

# DUITSE RIESLING

de druif, zijn terroir, de producenten en de wijn



## VOORWOORD

Waarom Duitse Riesling? Dat is de vraag die me door iedereen werd gesteld, wanneer ik het had over het onderwerp van mijn scriptie voor de opleiding Magister Vini. Een logische en terechte vraag, mag ik zeggen, zeker aangezien het bedrijf Passport Wijnen, waar ik ten tijde van de opleiding en het schrijven van de scriptie werkte, bekend staat om zijn uitgebreide en mooie assortiment aan Italiaanse wijnen. En Italië is niet het rieslingland bij uitstek, hoewel er in het noorden van Alto Adige een aantal zéér overtuigende Rieslings wordt gemaakt. Dus waarom Duitse Riesling?

Ondanks het feit dat ik al zéér vroeg in mijn leven in aanraking kwam met wijnen van riesling –door de vele vakanties in de Voagezen, met talloze uitstapjes naar de Elzas-, is mijn passie voor Duitse wijnen van dit eigenzinnige druivenras eigenlijk nog héél jong. En toevallig genoeg begon die passie toen ik met mijn vrouw op weg was naar diezelfde Voagezen, in 2004, tijdens een kort verblijf in de Pfalz en een bezoek aan Reichsrat Von Buhl in Deidesheim. Na een interessante proeverij, kocht ik o.a. de 2002 Pechstein Forst Riesling trocken Grosses Gewächs, een fantastische wijn, met een balans tussen rijp zoetig fruit en pikante zuren, die mij heeft gegrepen en niet meer los heeft gelaten. Vele korte vakanties en lange weekendjes Duitsland volgden, met als doorslaggevend hoogtepunt toch wel een vakantie in Ürzig aan de Moezel, bij Weingut Rebenhof. Doorslaggevend vanwege het feit dat Moselriesling aan het andere uiteinde van het Duitse rieslingspectrum ligt ten opzichte van Rieslings uit de Pfalz; als je van beide houdt, dan houd je ook van alles er tussenin!

In deze scriptie wil ik een beeld geven van riesling in Duitsland, in brede zin. Dat ik daarbij hoog heb ingezet, werd mij tijdens het schrijven natuurlijk steeds duidelijker. Uiteindelijk is het in feite een soort “Rieslinggids voor Duitsland” geworden, iets dat wellicht beter kan worden overgelaten aan gelouterde wijnschrijvers of –journalisten. Maar ik heb er bewust voor gekozen, omdat ik graag mensen enthousiast wil maken over en bewust wil maken van het druivenras riesling en de geweldige wijnen die daar in Duitsland van gemaakt worden. En omdat er in het Nederlands nauwelijks materiaal is dat op enige wijze redelijke compleetheid aan behoorlijke diepgang koppelt.

Op mijn vraag: “What is your specialism?”, antwoordde een collega van mijn vader eens: “I’m specialized in being not specialized”, waarmee hij wilde aangeven dat hij moeite had met de druk van zijn werkomgeving (Universiteit van Tromsø, Noorwegen) om zich op wat specifiekere terreinen toe te leggen. Een man naar mijn hart, kan ik wel zeggen. Alleen zal dat soort mensen altijd tijd te kort komen.

## DANKWOORD

Er zijn vele mensen die ik wil bedanken voor hun bijdrage aan de totstandkoming van deze scriptie.

Allereerst bedank ik Paul-Pieter Peek, eigenaar van Passport Wijnen, een bijzonder man, die mij alle ruimte heeft gegeven om mijzelf te ontwikkelen op veel meer vlakken dan die alleen maar direct nuttig zijn voor mijn werk. Dan mijn mentor Ronald de Groot, eigenaar en hoofdredacteur van Perswijn (inderdaad Nederlands belangrijkste onafhankelijke wijntijdschrift) voor al zijn kennis, openheid en steun. En voor onvergetelijke proefsessies in de “heilige” kelder.

Direct daarna moet ik mijn klankbord in Duitsland bedanken, Dr. Martin Kerpen (en zijn vrouw), van Weingut Heribert Kerpen in Bernkastel-Wehlen. Hij is niet alleen een zéér goed wijnmaker van Rieslingwijnen, maar ook een uiterst joviaal en warm man, wiens deur altijd open staat.

Vele andere Duitse rieslingproducenten ben ik dank verschuldigd. Theo Haart uit Piesport en Werner Schönleber uit Monzingen in het bijzonder. En Christoff Tyrell uit Eitelsbach en Johannes Schmitz uit Ürzig.

Ook de mensen van de VDP en Alain Jacobs van het Informatiebureau voor Duitse wijn wil ik bedanken.

Tot slot bedank ik twee van de belangrijkste mensen in mijn leven.

Mijn vader, voor de interesse in de natuur, die hij mij heeft meegegeven en voor al zijn kennis op dat gebied.

En natuurlijk mijn vrouw Karlijn, voor haar onvoorwaardelijke liefde en steun.

Ik draag deze scriptie op aan mijn dochter Suze Daniëls.

## INHOUDSOPGAVE

<b>INLEIDING</b>		<b>4</b>
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 1</b>	<b><u>HISTORISCH GEZIEN</u></b>	<b>5</b>
	<i>De herkomst van de naam en de geschiedenis van het druivenras riesling</i>	
1.1	DE HERKOMST VAN HET RAS	5
1.2	DE NAAM RIESLING	5
1.3	ECHTE EN ONECHTE RIESLING	5
1.4	KRUISINGEN	6
1.5	EERSTE VERMELDINGEN	6
1.5	ONTWIKKELINGEN VAN DE LATE MIDDELEEUWEN	7
1.6	DE DUURSTE WIJN TER WERELD	7
1.7	DE 20 <sup>ste</sup> EEUW	8
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 2</b>	<b><u>RIESLING IN DE WIJNGAARD</u></b>	<b>9</b>
	<i>Het karakter en de leefomgeving van een veeleisend druivenras</i>	
2.1	ALGEMENE EIGENSCHAPPEN VAN DE RIESLINGDRUIF	9
2.2	TERROIRASPECTEN	10
2.3	WIJNGAARDMANAGEMENT	14
2.4	DE OOGST VAN RIESLING	16
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 3</b>	<b><u>RIESLING IN DE KELDER</u></b>	<b>20</b>
	<i>Het begeleiden van een zo natuurlijk mogelijk proces</i>	
3.1	VAN DRUIVEN TOT MOST	20
3.2	DE VERGISTING	22
3.3	HET MATERIAAL VOOR VERGISTING EN RIJPING	24
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 4</b>	<b><u>WIJNCLASSIFICATIE IN DUITSLAND</u></b>	<b>26</b>
	<i>De Duitse wijnwetgeving en alternatieve classificaties</i>	
4.1	DUITSE WIJNWETGEVING	26
4.2	BETEKENIS EN GEVOLGEN VAN DE WIJNWETGEVING VAN 1971	28
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 5</b>	<b><u>RIESLING IN DE DUITSE WIJNGEBIEDEN</u></b>	<b>31</b>
	<i>Een beschrijving van de belangrijke wijngaarden en hun producenten</i>	
5.1	AHR	31
5.2	MITTELRHEIN	32
5.3	MOSEL (MOSEL-SAAR-RUWER)	33
5.4	NAHE	44
5.5	RHEINGAU	48
5.6	RHEINHESSEN	55
5.7	PFALZ	58
5.8	HESSISCHE BERGSTRASSE	63
5.9	BADEN	64
5.10	WÜRTTEMBERG	65
5.11	FRANKEN	66
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 6</b>	<b><u>DUITSE RIESLING IN HET GLAS</u></b>	
	<i>De wijnstijlen en geur- en smaakaspecten van Duitse riesling</i>	
6.1	VARIËTALE RIESLING EN TERROIRRIESLING	69
6.2	AROMA'S VAN RIESLING	70

6.3	DUITSE BODEMTYPEN EN WIJNTYPERING	72
6.4	ZUREN VORMEN DE RUGGENGRAAT	73
6.5	EEN INDRUK VAN DUITSE RIESLING	74
	<i>Voorbeeldige Rieslings van enkele van Duitslands beste Rieslingproducenten</i>	

---

<b>Hoofdstuk 7</b>	<b><u>ACTUALITEIT EN CONCLUSIE</u></b>	<b>77</b>
	<i>Een paar actuele thema's en het slotwoord</i>	
7.1	ACTUELE ISSUES	77
7.2	SLOTWOORD	79

---

## BIJLAGEN

I	VOLLEDIGE INHOUDSOPGAVE	81
II	PROEFNOTITIES	85
III	AFBEELDINGENLIJST	
IV	LITERATUURLIJST	

## INLEIDING

*“...I regard the Riesling, the grape that produces so many of Germany's top wines, as the most interesting and most versatile of all white grapes. Though the Riesling is grown elsewhere, only in Germany does it combine such charm and delicacy with deftness of touch.”*

Sir Michael Broadbent in zijn meesterwerk *Vintage Wine*.

Riesling is het meest veelzijdige druivenras ter wereld. Van geen andere variëteit wordt in gangbaarheid zulk een diversiteit aan wijnsoorten en –typen gemaakt. Ga maar na, van welke andere druivenras worden de volgende wijntypen geproduceerd: mousserende wijn (droog, halfdroge of zoet), droge witte wijn in al zijn gradaties, halfdroge witte wijn, edelzoete witte wijn van late oogst (geheel of gedeeltelijk van overrijpe, door botrytis aangetaste druiven) en Eiswein (van gezonde, in bevroren toestand geoogste druiven)?

Dat dit überhaupt mogelijk is, heeft natuurlijk alles te maken met het karakter van het druivenras zelf, zoals het feit dat het een laatrijpende druif is met een goede zuurgraad. Maar bovenal is het één eigenschap, die riesling zo boeiend maakt: zijn vermogen om zijn herkomst in zijn wijn door te geven. Riesling kan als geen ander druivenras terroirwijnen geven. Wijnen met authenticiteit, dat zijn rieslingwijnen, wijnen die boeien, telkens weer. Daar kunnen er in onze immer vervlakkende wijnwereld niet genoeg van zijn.

In deze scriptie wordt een beeld gegeven van riesling in Duitsland, zonder daarbij de illusie te hebben volledig te zijn. Het gaat vooral om die rieslingwijnen, die Duitsland tot voornaamste producent van riesling ter wereld maakt. En dan gaat het uiteraard voornamelijk om de betere rieslingwijnen, afkomstig van de beste specifieke wijngaarden en van de hand van de meest gepassioneerde wijnboeren, waarbij Sekt van riesling is weggelaten. Om die wijngaarden, die producenten en hun wijnen te begrijpen, is het allerbelangrijkst om de voorwaarden die goede riesling aan zijn terroir stelt te begrijpen. Binnen die terroir spelen zaken als ligging en bodem een grote rol, dus daar wordt vrij uitgebreid naar gekeken.

Vele andere zaken worden besproken, zoals de geschiedenis van riesling in Duitsland, specificiteiten van de wijnbereiding van riesling en de Duitse wijnwetgeving. Natuurlijk komen de voor riesling belangrijke wijngieden met hun bijzondere wijngaarden en producenten aan bod, alsook de geur- en smaakkenmerken van Duitse riesling. Tot slot wordt er nog kort stilgestaan bij een aantal actuele thema's met betrekking tot de toekomst van Riesling in Duitsland.



*Gewoon de bordjes volgen! (afb. 1)*

## **HISTORISCH GEZIEN**

### *Herkomst van de naam en de geschiedenis van het druivenras riesling*

#### **1.1 DE HERKOMST VAN HET RAS**

In de tijd vóór het DNA-onderzoek, was het onmogelijk de ware genetische herkomst van een druivenras te bepalen. Men kon op basis van uiterlijke, wijnbouwkundige en organoleptische karaktereigenschappen van een druivenras, een heel eind in de juiste richting komen, maar exact werd het nooit. De geschiedenis speelde daarom een grote rol in de zoektocht naar de herkomst. Zo ook bij riesling.

Bepaalde wetenschappers menen riesling al te zijn tegengekomen in teksten van de Romeinse schrijver Plinius. En aangezien het ontegenzeggelijk de Romeinen zijn geweest, die de wijnbouw in het algemeen in Duitsland hebben geïntroduceerd en zij bij Trier, aan de Moezel, het land binnenkwamen, is de verleiding groot om aan te nemen dat zij ook al rieslingstokken bij zich hadden. Enig betrouwbaar bewijs daarvoor is er echter niet, niet in documenten uit de Romeinse tijd, nog in en om Trier zelf.

Lange tijd werd algemeen aangenomen dat het ras was ontstaan als mutatie van een wilde druif uit het Rijnland, *vitis vinifera silvestris* en dat bleek ook waar te zijn.

In 1998 heeft DNA-onderzoek bij rieslingdruiven door Dr. Ferdinand Regner van de wijnbouwschool Klosterneuburg<sup>1</sup> in Oostenrijk, aangetoond dat de genetische ouders van riesling *heunisch* en *traminer* zijn. *Heunisch* is een oeroud Middeneuropees druivenras, dat tegenwoordig meer wordt gezien als ondersoort dan als specifiek druivenras in de moderne zin. In die hoedanigheid is het ook dat heunisch als “ouderaandeel” van vele verschillende druivenrassen wordt gezien, waaronder ook chardonnay. *Traminer* is eigenlijk ook een verzamelnaam, een ras dat in verscheidene hoedanigheden voorkomt, o.a. als *gewürztraminer*, maar ook als *savagnin blanc*, bekend uit de Franse Jura. Ook *traminer* geldt als oerras, dat op zijn beurt ook weer ontstaan is uit een wilde druif (*vitis silvestris*). Ook werden belangrijke karaktereigenschappen van riesling door dit DNA-onderzoek genetisch herleid; van *heunisch* komt de late rijping van riesling, van *vitis silvestris* rieslings vorstbestendigheid.

#### **1.2 DE NAAM RIESLING**

De naam riesling is niet gemakkelijk te verklaren. Zoals verderop wordt duidelijk gemaakt, is riesling een erg oud druivenras, waarvan de eerste vermeldingen stammen uit de tijd van vóór de uitvinding van de Westerse boekdrukkunst. Overtuigende documentatie is dus vrij zeldzaam.

Er zijn twee belangrijke theorieën die de naam -of beter gezegd het woord- riesling trachten te verklaren. De eerste theorie komt er op neer dat riesling is afgeleid van het Duitse woord “Rus”, hetgeen “donker hout” betekent en zou verwijzen naar de donkere kleur van een rieslingstok. Bovendien heeft het hout van de rieslingstok diepe groeven; het Duitse woord “rissig” betekent “vol spleten, gegroefd”.

De tweede en algemeen meer aangenomen verklaring heeft te maken met een negatieve karaktereigenschap van het druivenras riesling, namelijk het feit dat hij moeilijk bloeit in koud weer. Riesling zou zijn afgeleid van het woord “verrieseln”<sup>2</sup>, hetgeen overeenkomt met de Franse term *cou lure*.

#### **1.3 ECHE EN ONECHTE RIESLING**

Riesling kent vele synoniemen. Vele streken van Duitsland en vele landen in de wereld, waar riesling wordt verbouwd, hanteren verschillende namen voor het druivenras riesling. Ook wordt riesling nogal eens gebruikt als niet helemaal niet om echte riesling gaat. Vandaar dat het handig is te weten bij welke andere benamingen het gaat om echte riesling en bij welke niet.

In Duitsland heet riesling tegenwoordig bijna overal gewoon riesling; alleen in de Ortenau in Baden mag men officieel de plaatselijke naam gebruiken, *Klingelberger*. Buiten Duitsland zijn er vele synoniemen gangbaar. Hier volgt een beknopte opsomming: *Rhineriesling*, *White riesling*, *Johannisberger* (allen gebruikelijk in Engelstalige

---

<sup>1</sup> Höhere Bundeslehranstalt und Bundesamt für Wein- und Obstbau in Klosterneuburg

<sup>2</sup> Verrieseln: Bezeichnung für das Abfallen (Ausrieseln, Blütenabfall) der Blüten während bzw. kurz nach der Blüte des Rebstocks. Ursache ist eine mangelhafte Befruchtung der Blüten beim Fruchttansatz auf Grund kühler Witterung oder anhaltender Regenfälle. (bron: wein-plus.de)

landen; de laatste is vernoemd naar Schloss Johannisberg in de Rheingau), *Rajnai Rizling* (Hongarije), *Riesling Renano* (Italië).

Er zijn ook meerdere namen van druivenrassen, die samentrekkingen zijn met het woord riesling erin, waarbij het überhaupt niet om riesling gaat. Eén van de bekendste is *Welschriesling* (Oostenrijk), die in Italië ook wel *Riesling Italico* heet en in Hongarije *Olasz Riesling*. Ook *Cape riesling* in Zuid-Afrika en *Clare riesling* in Australië zijn beruchte naamsverwarringen, want het gaat hier totaal niet om echte riesling, maar om *crouchen*.

#### 1.4 KRUISINGEN VAN RIESLING

Riesling heeft ook een grote rol gespeeld bij het tot stand komen van “nieuwe druivenrassen”, de zogenaamde *Neuzüchtungen*, waarbij het gekruist is met een ander druivenras. Een voortrekkersrol op dit gebied van druivengenetica speelt nog steeds de *Forschungsanstalt für Garten- und Weinbau* in Geisenheim in de Rheingau. Het resultaat van zo'n genetische kruising is natuurlijk ook afhankelijk van het doel dat men ermee voor ogen had; er zijn nieuwe variëteiten gecreëerd om redenen van grotere potentiële opbrengst, om redenen die met standplaats en microklimaat te maken hadden, etc. Er zit dus nogal wat verschil in kwaliteit tussen de *Neuzüchtungen*.

De bekendste kruising met riesling als een genetische ouder, is waarschijnlijk *müller-thurgau*, vernoemd naar zijn kweker, Dr. Müller uit het Zwitserse kanton Thurgau. Lange tijd gold *sylvaner* als genetische vader, maar genonderzoek eind jaren '90 heeft aangetoond dat *gutedel (chasselas)* door Dr. Müller met riesling is gekruist. *Müller-thurgau* is weliswaar 's werelds meest succesvolle *Neuzüchtung*, kwalitatief is het geen echt hoogstaand ras. Het is vooral gemakkelijk te verbouwen, in veel verschillende klimaatzones, het heeft een relatief lage zuurgraad en geeft wijn met een muskaattoon, die in de jeugd verleidelijk kan zijn. Hoogwaardigere kruisingen met riesling als ouder zijn *scheurebe* (*sylvaner* x riesling, naar Dr. Georg Scheu, 1916), die onder andere prachtige (edel-)zoete wijnen kan geven, en *kerner*. Die laatste is een kruising uit de blauwe druif *trollinger* en riesling, gecreëerd door Dr. August Herold in 1929. Vooral op stenige bodem en mits zorgvuldig behandeld in de wijngaard en –kelder, geeft *kerner* prachtige aromatische wijn, met als enige “gevaar” een fors alcoholpercentage.

#### 1.5 DE EERSTE VERMELDINGEN

Riesling is met zekerheid een oud druivenras te noemen, want gedocumenteerd bewijs van zijn bestaan gaat ver terug, tot in 15<sup>e</sup> eeuw zelfs. Dat lijkt wellicht niet zo ver terug, maar er zijn niet veel andere druivenrassen, waarvan schriftelijk vastgesteld bewijs dateert van langer geleden dan dat over riesling.

De oudste, goed gedocumenteerde vermelding van riesling (en daarmee de eerste officiële) is er een van 13 maart 1435, in een kelderlogboek van de Graven van Katzenelnbogen<sup>3</sup>. Daarin wordt melding gemaakt van de aankoop van 6 vaten “riesslingen” van een wijnboer/-handelaar uit Rüsselsheim<sup>4</sup>.

Er zijn andere, niet gedocumenteerde verhalen over rieslings eerste verschijning. De Wachau in Oostenrijk pretendeert al in 1232 aanplant van riesling te hebben, de Elzas reeds in 1348<sup>5</sup> en het Duitse Westhofen in Rheinhessen vanaf 1403. Het zou niet verbazend zijn indien enige van deze ‘claims’ nog eens waar blijken te zijn, want de Wachau, de Elzas en Rheinhessen zijn allen klassieke rieslinggebieden, maar, zoals gezegd, er is geen gedocumenteerd bewijs voor de beweringen.

De Duitse referenties zijn in ieder geval het grootst in aantal en het meest overtuigend. Om er nog één te noemen, er is het 14<sup>e</sup> eeuwse verhaal van de Cisterciënzer monniken van Kloster Eberbach in de Rheingau, die ontevreden waren over de kwaliteit van hun dunne rode wijn in vergelijking met de vollere Franse rode wijn. Op de Keulse wijnmarkt hadden zij problemen hun rode wijn te verkopen, want daar waren ook monniken uit Bourgogne met hun wijn. Daarop zouden de monniken van Eberbach geboden hebben alle blauwe druivenrassen te rooien ten faveure van witte druivenrassen, waaronder met zekerheid riesling. Dit heeft de verspreiding van het ras uiteraard bevorderd. En het is één van de redenen waarom Kloster Eberbach wordt gezien als de geboorteplek van Duitse wijncultuur.

<sup>3</sup> Katzenelnbogen, plaats gelegen tussen Koblenz en Wiesbaden (Rijnland-Pfalz, Duitsland)

<sup>4</sup> Rüsselsheim, plaats ten oosten van Mainz, aan de Main (Hessen, Duitsland)

<sup>5</sup> geclaimd door Comte Odart in *'Ampélographie universelle* 1854 en in 2004 nogeens opgerakeld door Michel Bettane

De eerste keer dat het moderne woord riesling voorkomt in een tekst, is in 1552, in de Latijnse versie van het *Kreuterbuch* van Hieronymus Bock.

Hieronymus Bock was een Duits botanicus en fysicus, die een grondlegger was van de moderne plantenleer. In een latere, Duitse versie, van hetzelfde boek (1577), valt te lezen dat riesling groeit aan de Moezel, Rijn en in de omgeving van Worms.

## 1.6 ONTWIKKELINGEN VAN DE LATE MIDDELEEUWEN

In de 17<sup>e</sup> en 18<sup>e</sup> eeuw waren het vooral kloosterordes, die de verspreiding van riesling propageerden. In 1672 laat het Benedictijnse klooster St. Klara in Mainz voorschrijven dat “de rode wijnstokken moeten worden gerooid en worden vervangen door goed rieslinghout”. Het klooster St. Maximin von Grünhaus in Mertesdorf aan de Ruwer plantte in 1695 nieuwe stokken aan, waaronder ook riesling. De belangrijkste rol in het voorschrijven van riesling was echter weggelegd voor het Benedictijnse klooster Schloss Johannisberg. In 1716 wordt het op dat moment in vervallen toestand verkerende klooster gekocht door Konstantin von Butlar, vorst van Fulda. In een tijdsbestek van 5 jaar laat hij het slot én de wijngaarden helemaal opknappen. Hij laat alle oude wijnstokken rooien en plant in 1720 maar liefst 294.000 rieslingstokken aan, die hij gekocht heeft in Rüdesheim, Eberbach en Flörsheim. Daarmee zet Schloss Johannisberg de toon voor de toekomst en andere gebieden volgen snel. In 1744 vaardigt de bisschop van Speyer, Kardinaal Christoph von Hutten, een decreet uit waarin staat dat alle *ebling* moeten worden vervangen door riesling. Nog belangrijker was het voorschrift van Clemens Wenzeslaus von Sachsen, vorst van Trier, in 1787, dat alle inferieure druivenrassen moesten worden vervangen door nobele variëteiten, waarmee hij doelde op riesling. Vanaf dat moment verspreidde riesling zich snel langs de Moezel en haar zijrivieren. Tegen het eind van de 18<sup>e</sup> eeuw was de populariteit van riesling zó groot, dat de toenmalige keldermeester van Schloss Johannisberg, Odo Staab, laat optekenen dat in de Rheingau geen andere druivenrassen dan riesling zouden moeten worden gebruikt.

Deze periode (17e en 18e eeuw) is van doorslaggevende betekenis geweest voor het succes van riesling in Duitsland, maar indirect ook voor buiten Duitsland.

De monniken leerden riesling en zijn mogelijkheden steeds beter kennen. Het was dan ook in deze tijd dat op Schloss Johannisberg de termen “kabinett” en “spätlese” opdoken. 1775 geldt als het officiële jaar van de “uitvinding” van spätlese en daarmee gaat een mooi verhaal gepaard. De postbode van de abt werd onderweg naar Johannisberg beroofd van zijn documenten, ook die waarin de opdracht tot oogsten werd gegeven. Toen de nieuwe opdracht aankwam, waren de druiven al overrijp en had een deel van de oogst botrytis ontwikkeld. Deze “verrotte” druiven werden aan de lokale boeren gegeven, die er toch nog wat van wilden maken. De wijn van deze door rot aangetaste druiven bleek zó goed te zijn, dat ook de monniken gingen experimenteren met late oogst en de rot “Edelfäule”, nobele rot, gingen noemen. Verdere experimenten leidden in 1787 tot het ontstaan van auslese-wijnen en in 1858 tot dat van Eiswein.

## 1.7 DE DUURSTE WIJN TER WERELD

In de 19e eeuw werd riesling het meest aangeplante druivenras van Duitsland. De Rheingau stond er helemaal vol mee en ook in langs de Moezel, Mittelrhein, Nahe en in Rheinhessen was de aanplant aanzienlijk. Mede doordat de rieslingwijngaarden aan rivieren lagen, verspreidde de aanplant zich gemakkelijk. Niet alleen in de Duitse wijngebieden had riesling een vlucht genomen, ook in de Elzas en in Oostenrijk was het inmiddels een populair ras.

Een ander voordeel van de nabijheid van rivieren, had met transport te maken. Via de rivieren was het vrij eenvoudig om de wijnen relatief snel op de markt te brengen. Duitse Riesling kreeg internationale bekendheid en was zéér geliefd. Aan alle hoven van de belangrijke vorstenhuizen van Europa werd Duitse Riesling geschonken, vooral die uit de Rheingau. In 1845 bezocht Koningin Victoria van Engeland zelfs het plaatsje Hochheim am Main, omdat ze zo verrukt was van de wijnen uit dat dorp. Zij zou de wijn zelfs gezondheid bevorderend hebben genoemd, hetgeen heeft geleid tot het Engelse gezegde: "A good Hock keeps away the doc!" En ook de gegoede burgerij had de wijn ontdekt. Dit deed de vraag en de prijzen uiteraard fors stijgen. Duitse Riesling was aan het eind van de 19e eeuw, samen met de beroemde wijnen van Bordeaux, de duurste wijn ter wereld. En de productie van deze kostbare wijnen was allang geen monnikenwerk meer; rond 1850 werden de eerste *Winzergenossenschaften* (coöperaties) gevormd, hetgeen een enorme vooruitgang betekende voor de kleinere wijnboeren.



## 1.8 DE 20STE EEUW

In de 20<sup>ste</sup> eeuw ging het snel met de ontwikkelingen in de Duitse wijnbouw. Door nieuwe inzichten en mechanisatie werd het mogelijk om beter en meer te produceren. Dit begon eigenlijk al aan het eind van de 19<sup>e</sup> eeuw, als gevolg van de industrialisatie van West-Europa. Dit was echter ook de tijd dat Europa, en ook Duitsland, in aanraking kwam met een aantal wijngaardziekten, die hun oorsprong hadden in Amerika. Valse meeldauw (*peronospora*), echte meeldauw (*oidium*) en de verwoestende druifluis (*phylloxera vastatrix*) zijn de bekendste voorbeelden, en ook de Duitse wijngaarden bleken er niet tegen bestand. De effecten waren niet gering, vooral de valse meeldauw heeft in Duitsland behoorlijk huisgehouden en vormt nog steeds één van de grootste bedreigingen in de wijngaard. De epidemieën van meeldauw werden onder controle gebracht door de uitvinding van de zogenaamde “Bordeause pap”, een mengsel van kalk met koper en zwavel, waarmee de planten bespoten konden worden. *Phylloxera* werd grotendeels overwonnen door rieslingplanten op resistente Amerikaanse onderstokken te enten. (in hoofdstuk 2 meer over wijngaardziekten, schadelijke insecten, etc.) Toen men deze bedreigingen onder controle had, zette de groei van de Duitse wijnbouw zich voort, weliswaar tweemaal onderbroken door oorlog. Deze groei kwam niet alleen door de populariteit van Riesling. De wetenschap was inmiddels zó ver, dat men in staat was door kruisingen nieuwe druivenrassen te creëren, die sneller oogstbaar waren en een grotere opbrengst gaven dan Riesling. Het grote voorbeeld van zo'n *Neuzüchtung* is *müller-thurgau*, een ras dat op grote schaal werd aangeplant in de vlakkere delen van Mosel-Saar-Ruwer, Rheinhessen, de Pfalz, Baden en Franken. De weg naar kwantiteit boven kwaliteit was ingezet en kende zijn hoogtepunt in de jaren '70 en '80 van de 20<sup>ste</sup> eeuw. Een groot gedeelte van de welgestelde wereldbevolking kwam toen pas in aanraking met wijn en de zéér betaalbare smaak van frisse, zoet-zure Rieslings van zo'n 10% alcohol bleek bijzonder geliefd. Deze wijnen van nauwelijks rijpe druiven uit kwalitatief mindere, maar commercieel beter bewerkbare wijngaarden, werden in ongelooflijke aantallen verkocht in de Verenigde Staten, Engeland, maar ook in Nederland en het Verre Oosten. Ze werden op de markt gebracht onder de klinkende namen als Blue Nun Liebfraumilch<sup>6</sup> (verkoop 1984: ± 7,5 miljoen flessen in de VS alleen) of onder de naam van de *Großlage* van herkomst, zoals Piesporter Michelsberg. Vooral zo'n laatste benaming was misleidend en is uiteindelijk bijzonder schadelijk geweest voor de reputatie van een mooi wijndorp als Piesport en zijn betere producenten.



Het gemoderniseerde logo van de beruchte wijn (afb. 2)

Met de bijna wereldwijde smaakverandering van zoetige naar droge wijnen, stortte de markt voor die succeswintjes van de jaren '60, '70 en '80 in de jaren '90 van de 20<sup>ste</sup> eeuw echter volledig in. Het veroorzaakte uiteraard grote financiële verliezen en de druk op hen die afhankelijk waren van de massaproductie nam toe. Vele kleinere bedrijven werden opgedoekt, overlevenden waren groot en kapitaalkrchtig en/of hadden op tijd ingezien dat ze moesten omschakelen naar kwaliteitswijnbouw, en dat niet alleen op papier. Langzaam verdween de negatieve associatie van veel bekende Duitse wijndorpen en -gebieden met de massawijnen van weleer, waarbij de *Verband Deutscher Prädikatsweingüter*, kortweg VDP, een zéér voornamelijk rol heeft gespeeld. Dit samenwerkingsverband van betere Duitse wijnboeren zet zich in het bijzonder in voor de promotie van kwaliteitswijnen met grote herkomsttypiciteit. Eindelijk wordt er door zowel professionelen van de wijnwereld als steeds meer liefhebbende wijndrinkers weer met groot respect over Duitse wijnen gesproken, in het bijzonder over Duitse Riesling.

<sup>6</sup> eigenlijk is het Liebfrauenmilch, vernoemd naar de wijngaarden van de Liebfrauenkirche in Worms (Rheinhessen)

## **RIESLING IN DE WIJNGAARD**

*Het karakter en de leefomgeving van een veeleisend druivenras*

Riesling is een druivenras van grote tegenstellingen. Enerzijds is het een druivenras met een sterk eigen karakter, dat vrijwel altijd te ruiken en te proeven is in zijn wijn. Anderzijds kan Riesling op haast ongekende wijze het specifieke karakter van zijn standplaats in zijn wijn doorgeven, met andere woorden, riesling kan sterk terroirgetypeerde wijnen geven.

### **2.1 ALGEMENE EIGENSCHAPPEN VAN DE RIESLINGDRUIF**

#### **2.1.1 Laatrijpend en vorstbestendig**

De belangrijkste algemene eigenschap van riesling is dat het een laat rijpend druivenras is. Zijn vegetatieperiode bedraagt minstens 100 dagen (maar voor hogere kwaliteiten minstens zo'n 120-130 dagen), lopend van zijn relatief wat late bloei tussen (gemiddeld) 15 en 25 juni tot in oktober en november, al naar gelang het type wijn dat de wijnboer voor ogen heeft. Dit brengt met zich mee dat riesling op zijn best is in relatief koele gebieden. Zijn vrij late bloei beperkt het risico op schade door voorjaarsvorst. En alleen in die koele gebieden, in Duitsland gelegen tussen 48° en 51° noorderbreedte, krijgt de druif de tijd om lang en rustig te rijpen en ná te rijpen. Die lange (na-)rijping zorgt ervoor dat riesling zijn volledige aromapotentie kan ontwikkelen, want de vorming van mooie aroma's begint weliswaar al zo midden augustus, maar gaat door ook wanneer de druif het moment van fysiologische rijpheid al heeft bereikt.

Een andere eigenschap, die riesling heel geschikt maakt voor koelere klimaten, is zijn vorstbestendigheid. Door de hardheid en rijpheid van het hout van de rieslingstok, kan deze zonder problemen stevige winter- en nachtvorst verdragen (tot ± 25° Celsius). Enkel bij zéér plotselinge temperatuursdalingen, zoals tijdens de jaarwisseling van 1978/1979, toen de temperatuur plotseling zakte van +10° Celsius in de vooravond naar -20° Celsius in de nacht, is er sprake van effecten op de oogst van het volgende wijnjaar.

#### **2.1.2 Wijngaardziekten en andere gevaren voor de druif**

De gevoeligheid van riesling voor wijngaardziekten is zéér wisselend en hangt ook af van de wijngaard. Schimmelinfecties als echte en valse meeldauw leveren niet veel schade meer op, mede omdat het sproeien van kopersulfaat effectief is en gericht kan worden toegepast. Zwarte vlekkenziekte (*Phomopsis Viticola*) is ook een schimmelinfectie, komt ook minder voor bij riesling (*müller-thurgau* is wel héél gevoelig) en is ook te bestrijden met kopersulfaat. Een schimmel die de laatste jaren meer lijkt voor te komen in stenige, zuidelijk gerichte hellingen (zoals langs de Moezel en de Nahe) is roodvuur ("*Roter Brenner*"). De naam komt van de vuurrode vlekken die op het blad van aangetaste blauwe druivenrassen verschijnen en kan door hevig bladverlies tot oogstverlies leiden. Ook hier helpen dezelfde zwavelpreparaten als tegen meeldauw, maar deze dienen tijdig te worden ingezet; als de vlekken in juni zichtbaar worden, is het al te laat.

Grauwe schimmel (*Botrytis cinerea*) is in een vroeg stadium natuurlijk uiterst ongewenst. Toch kan dit gebeuren en het wordt dan ookwel *Essigfäule* of *Sauerfäule* genoemd.<sup>7</sup>

Los van het gebruik van bestrijdingsmiddelen, kan men natuurlijk een aantal preventieve handelingen verrichten tegen schimmels in de wijngaard. Daarvan is het verwijderen van afgevallen blad en dood hout het belangrijkste. Wat gevaren door insecten betreft, levert druifluis (*phylloxera vastatrix*) nauwelijks problemen meer op; veel planten zijn geënt op resistente, Amerikaanse onderstokken. Er zijn nog wijngaarden met ongeënte stokken ("*Wurzelechte Reben*") waar phylloxera voorkomt, onder andere aan de Moezel, maar daar, op de steile hellingen van leisteen, komt het nooit tot een plaag die op enige schaal stokken aantast. Druivenbladrollers zijn wel erg schadelijk en zijn, door de gaatjes die zij in de nog jonge druiven boren, vaak aanstichters van *Sauerfäule*. Tot slot dient vermeld te worden dat de laatste jaren het oogstverlies door toedoen van wilde zwijnen en reëen enorm is toegenomen. Men denkt dat het wild door de warmere zomers de vruchten meer nodig hebben als bron van vocht, net als in Zuid-Europa.

---

<sup>7</sup> op het moment dat ik dit schreef, was *Essigfäule* een probleem in Wehlener Sonnenuhr. De maand april van 2007 was namelijk zeer warm geweest, mei buitengewoon vochtig, maar niet koel en eind mei, begin juni weer warmer dan normaal. Die warme, vochtige periode was zeer bevorderlijk voor voortijdige *Botrytis*.

## 2.2 TERROIRASPECTEN VAN DE WIJNGAARD

Terroir is wellicht de meest misbruikte of vaakst verkeerd gebruikte term van de wijnwereld. Vandaar dat het belangrijk is een goede definitie van deze term te geven.

“Terroir” is een Frans woord, dat komt van “*terre*” (= aarde) en letterlijkvertaald “bodem” of “bodempoppervlak” betekent. In de wijnterminologie staat de term voor veel meer dan alleen “het proeven van bodem in wijn”.

Terroir beschrijft het natuurlijke systeem van een bepaald stuk land waarin de wijnplant leeft en is de som van alle natuurlijke factoren, die daarop invloed hebben. Die factoren zijn klimaat (macro-, meso- en microklimaat), topografie (ligging, dwz. hoogte, hellingshoek, expositie en andere topografische invloeden, zoals nabijheid van een rivier), geologie (basisgesteente) en bodem (kenmerken van de toplaag, zoals voedingsvoorziening, waterhuishouding en kleur).

Riesling stelt, om goede wijnen te geven, aanzienlijke eisen aan zijn terroir, dat hier puntgewijs uiteen wordt gezet.

### 2.2.1 Voorkeur van klimaat

De raskenmerken van riesling maken hem zéér geschikt voor koelere gebieden. Wat betreft macroklimaat gaat het dan om gebieden met een gematigd zee- of landklimaat. Wat Duitsland betreft, liggen de ideale gebieden voor riesling tussen 48° en 51° noorderbreedte.

In die relatief koele gebieden geeft riesling echter de beste resultaten op de warme, beschutte plekken, met veel en intensieve zonneschijn, zoals donkere zuidhellingen langs een rivier. Dit zijn ideale mesoklimatologische omstandigheden voor riesling.

Op nog kleinere schaal bekeken, op het niveau van het zogenaamde microklimaat, is de ene plek uiteraard (nog) beter dan de andere. Door specifieke omstandigheden in de eerste twee meter van de atmosfeer, die met de exacte ligging en de bodem hebben te maken, kunnen de verschillen binnen één wijngaard of helling nog behoorlijk verschillen.

### 2.2.2 Voorkeuren van ligging (topografie)

Vervolgens is de ligging van de rieslingwijngaard natuurlijk bijzonder belangrijk. En alhoewel riesling vorstbestendig is, heeft hij voor volledige rijping beschutte plekken nodig met veel en langdurige zonneschijn, die goed opwarmen. Ideaal zijn daarom min of meer op het zuiden gelegen hellingen, bij voorkeur langs een rivier. Door de hellingshoek, is de invalshoek van het zonlicht in een wijngaard op een helling beter dan in een vlakke wijngaard, zeker in vrij noordelijk gelegen wijngelieden als de Moezel. En een helling op het zuiden krijgt op het noordelijk halfrond natuurlijk meer zonlicht dan een noordhelling. Overigens is het niet altijd zo dat de pure zuidhelling geldt als de beste helling; hellingen die iets meer op het westen liggen (bijvoorbeeld zuid-west) profiteren nog meer van de lange avondzon, hetgeen de aromavorming ten goede komt.

De hellingshoek heeft ook invloed op de bodemstructuur van de wijngaard. Op de steile stukken hoog op de helling, zal de bodem steniger en minder diep zijn dan onderaan, want losse bodemdelen rollen natuurlijk naar beneden. Omgekeerd zal de bodem aan de voet van de helling dus diepgrondiger zijn. Het mag voor zich spreken dat deze verschillen zich in de wijn laten vertalen.

De nabijheid van een rivier speelt zeker in de noordelijkere gebieden een grote rol. Niet voor niets liggen de beste wijngaarden van gebieden als Mosel-Saar-Ruwer, Nahe en Mittelrhein direct aan een rivier, sterker nog, ze zijn er naar vernoemd. Alhoewel het water van de rivier zelf zorgt voor een matiging van temperatuur, (zowel naar boven als naar beneden, aangezien water langzamer opwarmt en afkoelt dan land), houdt het rivierdal warmte juist vast. Zeker op bepaalde plekken, waar hellingen van donker gesteente hoog of steil zijn en dus veel beschutting tegen wind geven, zoals in scherpe bochten, kan het enorm goed opwarmen. De amfitheaterachtige wijngaarden in de bocht bij Piesport aan de Moezel hebben bijvoorbeeld een bijzonder warm microklimaat. Verder wordt door de rivier zonlicht weerkaatst, waardoor er in feite meer licht is. En de hoeveelheid licht is bepalend voor de fotosynthese<sup>8</sup>; hoe meer licht, des te meer fotosynthese, des te meer suiker in de druif wordt aangemaakt.

---

<sup>8</sup> opname van licht door het blad van een plant. Dat licht wordt gebruikt als energiebron om uit water en kooldioxide glucose te produceren. Kan dmv direct en indirect licht, licht tussen 400-700nm is ervoor verantwoordelijk.

Een ander voordeel van de nabijheid van een rivier, is de mogelijkheid tot ontwikkeling van nobele of edele rotting. Deze wordt veroorzaakt door een schimmel genaamd *Botrytis cinerea*, die zich in vochtige, relatief warme omstandigheden op de druiven nestelt. In de praktijk is hiervoor meestal ochtendnevel van de rivier nodig. En de wijngaarden die direct aan de rivier liggen, liggen het eerst en het langst in die nevel, dus daar worden de druiven het meest aangetast door *Botrytis cinerea*. Over *Botrytis* verderop meer.



*Erdener Prälät, voorbeeldige terroir voor riesling (afb. 3)*

Tot slot speelt de hoogte waarop de wijngaard ligt ook een rol. Die rol is meerledig en is in verband met de opwarming van de aarde extra actueel.

In absolute zin is de temperatuur gerelateerd aan de hoogte; de eerste 500m daalt de temperatuur met 0,6° Celsius per 100m wanneer men de hoogte in gaat. Om een *Steillage* aan de Moezel als voorbeeld te nemen: een perceel direct aan de rivier is dus beduidend warmer dan een perceel 150m hoger op de helling. Vroeger stonden de lager gelegen percelen dan ook bekend als de besten, want daar werden de druiven het best rijp. Maar met de temperatuursstijgingen van de laatste jaren, zijn de wat koelere, hogergelegen wijngaarden, steeds belangrijker geworden. Zoals gezegd is de rol van de hoogte van de wijngaard meerledig. Niet alleen de temperatuur staat in verhouding tot de hoogte, ook de mate van wind. Hogere delen zijn minder gevoelig voor foute schimmelinfecties, vanwege het feit dat er meer wind is, die vochtigheid uit de wijngaard waait.

### **2.2.3 Voorkeuren van bodem (geologie)**

Het eigenzinnige druivenras riesling, met zijn kleine, ronde druiven, staat op zich niet als moeilijk bekend, waar het gaat om de keuze van het bodemtype, waarop hij wordt aangeplant. Maar door zijn voorliefde voor koelere gebieden en zijn lange rijpingstijd, zijn donkere, stenige bodemtypen het meest ideaal.

In het vervolg van deze scriptie zullen de specifieke bodemtypen (en hun bestanddelen) vaak voorbij komen. Voor een goed begrip van riesling in Duitsland, is het niet alleen interessant om de verschillende bodems van de wijnbouwgebieden in kaart te brengen, maar ook noodzakelijk een klein stukje basisgeologie te kennen.

### 2.2.3.1 Basis geologie

Geologie is kortweg de wetenschap van de vorming van de aardkorst, die uiteraard vele subdisciplines heeft. Voor een stuk begrip van de bodemtypen in de belangrijke Duitse wijngebieden voor riesling, is voornamelijk de petrologie interessant, dat de samenstelling en het ontstaan van gesteenten bestudeert.

De wetenschap maakt onderscheid tussen drie soorten gesteenten:

- Stollingsgesteenten, die ontstaan door het stollen van magma (diep in de aardkorst) of lava (aan de oppervlakte). Magma geeft gesteenten als graniet, gestold lava bijvoorbeeld porfier en melafier (een basalt).
- Afzettingsgesteenten (of sedimentaire gesteenten), dat bestaat uit door rivieren, zeeën, gletsjers of wind afgezet geërodeerd materiaal. Dit geërodeerde (verweerde) materiaal kan op zijn beurt weer afkomstig zijn van allerlei gesteenten. Voorbeelden:
- Metamorfe gesteenten zijn gesteenten die onder invloed van temperatuur of druk een mineraalverandering hebben ondergaan. Dit gebeurt meestal wat dieper in de aarde, maar deze gesteenten kunnen uiteraard aan de oppervlakte geraken door verwerking van bovenliggende aardlagen. Bekende voorbeelden van metamorfe gesteenten in Duitse wijngaarden zijn leisteen, fyllet, kwartsiet en gneiss.

NB: Onder de bodem wordt de bovenste laag (tot  $\pm 1,5$  m diepte) van de aardkorst verstaan. Deze laag bestaat doorgaans uit een basisgesteente met daar bovenop allerlei verweerd materiaal, mineralen en humus. Bij de bodemtypering van een wijngaard is kijken tot op 1,5m diepte natuurlijk niet echt voldoende; een wijnplant kan veel dieper wortelen (tot zo'n 15m diep).

### 2.2.3.2 Rieslingbodems in Duitsland

Riesling komt in Duitsland op allerlei bodems voor. Grofweg is het mogelijk te zeggen dat hoe koeler het gebied is, desto groter is rieslings voorkeur voor een donkere, stenige bodem.

Bodems met een hoog steengehalte houden slechts beperkt water vast en warmen sneller op, zeker indien ze donker van kleur zijn. Dit is essentieel voor een volledige rijping. Mede daarom wordt riesling in Duitsland vaak verbouwd op bodems van leisteen (*Schiefer*).



*Blauschiefer, een type leisteen met een blauwige gloed van het mineraal glaucofaan (afb. 4)*

Leisteen is een sedimentgesteente, dat onder druk is gevormd en in platen (leien) is opgebouwd. Naast de bovenstaande eigenschappen, is het door zijn aparte structuur ook zeer luchtdoorlatend, hetgeen ook bijdraagt tot een snelle opwarming. Water neemt het maar net genoeg op, in de dieper gelegen lagen.

De meeste andere bodemtypen, waarop men riesling in Duitsland aantreft, hebben wel één of meer van dezelfde kenmerken. Bodems van oergesteente als gneiss en graniet zijn zeer arm, warmen gemakkelijk op en houden geen water vast. Het vulkanisch stollingsgesteente porfier (*Porphy*) is ook zéér geschikt; het is zeer lucht- en waterdoorlatend en warmt snel op. Bontzandsteen (*Bundsandstein*) warmt ook snel op en kan door zijn zanderige structuur weinig water vasthouden.

Maar er zijn, uiteraard zou je haast zeggen, uitzonderingen. Löss-leembodems, mergelhoudende bodems (*Kalkmergel*, *Tonmergel* en *Keuper*) en het beroemde *Muschelkalk* uit Franken zijn allen aanzienlijk vruchtbaarder en houden water uitstekend vast. Op deze bodems doet riesling het alleen goed op de meest beschutte, zonnige plaatsen en in overwegende warme, droge jaren. Rieslings van deze bodemtypen zijn dan ook geheel anders van karakter dan die van arme, stenige bodemtypen.

Iets om op te letten: veel bodemtypen in Duitsland verwijzen geheel en gedeeltelijk naar de periode van de aardgeschiedenis, waarin ze gevormd zijn. Zo zijn *Bundsandstein*, *Muschelkalk* en *Keuper* niet gewoon de drie dominerende bodems van Franken, het zijn de drie geologische tijdsvakken van het Germaanse Trias. En is het rood gekleurde leisteen, dat men ook wel *Rotliegendes* noemt, gevormd in het Rotliegendes (eind van het Perm). Het is dus geen *Devonschiefer*, het dominante donkere leisteen van de Moezel en Rijn, ontstaan in het Devoon.

### 2.2.3.3 Overzicht van bodemtypen

Hier volgt een globaal overzicht van de dominante bodemtypen in de voor riesling belangrijke (delen van) wijngebieden. Opzettelijk zijn ook de Duitse termen gebruikt; aangezien bepaalde gesteenten niet in Nederland voorkomen, zijn ze soms ook lastig goed te vertalen. De Duitse termen zijn veel accurater.

Ahrtal: *Devonschiefer* (Devoonleisteent), *Grauwacke* (kleirijk zandsteen, "vervuild" door mineralen als kwarts en veldspaat; dit is prachtig zichtbaar)

Mittelrhein: *Devonschiefer*, min of meer verweerd, *Grauwacke* en soms wat löss (door wind afgezet fijn materiaal)

Mosel: *Devonschiefer*, min of meer verweerd, *Rotliegendes* (Saar, Ruwer, Mittelmosel) *Grauwacke*, *Tonschiefer* (schalie), *Devonschiefer* (Terrassenmosel)

Nahe: zéér divers:  
*Devonschiefer*, *Rotliegendes* met kwartsiet en kiezels (Monzingen)  
Porfier, melafier, zandsteen en löss-leem (Schlossböckelheim)  
Leem, *Devonschiefer* (Obennahe)

Rheingau: *Devonschiefer*, *Taunusquarzit* (kwartsiet uit het Taunusgebergte), fyllietleisteent, löss (Rüdesheim en de wijngaarden hoger op de hellingen van het Rheingaugebiete) Löss-leem, mergel, *Kies* (grind) (vlakke wijngaarden aan de Rijn)

Rheinhessen: divers:  
*Rotliegendes* (Roter Hang)  
*Kalkmergel* (kalkrijk mergel), *Tonmergel* (kleirijk mergel) (Westhofen)

Pfalz: enorm divers:  
*Kalkmergel* en löss-leem (noorden tot Bad Dürkheim)  
*Bundsandstein* (bontzandsteen, verweerd), basalt (Forst)  
*Bundsandstein* met diverse inmengingen van kalksteen, mergel, löss-leem (Deidesheim tot Haardt)  
*Bundsandstein* met in de wijngaarden voor riesling soms leisteen (*Devonschiefer* of *Rotliegendes*) (zuidelijke Pfalz)

<u>Baden:</u>	zéér divers: graniet (verweerd) (Durbach) Basalt, tefriet, tufsteen, löss (alles vulkanisch) (Kaisersstuhl)
<u>Württemberg:</u>	<i>Gipskeuper</i> (gipshoudende mergel), <i>Keuper</i> (Remstal, Untertürkheim) <i>Muschelkalk</i> (fossielrijk kalksteen) en <i>Keuper</i> (soort mergel) (noorden)
<u>Franken:</u>	<i>Bundsandstein</i> (Mainviereck) <i>Muschelkalk</i> (Maindreieck) <i>Keuper</i> (Steigerwald)

## 2.3 WIJNGAARDMANAGEMENT

Zoals bij de meeste druivenrassen, is de manier waarop de wijngaard is ingericht ook bij riesling afhankelijk van meerdere dingen, zoals het type wijn dat een producent wil maken, het kwaliteitsniveau van de wijn, de bodem, klimaat en ligging van de wijngaard, eventuele ecologische principes, etc. Deze aspecten hebben allen invloed op het werken in de wijngaard, spelen dwars door elkaar heen hun rol en zijn moeilijk in rangorde te plaatsen. Om een voorbeeld te geven: een wijnboer in het hart van Rheinhessen kan besluiten zijn wijngaarden in te richten voor de productie van druiven voor eenvoudige consumptiewijnen, in de laagste prijsklasse. En daartoe zal hij onder meer de ruimte tussen de opgebonden stokken zó maken, dat er machinaal geoogst kan worden. De zoon van een wijnboer in Ürzig, die het bedrijf van zijn vader overneemt, heeft die keuze eigenlijk niet, ten minste niet in Ürziger Würzgarten!

Alhoewel er in Duitsland nog steeds veel eenvoudige (ook gewoon slechte) riesling wordt geproduceerd, van opbrengsten ver boven de 100 hl per hectare, leggen steeds meer wijnboeren zich toe op kwaliteitswijnbouw, zeker bij riesling. Vandaar dat de focus hier ligt op de aspecten van wijngaardmanagement ten behoeve van wijnen van hoge kwaliteit.

### 2.3.1 Minder kwantiteit is meer kwaliteit

Bij kwaliteitswijnbouw geldt in het algemeen dat het beperken van de opbrengst per plant, de kwaliteit verhoogd. De plant hoeft zijn “voedingsstoffen” over minder vruchten te verdelen en daardoor neemt de kwaliteit van die vruchten toe; de druiven zullen meer suiker en andere kwaliteitsbepalende stoffen bevatten, zoals zuren, mineralen en aromastoffen. Het reduceren van de opbrengst per plant kan op verschillende manieren en verschillende momenten van de vegetatieve cyclus gebeuren. In de moderne kwaliteitswijnbouw is het gebruikelijk nog voor de bloei bladeren weg te halen, waardoor er minder fotosynthese is en er dus minder druiven zich ontwikkelen. Op een later moment, ongeveer 4 weken na de bloei, in juni, kan de wijnboer besluiten nog meer blad te verwijderen en ook heel gericht overtollige druiventrossen weg te snijden. Deze beide opbrengstbeperkende ingrepen zijn bij riesling haast standaard. Een derde optie, de zogenaamde “groene oogst”, die bij andere druivenrassen en in andere landen héél zinvol en gebruikelijk is, wordt bij Duitse riesling niet standaard toegepast. Reden hiervoor is specifiek. In de tijd van de “groene oogst”, in augustus, is de plant zó actief is, dat de overgebleven druiven alle extra voedingsstoffen, die de plant na het verwijderen van nog meer trossen overheeft, te verwerken krijgen. Deze druiven worden als het ware overvoerd en er ontstaat zóveel spanning op de relatief dunne schil van riesling, dat ze zich tegen elkaar kapotdrukken, met alle gevolgen vandien, zoals voortijdige of foute rot.

De mate van opbrengstbeperking is bij witte druiven in het algemeen en bij riesling in het bijzonder, uiterst kritisch. Riesling heeft een lange rijpingstijd nodig om zijn aroma's volledig te ontwikkelen en heeft zuren, die zijn wijn lengte en structuur geven. Indien een wijnboer téveel reduceert, bestaat naast het gevaar dat de druiven barsten, ook het gevaar dat de druiven vroeg fysiologisch rijp zijn, maar aromatisch nog niet. Ook kan de zuurgraad erg laag zijn. Dit komt de kwaliteit van de wijn natuurlijk niet ten goede.

### 2.3.2 Plantdichtheid, geleiden en bodembegroeing

Buiten een uitgekende hoeveelheid blad en trossen per stok, is ook de plantdichtheid van belang, dat wil zeggen het aantal wijnstokken per hectare. Dit is erg afhankelijk van de ligging en het klimaat van de wijngaard.

Wijngaarden met een hoge plantdichtheid stellen meer eisen aan de bodem. Bladmanagement in deze wijngaarden is van nog groter belang; de planten staan dicht op elkaar en dus is het bladwerk dichter. Om lucht en zon te geven aan de druiven en rot te voorkomen, dient er flink gesnoeid te worden. Hoge plantdichtheid stelt dus ook meer eisen aan de werker in de wijngaard.

Indien de wijnboer mechanisch wil kunnen oogsten, zal hij voldoende ruimte tussen de rijen moeten laten voor de oogstmachine en de planten zullen altijd geleid zijn. De plantdichtheid van zo'n wijngaard is dus enigzins beperkt, maar om commerciële redenen nooit laag.

In de beste Duitse rieslingwijngaarden, is de dichtheid per hectare niet heel hoog. Slechts in de vlakke delen van Rheinhessen en de Pfalz zijn er wijngaarden met 10.000 stokken per hectare. Een exemplarische wijngaard in de Rheingau, die van Schloss Johannisberg, telt ± 5000 planten per hectare, op een niet zo steile helling. De stokken zijn geleid (double guyot). Op bepaalde plekken zijn rieslingstokken helemaal niet geleid, om te zorgen voor optimale zoninval en beluchting. Bovendien is de inzet van machines in de zéér steile wijngaarden langs de Moezel, Saar, Ruwer, Nahe en Mittelrhein helemaal niet mogelijk en zou het voor de wijngaardwerkers buitengewoon onhandig zijn als ze bij het gaan door de wijngaard gehinderd zouden worden door geleidingsdraden.

Ook bodembegroeiing is van grote invloed op de kwaliteit van het ecosysteem van de wijngaard. Waar men voorheen alle andere planten dan de druivenplanten in een wijngaard zag als voedselconcurrent van de wijnplant, is het juist die bodembegroeiing die zorgt voor een balans in voedselhuishouding van die bodem. Door betere humusvorming in de bovenste bodemlaag wordt de bodem rijker aan mineralen, hetgeen positief is voor de wijn. Verder trekken andere planten insecten aan, die weer fungeren als natuurlijke vijanden van de voor druiven schadelijke insecten. Bovendien is bodembegroeiing van belang bij het tegengaan van erosie. Dient wel gezegd te worden dat niet overal bodembegroeiing goed mogelijk is; juist op de steilste stukken van bepaalde wijngaarden in Duitsland is de bodem zó stenig (en dus ondiep en humusarm), dat gras en bloemen er nauwelijks kunnen aarden.

### **2.3.3 Ecologische keuzes**

In een tijd waarin steeds duidelijker wordt dat de mens de natuur onherstelbaar aan het vernietigen is, is het thema duurzaamheid steeds belangrijker aan het worden. Ook in de wijnbouw zijn er keuzes te maken ten aanzien van het leefmilieu van de wijnstok. Daarbij is wijn een voedingsmiddel, dat invloed heeft op onze gezondheid; als het milieu waarin de wijn wordt gemaakt niet gezond is, kan de wijn ook nooit gezond zijn voor ons. Dat milieu was in de jaren '60 en '70 van de 20<sup>ste</sup> eeuw ernstig aangetast, door massale monocultuur, bodemverarming en het gebruik van chemicaliën. De natuur verdween als het ware uit de wijngaard en daarmee ook uit de wijn, die karakterloos werd.

Langzaam, aan het eind van de jaren '70 en in de jaren '80 van de vorige eeuw realiseerden wijnboeren zich dat ze volledig afhankelijk zijn van de bodem als voedingsbron voor hun druivenstokken en dat deze gezond moet zijn en blijven, om op langere termijn gezonde, kwalitatief goede wijnen te kunnen produceren. De traditionele wijnbouw kwam onder druk te staan van het groeiende milieubewustzijn. Dit bewustzijn leidde tot een aantal nieuwe wijnbouwovertuigingen, die zich afkeren van de traditionele opvattingen en de wijngaard weer respecteren. En gelukkig is de kwaliteitswijnbouw van riesling in Duitsland een aangelegenheid van voornamelijk kleinere producenten, met veel liefde voor hun speciale stuk land, hetgeen de meer ecologische methoden ook toepasbaar maakt.

#### **2.3.3.1 Geïntegreerde wijnbouw (*Integrierter Anbau*)**

Deze manier van werken in de wijngaard beperkt het gebruik van chemische en synthetische middelen zoveel mogelijk. Men streeft naar een harmonieuze leefomgeving van de wijnstok, dus met andere planten en dieren. Bemesting op basis van natuurlijke producten geschiedt alleen indien nodig en beschermingsmaatregelen tegen ziekten of insecten worden zeer doelgericht ingezet. Deze wijnbouwmethode wordt door veel van de betere rieslingproducenten toegepast, omdat het een milieubeschermd, maar ook goed toepasbare methode is. Bovendien is het onmogelijk van de ene op de andere dag van traditionele wijnbouw over te gaan op ecologische of biodynamische wijnbouw, dus het is een verplichte tussenstap. De VDP, de vereniging van Duitse



Predikaatswijngoeden, waarbij een groot aantal van de allerbeste rieslingproducenten zijn aangesloten, propageert deze manier van wijnbouw zéér sterk en werkt daarbij nauw samen met Naturland<sup>9</sup>.

### **2.3.3.2 Ecologische wijnbouw (*Ökologischer Weinbau*)**

Deze wijnbouwmethode gaat verder dan de geïntegreerde wijnbouw. Bij ecologische wijnbouw is het belangrijkste dat er in de wijngaard alleen natuurlijke producten worden gebruikt. Er wordt getracht preventief te werken, in plaats van ingrijpend. Zo worden grassen en bloemen in de wijngaard weer bevorderd, om de balans van de bodem te herstellen (de wijngaard wordt wat minder sterk een monocultuur) en om insecten aan te trekken, die natuurlijke vijanden zijn van bepaalde andere insecten en ongedierte, die schadelijk kunnen zijn voor de wijnplant. Bovendien is begroening van de wijngaardbodem een effectief middel tegen erosie. Indien er toch ziektes moeten worden bestreden, gebeurt dit ook met producten van natuurlijke oorsprong, zoals zwavel en koper. Bemesting vindt plaats door middel van natuurlijke compost; zo geeft men de bodem voeding terug.

### **2.3.3.3 Biodynamische wijnbouw**

Een nog arbeidsintensievere manier van wijngaardbeheer, is biodynamische wijnbouw. Deze baseert zich op de theorieën van de Oostenrijkse natuurfilosoof Rudolf Steiner, waarin naast de bodemgezondheid en de natuurlijke balans van de wijngaard, ook aspecten als stand van de maan, de zon, de sterren en de invloed van het zonnestelsel een rol spelen. Volgens Steiner hebben al deze zaken invloed op de groei en gezondheid van de wijnplant. Ziektes mogen behandeld worden met kleine hoeveelheden zwavel en koper, maar nog meer dan bij ecologische wijnbouw, draait het bij de biodynamie om het herstellen en behouden van de natuurlijke balans van het ecosysteem, dat de wijngaard is, opdat dit systeem weer zelfhelend wordt. Men maakt daarbij gebruik van een aantal min of meer aparte middelen. Voor bemesting van de bodem gebruikt men koemest. Daarnaast vult men koehoorns met preparaten uit koehoorn en kwarts. Deze worden begraven, waarbij het prepaat van koehoorn een positief effect heeft op de wortels van de wijnplant en de koehoorn met verpulverde kwarts de fotosynthese zou stimuleren.

### **2.3.3.4 Keuze van de wijnboer**

Hoever een wijnboer gaat in de ecologische benadering van het werk in zijn wijngaard hangt deels af van levensovertuiging, zoals vaak in het geval van keuze voor biodynamische wijnbouw. Maar meestal is de keuze een realistische, die wordt beperkt door de natuurlijke omstandigheden van zijn wijngaard en wijnbouwregio, én door economische aspecten. Veel wijnboeren, zeker ook rieslingproducenten in Duitsland, kiezen daarom voor een tussenvorm tussen traditionele wijnbouw en ecologische wijnbouw, de geïntegreerde wijnbouw, waarin ze meer of minder werkwijzen van ecologische wijnbouw toepassen.

## **2.4 DE OOGST VAN RIESLING**

Alle arbeid in de wijngaard culmineert natuurlijk uiteindelijk in het oogsten van de druiven. Zoals bij alle druivenrassen moet dat snel, maar zorgvuldig gebeuren, om beschadigingen aan de druiven en eventuele oxidatie te voorkomen.

De tijd van de oogst is de doorslaggevende fase in het verbouwen van riesling, want de rijpheid en toestand van de druiven op het moment van oogsten bepaalt het wijntype en mede ook de wijnstijl, die men als doel heeft. Het is dus van essentieel belang zoveel mogelijk over de rijpheid van de druiven in de laatste fase voor de oogst te weten.

### **2.4.1 Rijpheid algemeen**

Als er in de wijnwereld over rijpheid wordt gesproken, heeft men het eigenlijk over 3 zaken. Allereerst is er de fysiologische rijpheid; een druif is fysiologisch rijp als de verhouding tussen het opgeslagen suiker en de nog aanwezige zuren optimaal is<sup>10</sup>. Dit is meestal het beste moment van oogsten, maar bij riesling ligt dat wat genuanceerder. Want bij riesling is ook de aromatische rijpheid van groot belang. Dit is het moment waarop de

<sup>9</sup> De bond voor ecologische landbouw in Duitsland

<sup>10</sup> Zuren: appelzuur neemt af tijdens rijping, want wordt deels als energiebron benut, wijnsteenzuur (tartaric acid) blijft vrijwel constant; dit zuur geeft riesling bijzondere klasse.

druif het rijkst is aan aroma-opbouwende stoffen en dat moment valt niet altijd samen met het moment van fysiologische rijpheid. De aroma-opbouw in de druif is een bijzonder complex proces, waarbij glucose verbindingen aangaat met allerlei andere stoffen (terpenen, etc.). Pas wanneer er voldoende suiker aanwezig is in de druif, heeft het organisme energie “over” om te gebruiken voor andere zaken dan het aanmaken van suikers; een deel van het (overtollige) suiker wordt dan aangewend voor allerlei chemische verbindingen met geurstoffen. Bij riesling begint de aromavorming gemiddeld halverwege augustus en gaat in principe door tot het moment van oogsten.

Men kan aromatische rijpheid natuurlijk niet los zien van fysiologische rijpheid, omdat beide direct afhankelijk zijn van het suikergehalte in de druif. Voor de meeste droge rieslingwijnen en eenvoudige zoete, zal het moment van fysiologische rijpheid het moment van oogsten zijn, want de zoet-zuurbalans bij dat type wijn is essentieel. Voor vollere, grotere rieslings ligt het moment van oogsten vaak later; deze wijnen hebben dan ook vaak complexere aroma's.

Tot slot is er de fenolische rijpheid; het moment van optimale concentratie van anthocyaan in de druif. Anthocyaan zorgt voor de kleur van de druif, en voor de tannine. Ook voor de structuur en kleur van de wijn op langere termijn is het gehalte aan anthocyaan van belang. Deze rijpheid speelt om begrijpelijke redenen een belangrijkere rol bij het maken van rode wijn.

## **2.4.2 Bepalen van het oogstmoment; rijpheid bij riesling**

Het meten van de rijpheid van de rieslingdruif, met als doel het ideale oogstmoment te bepalen, kan op verschillende manieren.

De meest gangbare methode in Duitsland is het meten van het mostgewicht van de druif.

### **2.4.2.1 Mostgewicht in graden Oechsle**

Het mostgewicht is de som van alle opgeloste stoffen in de druivenmost, voornamelijk suikers. Door het hoge suikergehalte is de most zwaarder dan water. In feite wordt bij het bepalen van het mostgewicht dus het suikergehalte in de druif gemeten en wordt zo een beeld gevormd van het potentiële alcoholniveau van de wijn. Dit meten gebeurt doorgaans met behulp van een refractometer<sup>11</sup> en het resultaat wordt weergegeven in graden Oechsle. Deze maatgeving is vernoemd naar Ferdinand Oechsle (1774-1852), een Duits mechanicien en goudsmit uit Pforzheim, die een hydrometer had aangepast tot meetinstrument voor het mostgewicht van vers geperst druivensap, de zogenaamde *Mostwaage*.

Hier volgt een simpele uitleg van graden Oechsle en alcohol. Zoals gezegd, het soortelijk gewicht van de suikerhoudende most is groter dan die van water. Uitgaand van water als eenheid (1.000), ligt het mostgewicht van rijpe rieslingdruiven bijvoorbeeld op 1.095. Men spreekt dan van een mostgewicht van 95° Oechsle. De relatie van mostgewicht en potentieel alcoholgehalte is grofweg 8:1, dus het potentiële alcoholgehalte van deze wijn is 11,9%.

Het meten van het mostgewicht in graden Oechsle is eenvoudig en levert een betrouwbare, zij het niet volledige, kwaliteitsindicatie op. Maar dat is slechts één van de redenen dat deze methode de meest gangbare is.

De andere reden is dat de Duitse wijnwetgeving van 1971 de kwaliteitsniveaus (*Prädikaten*) koppelt aan de mostgewichten van de oogst. Indien een wijnboer voor een bepaalde wijn het predikaat *Spätlese* wil mogen voeren, moet het mostgewicht van de oogst voor die wijn een wettelijk bepaald minimum suikergehalte hebben, gemeten in graden Oechsle. Voor elk kwaliteitsniveau geldt een minimaal (en soms ook maximaal) mostgewicht, die weer per wijngedebied verschillen. Daarover meer in hoofdstuk 4.

Die wijnwetgeving van 1971 is tegenwoordig bijzonder omstreden en ook de directe relatie mostgewicht-kwaliteit; aan het eind van dit hoofdstuk wordt daarop in gegaan.

### **2.4.2.2 Andere methoden om rijpheid te meten**

Als men het mostgewicht meet om het oogstmoment te bepalen, meet men de fysiologische rijpheid van de druif. Maar aangezien ook de aromatische rijpheid van groot belang is bij riesling, heeft men ook methoden ontwikkeld

---

<sup>11</sup> Instrument dat de brekingsindex van een vloeistof bepaalt en daarmee kan het suikergehalte van een waterige vloeistof worden gemeten. Een handig, want mobiel instrument, dat in de wijngaard zelf kan worden gebruikt. Alternatief is een hydrometer.

om die te meten. Het gaat in feite om een tweetal biochemische onderzoeken, die een soort van kengetal of index opleveren van de aroma's.

Bij het glycosyl-glucose kengetal gaat het om de aan glucose gebonden aromastoffen, die pas na afsplitsing van het glucose-molekul (bijvoorbeeld door middel van enzymen) zintuigelijk waarneembaar worden. Dit kengetal geeft enkel het potentiële aroma aan; of deze potentie ook volledig in de wijn tot uitdrukking komt, ligt aan de keldermeester of wijnmaker. Verder is het mogelijk om een soort van kwaliteitsindex te maken, die het totaal van de vrije en aan glucose gebonden terpenen omvat. Dit is een ingewikkelde methode, die in de meeste wijnbedrijven nooit wordt toegepast.

### 2.4.3 Rijpheid en wijntype

De rijpheid van de geoogste druiven bepaalt meestal het wijntype dat men er van maakt. Dat wil zeggen, in een ideale situatie (een goede oogst, onder perfecte omstandigheden binnengehaald) kan de wijnboer zijn doelstellingen die hij vooraf heeft gesteld, precies realiseren; bij een oogst die onder slechte omstandigheden wordt binnengehaald zal hij wellicht de een of andere aanpassing moeten doen.

De rieslingoogst kan extreem lang worden uitgesmeerd (van begin oktober tot ver in december) en levert daarom druivengoed op van zeer uiteenlopende rijpheid, waarvan dus zeer uitlopende wijntypen gemaakt kunnen worden, lopend van eenvoudige Gutsriesling tot zeer bijzondere Trockenbeerenauslese of Eiswein. Alhoewel het nogal generaliserend is, is het interessant en overzichtelijk om uitgaande van de rijpheid van de oogst de wijntypen de revue te laten passeren.

#### ○ **Onrijpe druiven**

Van onrijpe druiven kan nooit goede wijn worden gemaakt. De aroma's zijn niet ontwikkeld, de druiven hebben een te laag suikergehalte en een te hoge zuurgraad. En aangezien in Duitsland voor wijnen met predikaat (QmP) chapitalisatie (of verrijking door het toevoegen van suiker aan de most) verboden is, kan die zuurgraad niet gecompenseerd worden. (Sekt?, R.)

#### ○ **Rijpe druiven**

Rijpe rieslingdruiven geven verfrissende, levendige wijn en worden doorgaans gebruikt voor wijntypen als droge Gutsriesling en wijnen van het predikaat Kabinett, vaak met wat restsuiker, om de zuurgraad van rieslingdruiven van deze rijpheid wat te compenseren.

In graden Oechsle ugedrukt, ligt de rijpheid van deze druiven tussen 67° en ± 85°, afhankelijk van het wijnbouwgebied.

#### ○ **Volrijpe druiven**

Volrijpe rieslingdruiven staan aan de basis van de meeste wijntypen, die kwaliteitsproducenten produceren. Ze zijn geschikt voor alle Spätlese-wijnen, droog, halfdroog of zoet, maar ook voor wijnen van de classificatie Grosses Gewächs. Het is zeer goed mogelijk dat een deel van deze volrijpe druiven al is aangetast door botrytis en dat kan op zich geen kwaad. Ook voor droge wijnen van de hoogste kwaliteit is een klein deel (tot ± 15%) gebotrytiseerde druiven goed voor de 'dikte' en complexiteit van de wijn. In het geval van verder gevorderde aantasting, kan de wijnboer eigenlijk enkel nog zoete wijnen van het predikaat Spätlese en Auslese (van het eenvoudigste niveau) maken.

Het uitdrukken van deze categorie in graden Oechsle is wat moeilijker, want het is een vrij ruime categorie, die meerdere predikaten beslaat. Grofweg gesteld zullen de Oechselniveau's liggen tussen 85° en 100°.

#### ○ **Overrijpe druiven**

Deze druiven zijn doorgaans zodanig door Botrytis aangetast, dat het niet meer mogelijk is van deze druiven een droge wijn te maken; deze druiven vormen dan ook de basis voor zoete wijnen van de predikaten Spätlese en Auslese van hoog niveau.

De mostgewichten in deze categorie zijn al zéér aanzienlijk; 100° tot 120°, weer afhankelijk van het wijnbouwgebied.

- **Gebotrytiseerde druiven**

Deze druiven zijn volledig aangetast door *botrytis cinerea* en hebben zoveel vocht verloren dat ze zijn verschrompeld tot rozijnachtige vruchtjes. Van deze oogst wordt, na zorgvuldige selectie, enkel edelzoete wijn van de predikaten Beerenauslese en Trockenbeerenauslese vervaardigd. Het mag voor zich spreken dat de wijnopbrengst van deze druiven bijzonder gering is.

Wat betreft mostgewichten, ligt alles boven 100° en kan oplopen tot ver boven 300°.<sup>12</sup>

- **Gezonde, bevroren druiven**

Onder bepaalde gunstige omstandigheden en meestal zeer afhankelijk van het terroir van een wijngaard, kan de wijnboer een gedeelte van zijn oogst zéér lang laten hangen zonder dat de druiven door *Edelfäule* zijn aangetast. Indien hij deze druiven in bevroren toestand oogst, kan hij dit deel gebruiken voor het maken van Eiswein. Dit is een zoete wijn, met een nog bijzonder intense fruitigheid, van een heel ander karakter dan een edelzoete wijn.



*Deels gebotrytiseerde rieslingdruiven (afb. 5)*

#### **2.4.4 Mostgewicht of terroir?**

Deze vraag is sinds de jaren '90 van de vorige eeuw bijzonder actueel als het gaat om de kwaliteit van de geogste druiven. Want hoe meet je kwaliteit? Het mostgewicht zegt zeker wat over de kwaliteit, maar lang niet alles. Het zegt alles over het suikergehalte van de druiven, maar slechts weinig over terroirtypische elementen in de druiven. Aangezien de Duitse wijnwetgeving het verlenen van de predikaten direct heeft gekoppeld aan mostgewicht, staat die wetgeving onder grote druk. En zijn er mensen als Reinhard Löwenstein<sup>13</sup> uit Winnigen, die dat dermate kortzichtig vinden, dat zij voor bepaalde wijnen de predikaten laten voor wat ze zijn en de nadruk leggen op de exacte herkomst van de wijn, met een simpele smaakaanduiding. Want die exacte herkomst zegt volgens hen zóveel meer over een wijn dan een predikaat dat zoveel ruimte laat. Meer over terroirgetypeerde wijnen in hoofdstuk 6.

---

<sup>12</sup> Aardige voorbeelden: De Kiedrich Gräfenberg TBA 2003 van Robert Weil had een mostgewicht van 316° (bron: Robert Weil). Maar nog spectaculairder: de TBA Zeltinger Sonnenuhr 2003 van Markus Molitor (Mosel) had 331°! (bron: [www.wein.de](http://www.wein.de))

<sup>13</sup> Reinhard Löwenstein is de auteur van een bijzonder interessant oenologisch manifest, getiteld "Von Öchsle zum Terroir". Zie verder de bijlagen.

## **RIESLING IN DE KELDER**

*Het begeleiden van een zo natuurlijk mogelijk proces*

Vele wijnprofessionals en wijnliefhebbers bedienen zich vaak van zinnen als “wijn wordt in de wijngaard gemaakt”, maar dat is uiteraard slechts ten dele waar. Het terroir van de wijngaard en het werk in de wijngaard bepalen de kwaliteit van de oogst en staan daarmee ontegenzeggelijk aan de basis van de wijn; ook de meest geavanceerde technische middelen kunnen van onrijpe druiven geen goede wijn maken. Maar die kwaliteit moet in de kelder nog wel worden omgezet in wijn. Het is dé opdracht of missie van de wijnboer of keldermeester<sup>14</sup> om zoveel mogelijk geur- en smaakbepalende stoffen uit de geogste druiven ook daadwerkelijk in de wijn te krijgen, om niet alleen het druivenras herkenbaar te maken, maar ook de terroir van de wijngaard, hetgeen de wijn individualiteit geeft.

Om dat te bewerkstelligen, heeft de wijnboer vandaag de dag vele mogelijkheden en dient hij zorgvuldig zijn keuzes te maken. Want een wijn kan maar één keer per jaar worden gemaakt, er zijn geen herkansingen als er in het proces foute beslissingen worden genomen.

### **3.1 VAN DRUIVEN TOT MOST**

De eerste keuze waarvoor de wijnboer staat, is de manier waarop hij de oogst omzet in most, die vergistbaar is. Most is het druivensap dat verkregen is door het persen of kneuzen van de druiven.

#### **3.1.1 Persen**

Een traditionele en snelle wijze om het sap uit de druiven te krijgen, is het persen van de hele druiventrossen. Daarbij worden de hele druiventrossen, met steeltjes en al, in een pneumatische pers of een continu-pers gestort, en worden deze onder druk uitgeperst. Het druivensap loopt door kleine gaten in de tank weg en wordt opgevangen voor verdere verwerking.

Deze methode heeft zo zijn specifieke beperkingen. Door de relatief geringe tijd van contact tussen de schillen en het sap, komen niet alle kleur- en aromastoffen van de rieslingdruiven ook echt in de most terecht. Die stoffen bevinden zich in de schillen en aan de binnenkant van de schillen en krijgen simpel gezegd niet de tijd om in de most treden. Daardoor is deze manier dus in feite alleen geschikt voor de productie van eenvoudigere typen riesling, niet voor terroirwijnen. Deze manier heeft nog een risico. Doordat de hele trossen, inclusief steeltjes, pitjes en eventuele blaadjes worden geperst, bestaat de kans dat ongewilde bittere stoffen, pectines, vanuit die steeltjes en pitjes in de most komen. Dit kan voorkomen worden door bijzonder voorzichtig te persen, onder lage druk, hetgeen met een computergestuurde pneumatische pers prima mogelijk is. Maar dan moeten de steeltjes wel al verhout en dus hard zijn. Indien ze nog groen en zacht zijn, komen de pectines onvermijdelijk in de most en zijn te proeven in de wijn als een naar bitter. Groene steeltjes zitten aan onrijpe, groene druiven; een reden te meer waarom van die druiven en zeker door middel van het persen van de hele trossen, nooit goede wijn kan worden gemaakt.

Door de druiven te onstelen voor het persen, voorkomt de wijnboer dat die bittere stoffen uit de steeltjes in de wijn komen, maar dat is tijds- of arbeidsintensiever en is om die reden vaak geen optie voor een wijnboer die een eenvoudigere riesling produceert. Voor een wijn van hoger niveau, zal hij een stap verder gaan dan enkel het onstelen van de druiven.

#### **3.1.2 Kneuzen**

Een andere manier om het sap uit de druiven te krijgen, is het kneuzen of voorzichtig malen van de rieslingdruiven vóór het persen. De druiven barsten open en het sap loopt op een natuurlijke wijze af; dit is de lekwijs, een zeer zuiver en helder sap. Alleen dit sap, dat op natuurlijke wijze is geklaard, wordt voor het wijnmaken gebruikt. De achtergebleven druivenschillen worden daarna geperst en leveren de zogenaamde

---

<sup>14</sup> In Duitsland spreekt men bij voorkeur van “Winzer” of “Kellermeister” wanneer men doelt op degene die de wijn vinifieert. Het woord wijnmaker kom je niet vaak tegen, want het wordt meer geassocieerd met ingrijpende techniek dan met het begeleiden van een “natuurlijk” proces, zoals de Duitsers wijnmaken graag zien.

perswijn op, die veelal gebruikt wordt voor de productie van Trester<sup>15</sup>. Deze methode is een stuk voorzichtiger en langzamer dan het direct persen. Er is veel langer contact van de schillen met het sap en dus treden veel meer aromastoffen uit de schillen in het sap. En omdat er niet geperst wordt, komen er nauwelijks ongewenste pectines in het sap. Vandaar dat dit de gangbare basismethode is bij producenten van riesling van hogere kwaliteit.

### 3.1.3 Koude inweking en natuurlijke klaring van de most

Kneuzen is een basismethode, omdat deze, zeker tegenwoordig, vaak gecombineerd wordt met een periode van koude inweking van de gekneusde druiven. Daarbij laat men na het kneuzen, het druivensap met schillen op een koele temperatuur (om voortijdige gisting te voorkomen) een aantal uren inweken, opdat de kleur-, geur- en smaakbepalende stoffen nog beter in het sap overgaan. Tegelijkertijd wordt de most zo op zéér natuurlijke, voorzichtige wijze geklaard, doordat de vaste delen bezinken<sup>16</sup>. Gezien het enorme aromapotentieel van volrijpe rieslingdruiven, is deze methode zeer effectief bij het maken van aromatisch rijke, terroirgetypeerde rieslingwijnen. Dit inweken heeft natuurlijk geen zin bij onrijpe druiven.

### 3.1.4 Chapitalisatie en Süßreserve

Iets dat wel zin heeft bij het wijnmaken van onrijpe druiven, is het toevoegen van suiker aan de most. Dit heet chapitaliseren (naar Monsieur Chaptal, de uitvinder van dit procédé) of in het Duits *anreichern*. Het directe effect is dat het alcoholpercentage na vergisting hoger wordt, waardoor de wijn wat voller en rijper smaakt. *Anreicherung* is bij wijnen uit de categorie QmP niet toegestaan (dus wel bij *Tafelwein*, *Landwein* en *QbA*). Een andere, typisch Duitse, manier om matige wijnen wat harmonieuzer te maken, vaak gebruikt voor de simpelste categorie *liebliche* wijnen, is het toevoegen van *Süßreserve*. Dit is speciaal geprepareerde, onvergiste druivenmost, die vlak voor het bottelen wordt toegevoegd. Deze ingreep is vreemd genoeg niet geheel verboden bij predikaatswijnen, maar wel aan strikte voorwaarden gebonden: de most moet uit dezelfde wijngaard en hetzelfde oogstjaar stammen als de wijn die ermee gezoet wordt.

### 3.1.5 Mostconcentratie

Dit is een apart thema binnen het moderne wijnmaken, dat zeker in Duitsland, nogal wat controversie oproept. Bij het concentreren van de most wordt water doormiddel van een natuurkundig procédé aan de most onttrokken. Er zijn verschillende technieken die hiervoor geschikt zijn, in het bijzonder de omgekeerde osmose. Eenvoudig uitgelegd wordt de most onder druk door een halfdoorlatend membraan (zeer fijne zeef met microscopisch kleine gaatjes) geperst, waar alleen watermoleculen doorheen gaan. Wat achterblijft is dus deels "ontwaterde" most, die qua inhoudsstoffen geconcentreerder is dan de originele most. Alle inhoudsstoffen worden in gelijke mate geconcentreerd, dus de wijn krijgt meer kleur, geur en smaak, en ook meer alcohol. Dit houdt in dat het druivengoed waarvan de most afkomstig is, zuiver en rijp moet zijn, want anders worden fouten juist geconcentreerd en nog duidelijker in de wijn. De angst dat van matige druiven ineens geconcentreerde kwaliteitswijn gemaakt kan worden, is dus volkomen ongegrond. Wél is het zo dat een wijnboer met goede wijngaard waar hij een rijp, gezond druivengoed vanaf haalt, door concentratie van de most, de wijn kunstmatig dikker en voller kan laten overkomen, hetgeen door veel wijndrinkers als goed of lekker wordt ervaren. Hij kan er dus om economisch redenen voor kiezen.

Het is sinds 2002 in Duitsland bij de wet toegestaan om de most door vacuümverdamping of omgekeerde osmose te concentreren. Een belangrijke reden om het toe te staan, had o.a. te maken met Europese gelijkheid (in alle andere Europese wijnlanden was het al toegestaan).

Hoeveel producenten van dit onderdeel van de *Neue oenologische Verfahren*, zoals men de nieuwe wijnproductietechnieken noemt, gebruik maken, is niet bekend, mede omdat dat niet direct goed is voor het imago van de producent. Maar dat er wijnboeren zijn, dat is duidelijk, want het is wel aantrekkelijk voor de portemonnee!

---

<sup>15</sup> Trester is een eau de vie, net als Marc of Grappa. Aangezien de koek van druivenschillen en pitjes die overblijft na het persen rijk is aan mineralen en vitamines, wordt er wel dierenvoer van gemaakt. Ook zie je vaak dat het als een soort mest wordt teruggebracht in de wijngaard.

<sup>16</sup> Vorguldige klaring van de most is van belang om te voorkomen dat zich negatieve vergistingsaroma's vormen, zoals vinylfenolen.

Alhoewel voorstanders erop wijzen dat, in tegenstelling tot hetgeen bij chapitalisatie gebeurt, er niets wordt toegevoegd en er alleen maar water wordt onttrokken, blijft het logischerwijze voor velen een kunstgreep. Tegenstanders zullen altijd terecht aangegeven dat concentratie moet plaatsvinden in de wijngaard en niet in de wijnkelder.

### **3.2 DE VERGISTING**

Na het persen of kneuzen is het sap gereed om vergist te worden. Ook ten aanzien van deze zeer beslissende fase in het wijnbereidingsproces zijn er door Herr Winzer keuzes te maken.

#### **3.2.1 Vergisting en wijntype**

Aangezien tijdens de vergisting suiker wordt omgezet in alcohol, is het proces bepalend voor het wijntype. Bovendien worden er tijdens de vergisting allerlei aroma's gevormd, als een soort bijproduct van de gisting, die van grote invloed kunnen zijn op de geur en smaak van de uiteindelijke wijn.

Grofweg gesteld en gerelateerd aan de Duitse rieslingwijntypen, zijn er drie niveau's van vergisting. Indien de wijnboer een droge wijn wil maken, moet hij zorgen dat de vergisting van het suiker vrijwel volledig is. Wanneer hij een halfdroge wijn voor ogen heeft, zal hij de vergisting iets eerder stopzetten, opdat het deel restsuiker duidelijk merkbaar is. Voor een zoete wijn moet de vergisting nog eerder beëindigd worden.

Een en ander kan natuurlijk niet los worden gezien van de kwaliteit en de rijpheid van de geoogste druiven. Die bepalen voor een groot deel wat de wijnboer er mee kan, voor wat voor een wijntype ze geschikt zijn.

#### **3.2.2 Gistkeuze**

Het omzetten van suiker in alcohol, de vergisting, is feitelijk en wettelijk het chemische proces dat druivensap tot wijn maakt. Dit proces heeft stoffen nodig, die de chemische omzetting in gang zetten en houden (en daarbij, zoals al gezegd, ook nieuwe geur- en smaakelementen toevoegen). Deze stoffen zijn gisten of gistculturen. Gisten zijn ééncellige schimmels en zijn meestal van nature aanwezig in de wijngaard of –kelder en komen via de druiven in de most terecht. Maar ze kunnen ook “gekweekt” of doelmatig gecultiveerd worden. De keuze voor de rieslingwijnboer is of hij de natuurlijke gisten wil benutten of dat hij gebruik maakt van gecultiveerde gisten. Het is een bijzonder belangrijke en bepalende keuze, die in de laatste 15 jaar veel stof tot discussiëren heeft opgeleverd. Het is dan ook belangrijk en interessant om de voor- en nadelen van de twee opties goed uiteen te zetten.

##### **3.2.2.1 Gecultiveerde gist**

Deze gist stamt af van talloze wilde gisten, die in de wijngaard aanwezig zijn. Door wetenschappelijke selectie houdt men uiteindelijk slechts een paar giststammen over, die bij de most van een specifiek druivenras bijzonder goed werken en bovendien vrij zijn van bacteriën. Dit in tegenstelling tot natuurlijke gist, die altijd een mengeling van meerdere gisten is en andere schimmels en bacteriën kan bevatten. Deze gecultiveerde gist wordt vermenigvuldigd en kan in droge vorm worden gekocht.

Deze “op maat gemaakte” gist<sup>17</sup> wordt verreweg het meest gebruikt voor de vergisting van rieslingmost in Duitsland, omdat het zéér betrouwbaar is en gecontroleerd kan worden toegevoegd. Het risico dat de vergisting ongewenst voortijdig stopt en niet meer op gang komt, is er niet. Daarbij kan een gecultiveerd gist bepaalde fruitige aroma's benadrukken, waardoor de wijn in zijn jeugd fruitiger, frisser en toegankelijker overkomt.

##### **3.2.2.2 Natuurlijke gist**

Zoals gezegd zijn natuurlijke of wilde gisten van nature in de wijngaard of in de wijnkelder aanwezig. Het zijn altijd mengelingen van verschillende gisten en daarin schuilt direct de problematiek met betrekking tot het gebruik van deze gisten voor de vergisting van de most. Want het is onmogelijk van te voren te zeggen welke van de gisten zullen werken, of de vergisting niet ongewild stopt en wat de gisten met de aroma's in de wijn zullen doen. Bij het werken met natuurlijke gisten is er dus altijd een bepaalde toevalfactor, die de meeste wijnmakers liever niet toelaten.

---

<sup>17</sup> Er is een gecultiveerde gist die “Rieslinghefe” wordt genoemd: SIHA Aktivhefe 7. Deze gist versterkt druifeigen, fruitige aroma's als die van tropisch fruit en zuidvruchten. (bron: Begerow – Hefenavigator)

Feit is dat de vergisting vaak niet spontaan voldoende opgang komt, zodat men toch een beetje gecultiveerd gist nodig heeft voor de eerste aanzet. En nog een feit is dat het overgrote deel van de gisten die van nature in de wijngaard of –kelder aanwezig zijn, niet geschikt zijn om de vergisting compleet te voltooien. Dat maakt het risico bij de productie van droge wijnen wel erg groot.

Het aroma van zeer jonge rieslings, vergist met natuurlijke gisten, is vaak niet erg aangenaam; de wijn kan echt een beetje stinken. In het goede geval, gaat die geur na een paar maanden weg, maar in slechte gevallen gaat het om geuren van ethylacetaat (dat doet denken aan de geur van nagellakverwijderaar) of om wat de Duitsers “Böckser” noemen. “Böckser” is een reductie-aroma, dat ruikt als rotte eieren. Het dient wel gezegd te worden dat het risico op zulk soort foute tonen in de wijn vooral groot is wanneer het druivengoed minder rijp is. In feite is enkel volrijp druivengoed geschikt voor vergisting met natuurlijke gist.

Voorstanders van “Spontanhefen”, zoals men in Duitsland zegt, nemen de risico’s echter voor lief, want zij zijn ervan overtuigd dat deze gisten rieslings geven met meer terroirexpressie en langere levensduur. Natuurlijke gist maakt namelijk onderdeel uit van de terroir van een wijngaard en wordt daarom gezien als ultieme katalysator van die terroir.

Voor beide keuzes valt dus duidelijk wat te zeggen. Er is zeker een trend, of beter gezegd een groeiende overtuiging, om bij de productie van rieslings van hoog niveau, uit een specifieke Lage en bedoeld om lang te kunnen rijpen, het natuurlijke gist te gebruiken. Vooral door de kleinere, zeer plaatsgebonden wijnboeren doen dit al langer. Goede voorbeelden zijn mensen als Theo Haart van Weingut Reinhold Haart<sup>18</sup> in Piesport (Mittelmosel) en Reinhard Löwenstein van Weingut Heymann-Löwenstein in Winningen (Terrassenmosel). Voor bedrijven die grotere volumes produceren en veelal regionaal opereren, zijn de risico’s te groot.

### 3.2.3 Vergistingstemperatuur en -duur

Tijdens de alcoholische vergisting is de temperatuur van groot belang, want temperatuur bepaalt de snelheid van de vergisting; hoe hoger de temperatuur, des te sneller verloopt de vergisting. Na een vlotte opstart, om de most te beschermen voor ongewenste wilde gisten, is het, net als bij veel andere witte druivenrassen, ook bij riesling noodzaak om de vergistingstemperatuur niet te veel te laten oplopen. Een temperatuur tussen 15° en 18° Celsius is optimaal om de vergisting relatief rustig te laten verlopen. Door die relatief lage temperatuur duurt het hele proces uiteraard ook langer, hetgeen positief is voor de aroma-ontwikkeling. Een hoge vergistingstemperatuur daarentegen is desastreus voor de aromavorming bij riesling. In de onstuimige most wordt veel energie omgezet in warmte, waardoor de gistcellen alleen maar actiever worden. Het vele koolzuur dat hierbij ontsnapt, neemt veel druifeigenaroma’s met zich mee. Tegelijkertijd worden er door de warmte meer vergistingsaroma’s gevormd, die in de jonge rieslingwijn het primaire aroma overvleugelen.

De vergistingsduur hangt niet alleen af van de vergistingstemperatuur, maar ook van het wijntype dat de keldermeester wil maken. Droge wijnen worden helemaal vergist (*durchvergoren* zoals de Duitsers zeggen), bij een zoete *Spätlese* wordt de vergisting voortijdig beëindigd en duurt dus korter. Een gemiddelde vergistingsduur voor een droge riesling van volrijpe druiven bedraagt ± 6 weken, maar er zijn producenten die het weten te rekken tot wel 10 weken.

Door de introductie in de jaren '50 van RVS-tanks, is het koelen van de gistende most aanzienlijk gemakkelijker geworden. De grote houten vaten, zoals het 1000 ltr *Fuder* en betonnen kuipen, die tot dan toe gebruikt werden, waren aanzienlijk lastiger te koelen. De temperatuurscontrole was toen voor een groot deel afhankelijk van de temperatuur van de wijnkelder. Toch heeft het tot in de jaren '90 van de vorige eeuw geduurd, voordat koele vergisting van witte wijnen gemeengoed werd in Duitsland. Dit gebeurde door moderne inzichten uit de nieuwe wijnlanden als Australië, waar de buitentemperaturen vaak zó hoog liggen, dat het koelen van de vinificatietanks een absolute vereiste is. Tegenwoordig zijn tanks en zelfs bepaalde houten vaten voorzien van computergecontroleerde koelsystemen.

### 3.2.4 Malolactische gisting is zeldzaam

Wie de raseigenschappen van riesling goed kent, weet eigenlijk direct dat een tweede gisting overbodig is, sterker nog, het is zonde. Tijdens de malolactische gisting, zoals men de tweede gisting noemt, wordt het pikante

---

<sup>18</sup> Theo Haart liet mij eens een 1971 Piesporter Goldtröpfchen spätlese proeven. De wijn was nog ongelooflijk jeugdig. De wijn was *spontanvergoren*, dus met natuurlijke gist. Toeval?



appelzuur in de jonge wijn omgezet in het zachtere melkzuur. Daar de van nature sterke zuurgraad van riesling een onmisbaar element is van de klasse van zijn wijnen en deze ook voor de langlevendheid van zijn wijnen essentieel is, wordt malolactische gisting dan ook bijna altijd vermeden door de keldermeester.

### 3.3 HET MATERIAAL VOOR VERGISTING EN RIJPING

#### 3.3.1 Keuze tussen RVS en hout

De keuze tussen RVS-tanks of houten vaten voor de vergisting en rijping van riesling, heeft natuurlijk met veel meer factoren te maken dan met de mogelijkheid tot een goede temperatuurscontrole; dat is tegenwoordig in deze eigenlijk geen issue meer, want het is standaard geworden. En ook het feit dat RVS op hygiënisch vlak vele malen gemakkelijker en zekerder is, lijkt geen doorslaggevende rol meer te spelen. Er spelen hier en daar nog wel wat nostalgische en commerciële redenen mee, want een vochtige wijnkelder met eeuwenoude vaten, in Duitsland vaak versierd met prachtig houtsnijwerk, is natuurlijk een stuk romantischer en verkoopbevorderlijk dan een laboratoriumachtige, door ontelbare TL's verlichte loods.



*Traditionele Fuder op een rij (afb. 7)*

Nee, bovenal is de keuze tussen RVS en hout tegenwoordig een stijlvraag, want de keuze heeft grote invloed op het sensorische karakter van een riesling. Daarbij gaat het vooral om de materiaalkeuze voor de rijping; de vergisting vindt tegenwoordig vooral plaats in RVS. De verschillende invloed van rijping in RVS en in een houten vat op de kleur, geur en smaak van een riesling wordt hieronder duidelijk gemaakt.

#### 3.3.2 RVS (“Edelstahl”)

Een RVS-tank heeft geen directe invloed op de wijn die erin vergist wordt of erin rijpt. Dat wil zeggen, RVS geeft geen smaak af aan de wijn. De invloed op het sensorische karakter van een wijn, zit hem in het feit dat de wijn in een RVS-tank, mits goed gevuld, niet in aanraking komt met zuurstof. De ontwikkeling van de wijn is reductief (het tegenovergestelde van oxidatief), waardoor de druifeigen aroma's en smaak optimaal intact blijven. Gekoppeld aan een koele, langzame vergisting, is het dé manier om frisse, elegante rieslings te maken.

Aanhangers van oxidatieve rijping, zeggen weleens dat reductieve opvoeding (*Reduktive Ausbau*) lijdt tot te grote smaakgelijkheid van wijnen. Dat lijkt mij niet juist, want er zijn té veel voorbeelden die zo'n stelling ontkrachten, zoals de wijnen van Christoff Tyrell aan de Ruwer of die van Wilhelm Weil uit de Rheingau. Smaakgelijkheid zal eerder komen door mindere kwaliteit van druivengoed, uit minder interessante terroirs.

### 3.3.3 Hout

Bij rijping in hout, is het in de eerste plaats belangrijk om onderscheid te maken tussen nieuw hout en gebruikt hout. Vaten van nieuw hout komen meestal in de vorm van *barriques*, met een standaard inhoud van  $\pm 225$  liter. Nieuw hout, dat voor het eerst in aanraking komt met wijn, heeft een grote smaakinvloed op de wijn. Die smaakinvloed zou het mooie primaire aroma van riesling, met al zijn fruitige, florale en mineralige tonen, volledig naar de achtergrond verbannen en ook ingrijpend veranderen. Dit wordt terecht als ongewenst beschouwd door vrijwel iedere rieslingproducent en dus gebruikt bijna niemand nieuwe houten vaten. Daarbij wordt nieuw hout meestal gebruikt in combinatie met malolactische gisting. Ook die is bij riesling ongewenst (zie 3.2.4).

Oude houten vaten, die reeds meerdere keren of jaren wijn hebben bevat, geven in principe geen smaak af aan de wijn die er in rijpt of gist. Toch heeft het rijpen van wijn in oud hout wel degelijk consequenties voor de smaak, hetgeen heeft te maken met het zuurstof, dat via de poriën in het hout in contact komt met de wijn. Vandaar dat men het rijpen van wijn in hout oxidatieve rijping (*Oxidative Ausbau*) noemt. Door het zuurstofcontact ontwikkelt de wijn zich sneller dan een wijn in gesloten tank. De smaak van de wijn is ronder en meer gevuld. En hoewel de aroma's aanvankelijk eerder wat terughoudender overkomen, is het aromapallet van de wijnen vaak wel al breder.

### 3.3.4 Rijping “op de gisten” (*Feinhefelagerung*)

Wanneer de gistcellen niets meer hebben om zich mee te voeden (suiker), sterven de gistcellen af. Ook wanneer de temperatuur sterk wordt teruggebracht of er zwavel wordt toegevoegd, werken de gistcellen niet meer en zullen ze langzaam naar de bodem van de tank of het houten vat zinken. Deze dode gistcellen bevatten nog veel inhoudstoffen, die de smaak- en aromarijksdom van de wijn positief kunnen beïnvloeden. Wijnen worden er voller, dikker en soms complexer van. Ook lijken deze wijnen erg goed te kunnen rijpen of ouderen. Om de smaakafgifte zo groot mogelijk te maken, is het van belang de droesem (bezonken dode gistcellen) van tijd tot tijd op te roeren (*battonage*) en door de wijn te laten zweven; de zwevende droesemdeeltjes hebben natuurlijk een groter contactoppervlak met de wijn dan de bezonken deeltjes. De fijnste deeltjes blijven het langst zwevend en hebben dus de grootste invloed op de wijn, vandaar de Duitse term *Feinhefelagerung*. Veel wijnboeren verkiezen echter de dode gistcellen juist niet op te roeren, om het effect geringer te houden.

Deze methode, in feite een fase van het rijpingsproces, wordt steeds meer toegepast, vooral bij de productie van terroirwijnen, en zowel in combinatie met reductieve rijping als met oxidatieve rijping. De van nature reductieve werking van de gistcellen verlangzaamt het oxidatieproces. De duur van deze rijpingsfase kan variëren van twee tot wel tien weken.

## **WIJNCLASSIFICATIE IN DUITSLAND**

### *De Duitse wijnwetgeving en alternatieve classificaties*

De wijnclassificatie in Duitsland is nogal gecompliceerd, want er werken diverse krachten door elkaar heen en tegen elkaar in. Er is de officiële Duitse wijnwetgeving, waarvan de grote lijnen dateren uit 1971. Voor het goede begrip dient deze te worden behandeld. Zoals duidelijk zal worden, is de classificatie volgens deze wet controversieel en zijn er invloedrijke organisaties, die hun eigen plan hebben getrokken. Ook hun ideeën en classificatie zullen worden toegelicht.

#### **4.1 DUITSE WIJNWETGEVING**

De Duitse wijnwetgeving in zijn huidige vorm stamt uit 1971. Maar al in de 19<sup>e</sup> eeuw begon men de Duitse wijnbouwgebieden in kaart te brengen om zo tot een zekere classificatie te komen. Deze classificaties gingen, net als in Bordeaux bijvoorbeeld, uit van de grondbelasting die voor een wijngaard betaald moest worden: hoe hoger die belasting, des te beter was de wijngaard geclassificeerd. Hieruit volgde de *Lagenklassifizierung*, de classificatie van de individuele wijngaarden van een gebied. Er zijn prachtige kaarten uit de tijd tussen 1850 en 1900, die die *Lagen* allemaal in beeld brengen, zoals de *Saar und Mosel Weinbau Karte für den Regierungsbezirk Trier*, vervaardigd in 1868 door de belastingsraad Clotten in opdracht van de Koninklijke regering in Trier.

In principe was deze classificatie op grond van de waarde cq. kwaliteit van een wijngaard prima. Want centraal staat hierin in feite de kwaliteit van de terroir waarin een wijn tot stand komt, de belangrijkste basisvoorwaarde voor goede wijn. En zoals in vele andere gebieden in Europa, gaat deze wijngaardclassificatie nog steeds voor het overgrote deel op voor de huidige situatie. Aan de Moezel zijn er zelfs wijnboeren, die weer de namen van de specifieke *Einzellagen* van de bovengenoemde kaart gebruiken.

In de tijd van de schaalvergroting van de Duitse wijnbouw, waarin er door nieuwe ontwikkelingen op wetenschappelijk vlak en door mechanisatie steeds grotere opbrengsten werden behaald, werd de wijngaardclassificatie van minder belang; kwantiteit telde zwaarder dan kwaliteit.

Pas in 1971 werd er een nieuwe wijnwetgeving in het leven geroepen die een nieuwe indeling bracht, maar op heel andere grondslagen dan voorheen. De wijnwetgeving van 1971 koppelde namelijk de kwaliteit van de wijn, en het eventuele predikaat, aan het mostgewicht van de druiven voor die wijn ten tijde van de oogst. Het suikergehalte van de geoogste druiven werd dus bepalend voor de kwaliteitscategorie waarin de wijn verkocht mocht worden. Dit was uniek in de wereld. Duitsland was en is het enige land dat de wijnwetgeving niet baseert op geografische ligging. (Dat die basis en daarmee de wetgeving controversieel is, is al aangegeven aan het eind van hoofdstuk 2 en zal verderop in dit hoofdstuk nog meer aan bod komen.)

Toch is het voor het begrip van de onderstaande kwaliteitsindeling naar mostgewicht van belang om eerst even de geografische aanduidingen binnen de Duitse wijnwetgeving te kennen.

##### **4.1.1 Einzellage, Großlage, Bereich, Lände en Gebiet**

Een *Einzellage* of kortweg *Lage* is het kleinste officieel gedefinieerde wijngaardoppervlak, dat tenminste 8 ha groot is. De naam, grootte en begrenzing zijn duidelijk bepaald. Ook moet er volgens de wet binnen een *Einzellage* sprake zijn van een zekere smaakovereenkomst tussen de wijnen uit de verschillende percelen binnen die *Einzellage* (dat dit één van de grote ergernissen is van bepaalde wijnboeren, moge duidelijk zijn). Als voorbeeld kan dienen de beroemde *Lage* Bernkasteler Doctor. Een *Großlage* bestaat uit meerdere *Einzellagen*; die waartoe Bernkasteler Doctor behoort heet Badstube. Dan is er nog het *Bereich*, dat weer bestaat uit meerdere *Großlagen*, in dit voorbeeld Bereich Bernkastel. Ook hierin schuilt één van de grote ergernissen van welwillende wijnboeren: de gelijkenis van naam tussen de zéér bijzondere wijngaard Bernkasteler Doctor en de naam van het *Bereich* Bernkastel werkt verwarrend voor de consument en leidt tot een onterechte associatie, die de reputatie van de *Einzellage* schaadt. Groter dan een *Bereich* is een *Lände*, een vrij jong begrip, gekoppeld aan de categorie *Landwein* (zie verderop), die in het voorbeeld van Bernkastel (*Landwein der Mosel*) heet. Tot slot is er de grootste eenheidsaanduiding, *Anbaugebiet* of kortweg *Gebiet*. Dit is het gehele wijnbouwgebied, in het voorbeeld van Bernkastel Mosel (tot 2006 *Mosel-Saar-Ruwer*).

#### 4.1.2 Duitse wijnen volgens de Duitse wijnwetgeving

De indeling van wijnen naar de Duitse wijnwetgeving van 1971 ziet er als volgt uit:

##### 4.1.2.1 Tafelwein (tafelwijn)

Dit is het simpelste niveau Duitse wijn. De wijn mag alleen van in Duitsland geogste en toegestane druiven komen. Tafelwijn wordt eigenlijk vrij weinig geproduceerd in Duitsland, zeker in vergelijking met landen als Frankrijk of Italië.

Minimaal mostgewicht 44°-50° Oechsle, minimaal alcoholgehalte 8,5% vol. na chapitalisatie.

##### 4.1.2.2 Landwein (landwijn)

De Duitse *Vin de Pays*, moet het gebied waar de druiven vandaan komen, vermelden op het etiket. Qua smaaktype moet de wijn *trocken* (droog) of *halbtrocken* (halfdroog) zijn.

Minimaal mostgewicht 44°-50° Oechsle, minimaal alcoholgehalte 8,5% vol. na chapitalisatie.

##### 4.1.2.3 Qualitätswein bestimmter Anbauegebiete (QbA)

De wijnen uit deze categorie moeten typisch zijn voor hun herkomstgebied en hun druivenras. De druiven voor deze wijnen moeten voor 100% afkomstig zijn uit één van de 13 “bepaalde” Duitse wijnbouwgebieden<sup>19</sup>. En zij moeten behoren tot de voor het gebied toegestane rassen van de soort *Vitis Vinifera*. Ook zijn de wijnen analytisch gekeurd door een onafhankelijk, door de staat aangesteld panel van experts en dragen een zogenaamd *Ämtliche Prüfungsnummer* (A.P.-Nr.).

Minimaal mostgewicht is afhankelijk van het gebied en het druivenras, maar varieert van 50° tot 72° Oechsle, met een minimaal alcoholgehalte van 7,0% vol. vóór chapitalisatie.

De wijnen uit deze eerste drie categoriën mogen gechapitaliseerd worden (*angereichert*) en dat gebeurt dan ook. De wijnen uit de volgende *Qualitätsstufen* (kwaliteitsklassen) mogen niet met suiker verrijkt worden.

##### 4.1.2.4 Qualitätswein mit Prädikat (QmP), vanaf 2007 kortweg Prädikatswein

Dit is wettelijk de hoogste kwaliteitscategorie voor Duitse wijnen, die ook allemaal door de staat gecontroleerd worden en een A.P.-Nr. dragen. Zoals gezegd, mogen deze wijnen nooit gechapitaliseerd worden. De minimale mostgewichten zijn afhankelijk van het druivenras, het herkomstgebied (*Anbauegebiet*) én natuurlijk van de predikaatsklasse. We onderscheiden de volgende predikaten:

- **Kabinett**  
Het predikaat voor lichtere wijnen van rijpe druiven, droog of met restzoet, met een relatief laag alcoholgehalte. Minimaal mostgewicht is afhankelijk van het gebied en het druivenras en varieert van 67° tot 82° Oechsle (minimaal), met een minimaal alcoholgehalte van 7% vol.
- **Spätlese**  
Het predikaat voor wijnen van laat geogste, volrijpe druiven, droog of met restzoet. Minimaal mostgewicht is afhankelijk van het gebied en het druivenras en varieert van 76° tot 90° Oechsle (minimaal), met een minimaal alcoholgehalte van 7% vol.
- **Auslese**  
Het predikaat voor hoogwaardige wijnen, droog of met restzoet, van selectieve late oogst van volrijpe druiven. Minimaal mostgewicht is afhankelijk van het gebied en het druivenras en varieert van 83° tot 100° Oechsle (minimaal), met een minimaal alcoholgehalte van 7% vol.
- **Beerenauslese** (afgekort BA)  
Het predikaat voor edelzoete wijnen van geselecteerde, zéér laat met de hand geogste, door *Botrytis cinerea* aangetaste druiven, die aan de stok zijn ingedroogd en een bijzonder hoog suikergehalte

---

<sup>19</sup> alle 13 op een rij: Ahr, Mittelrhein, Mosel, Nahe, Rheingau, Rheinhessen, Pfalz, Hessische Bergstrasse, Baden, Württemberg, Franken, Sachsen, Saale-Unstrut

hebben. Minimaal mostgewicht is afhankelijk van het gebied en het druivenras en varieert van 110° tot 128° Oechsle (minimaal), met een minimaal alcoholgehalte van 5,5% vol.

- **Trockenbeerenauslese** (afgekort TBA)  
Het predikaat voor edelzoete wijnen van nog strenger geselecteerde, zéér laat met de hand geoogste, door *Botrytis cinerea* aangetaste druiven. Deze rozijnachtige druiven hebben een enorm suikergehalte. Minimaal mostgewicht is afhankelijk van het gebied en het druivenras en varieert van 150° tot 154° Oechsle (minimaal), met een minimaal alcoholgehalte van 5,5% vol.
- **Eiswein**  
Een bijzonder, maar helaas ook misbruikt predikaat. Bedoeld voor zoete wijnen van bijzonder laat, in bevroren toestand (bij minstens -7° C) geoogste druiven. Deze druiven worden streng geselecteerd, want het moet gaan om gezonde, niet gebotrytiseerde druiven. Daarvan wordt het zéér geconcentreerde vruchtensap onder grote druk uit de bevroren druiven geperst. De minimale mostgewichten liggen minstens in de categorie Beerenauslese. Misbruikt voor goedkope, machinaal geoogste *Eisweine*.

## 4.2 BETEKENIS EN GEVOLGEN VAN DE WIJNWETGEVING VAN 1971

Wat houdt de bovenstaande opsomming nu eigenlijk in en wat waren de gevolgen van de wet?

Feit is dat de terroir van de wijngaard van ondergeschikt belang werd. Predikaten (lees: suikergehalte van de druif) werden aanvankelijk heilig, vooral dat van *spätlese* was bijzonder gewild. Daar was niet eens zoveel voor nodig (76°-90° Oechsle minimaal, hetgeen correspondeert met ± 9,5% à ± 11,5% vol. aan minimale potentiële alcohol), dus velen produceerden jaar in jaar uit wijnen van dit zogenaamd “hoge” predikaat. Maar dit zei natuurlijk nauwelijks iets over de kwaliteit van de wijn. Enerzijds is het in een wijngaard met een goed terroir natuurlijk gemakkelijker om hoge mostgewichten te halen, maar anderzijds zijn hoge mostgewichten totaal geen garantie voor wijnen met interessante terroirexpressie.

Verder was het effect van de geografische herindeling, in *Einzellagen*, *Großlagen* en *Bereiche* –op zich geen verkeerd idee-, totaal averechts door de verwarrende overeenkomsten in de benamingen van *Einzellagen*, *Großlagen* en *Bereiche*<sup>20</sup>. Bovendien bracht het een onterechte vergroting van bepaalde *Einzellagen* met zich mee, hetgeen nog eens versterkt werd door de *Flurbereinigung*. Deze wettelijke herinrichting van de landbouwgronden, waaronder ook de wijngaarden vallen, had o.a. ten doel het land beter bewerkbaar te maken. Er werden wegen aangelegd en waar nodig stutmuurtjes gebouwd. Ook ruilverkaveling was een onderdeel van de *Flurbereinigung*, waarbij boeren onderling stukken wijngaard ruilden om grotere eenheid van bezit te hebben. Daarbij moest iedereen aan zijn trekken komen, met als gevolg dat goede wijngaarden groter werden.

### 4.2.1 Alternatieve inzichten

Vele van Duitslands betere wijnboeren wilden al snel terug naar een indeling waarbij wijngaardclassificatie centraal stond en zij namen initiatieven om hun eigen classificatie in te voeren.

Reeds in 1984 werd in de Rheingau onder aanvoering van Bernhard Breuer uit Rüdesheim de vereniging CHARTA Rheingau opgericht, die zich ten doel stelt klassieke Rheingauer rieslings te maken, uit enkel geclassificeerde wijngaarden op basis van de uit 1885 stammende *Dahlensche Karte*. De wijnen uit de geclassificeerde wijngaarden mochten de naam *Erstes Gewächs (nach den Richtlinien der Charta)* dragen. Vele goede wijnboeren uit de Rheingau sloten zich aan bij Charta.

Niet veel later volgden er in andere gebieden (Pfalz, Rheinhessen) vergelijkbare initiatieven.

### 4.2.2 De VDP (Verband Deutscher Prädikatsweingüter)

Het verband van Duitse Predikaatswijngoeden, waarbij een grote meerderheid van Duitse topproducenten is aangesloten, heeft de laatste twintig jaar een hoofdrol gespeeld in de revolutie tegen de wijnwetgeving van 1971. Deze invloedrijke vereniging, opgericht in 1910 als *Verband Deutscher Naturweinversteigerer*, heeft in de loop

---

<sup>20</sup> Hier zijn vele voorbeelden van te geven, zoals die van de *Einzellage* Bernkasteler Badstube (sinds 2006 een *Erste Lage der VDP*) en de *Großlage* Badstube, die de alle wijngaarden van de stad Bernkastel omvat. Die *Großlage* wordt in de volksmond “Bernkasteler Badstube” genoemd, omdat hij geen wijngaarden van andere dorpen bevat. Lekker duidelijk!

van de jaren '90 van de vorige eeuw langzaam toegewerkt naar een eigen classificatie, op grond van de kwaliteit van de wijngaard, het druivenras en de wijnboer.

#### 4.2.2.1 Erstes Gewächs

Dat leidt eerst in 1999 tot de feitelijke invoering van het begrip *Erstes Gewächs*, een soort Grand Cru van de Rheingau. Op basis historische gegevens en van de ervaringen van de deelnemende wijnproducenten, werd er



een duidelijke wijngaardclassificatie van de Rheingau gemaakt, werd vastgelegd welke druivenrassen zijn toegestaan (dat zijn er weinig: alleen de klassieke rassen zoals riesling, silvaner en de *Burgundersorten*), en werd een maximale oogst in hl/hectare vastgesteld (50hl/hectare). Verder werd het smaaktype bepaald (redelijkerwijze droog, maximaal 13 gram restsuiker per liter is toegestaan) en dat de wijnen pas vanaf 1 september van het jaar na de oogst op de markt mogen komen.

#### 4.2.2.2 De classificatiepyramide van de VDP

Op dezelfde voet werd in 2002 de naam *Grosse Gewächse der VDP* geïnaugureerd voor droge topwijnen uit strikt begrensde topwijngaarden, doordat alle bij de VDP aangesloten wijnbedrijven het eens werden over de richtlijnen voor de productie van deze wijnen.

De *Grosse Gewächse* vormen de hoogste categorie van de kwaliteitspyramide van de VDP, die iets eerder, in 2001, gepresenteerd werd. Onder de *Grosse Gewächse* komen de *Klassifizierte Lagenweine*, dat wil zeggen, kwaliteitswijnen van ieder smaakprofiel (droog, halfdroog, zoet), uit een door de regionale afdeling van de VDP vastgelegde wijngaard, waarvan de wijnen een duidelijk herkomstkarakter hebben.

Het prestigieuze lidmaatschapsbordje (afb. 8)


De basisgroep wordt gevormd door de *Gutsweine* en *Ortsweine*, streektypische wijnen van hoge kwaliteit, "instapwijnen", die het visitekaartje van de VDP-leden moet zijn.

Op zich zit deze classificatie goed in elkaar, maar al snel kwam er kritiek. *Grosse Gewächse* zijn droge wijnen en er worden in Duitsland fantastische droge wijnen gemaakt. Maar eerlijk is eerlijk, dé grote specialiteiten van Duitsland zijn toch wel de grote edelzoete wijnen. Dus er moest in de hoogste categorie een plek komen voor restzoete wijnen van het allerhoogste niveau.

#### 4.2.2.3 Erste Lage

Aangezien dit alles vanzelfsprekend het meest speelde in de Mosel, werd daar als eerste de term *Erste Lage* geïntroduceerd, een begrip dat kwaliteit van de wijngaard en zijn wijnstijl (terroirgetypeerd) classificeert, maar niets zegt over het wijntype (droog of zoet) dat er vandaan komt. *Erste Lage* werd de topcategorie voor de wijnen van de Mosel en daarmee was het probleem van het wijntype opgelost.

Maar men belandde van de regen in de drup, want door bereidheid van de VDP om het al hun leden zo veel mogelijk naar de zin te maken, had men in 2003 maar liefst drie verschillende termen voor de hoogst geclassificeerde VDP-wijnen: *Erstes Gewächs* (Rheingau), *Erste Lage* (Mosel-Saar-Ruwer, toen nog) en *Grosses Gewächs* (in de overige wijngieden). Men had door interne onvrede het basisdoel uit het oog verloren: een voor iedereen duidelijke classificatie op basis van de kwaliteit van de wijngaarden.

In 2006 werd een laatste aanpassing gemaakt aan de hoogste trede van het classificatiemodel van de VDP: deze heet nu *Erste Lage* en alle wijnen uit deze duidelijke geclassificeerde topwijngaarden, dragen het logo van de *Erste Lage*: een 1 met een druiventrosje . De droge wijnen uit deze hoogste categorie blijven gewoon *Grosses Gewächs* heten (voor alle duidelijkheid!) en de wijnen met natuurlijk restzoet behouden gewoon hun predikaatsaanduiding.

Maar wie denkt dat daarmee de kous af is, heeft het natuurlijk mis; de wijngaardclassificatie staat constant ter discussie, uiteraard van buiten de VDP, maar ook van binnenuit. Bepaalde invloedrijke wijnproducenten doen niet mee aan het *Erste Lage*-principe, zoals dat in 2006 is besloten....

#### **4.2.3 Initiatieven vanuit het Duits wijninstituut: Classic en Selection**

Ook het Duits wijninstituut is een invloedrijke speler in de Duitse wijnwereld. Het is simpel gezegd een promotie-informatiebureau voor Duitse wijnen, met vestigingen in alle belangrijke afzetlanden ter wereld. Zij bekijken zaken uiteraard vooral vanuit een marketingvisie en concludeerden terecht dat één van de obstakels voor een goede vermarkting van Duitse kwaliteitswijnen in het buitenland zat in de voor veel wijnliefhebbers onbegrijpelijk lange en vaak verwarrende namen van de Duitse wijnen. Voor de wijnen uit het hoogste segment is dit nog overkomelijk, want die worden voornamelijk gekocht door kenners. Maar voor de goed betaalbare groep daaronder, die moet concurreren met een gemiddelde Chileense Reserve Sauvignon blanc, is het een groot nadeel.

Dus werden aan het begin van dit millennium onder auspiciën van het Duits wijninstituut in Mainz de nieuwe termen "Classic" en "Selection" ingevoerd.

##### **4.2.3.1 Classic**

Classic staat voor wijnen van klassieke druivenrassen, die typerend zijn voor hun wijngedebied. Op één enkele uitzondering na, zijn het monocépagewijnen, met een smaakprofiel, dat redelijkerwijze droog te noemen is (tot 15 gram restduiker per liter is toegestaan).

##### **4.2.3.2 Selection**

Aan deze categorie hangen veel meer en stengere voorwaarden dan aan "Classic". "Selection" staat voor geselecteerde jaargangswijnen, uit gespecificeerde wijngaarden, van klassieke druivenrassen, die met de hand zijn geogst en waarvan de opbrengst niet hoger ligt dan 60hl per hectare. Het natuurlijke alcoholpercentage van deze wijnen moet minstens 12,2% vol. bedragen, hetgeen volgens de wet Auslese-kwaliteit is. Het zijn droge wijnen, waarbij Riesling maximaal 12 gram restduiker mag hebben. De wijnen komen vanaf 1 september van het jaar na de oogst op de markt.

"Classic" heeft mijns inziens zeker bestaansrecht, omdat deze wijnen een grote doelgroep hebben, die wil weten wat men krijgt, maar niet zit te wachten op allerlei moeilijk herkomst- of predikaatsgedoe.

"Selection" lijkt een beetje een overbodige betekenis, die wellicht iets eenvoudiger is dan de traditionele benamingen van betere *Lagenweine* of dan die gebruikt door de leden van de VDP, maar slechts zo'n kleine afzetniche dient, dat het effect gering is. Toch is het in sommige gebieden, zoals Rheinhessen, een succes.

## Hoofdstuk 5

### **RIESLING IN DE DUITSE WIJNGEBIEDEN**

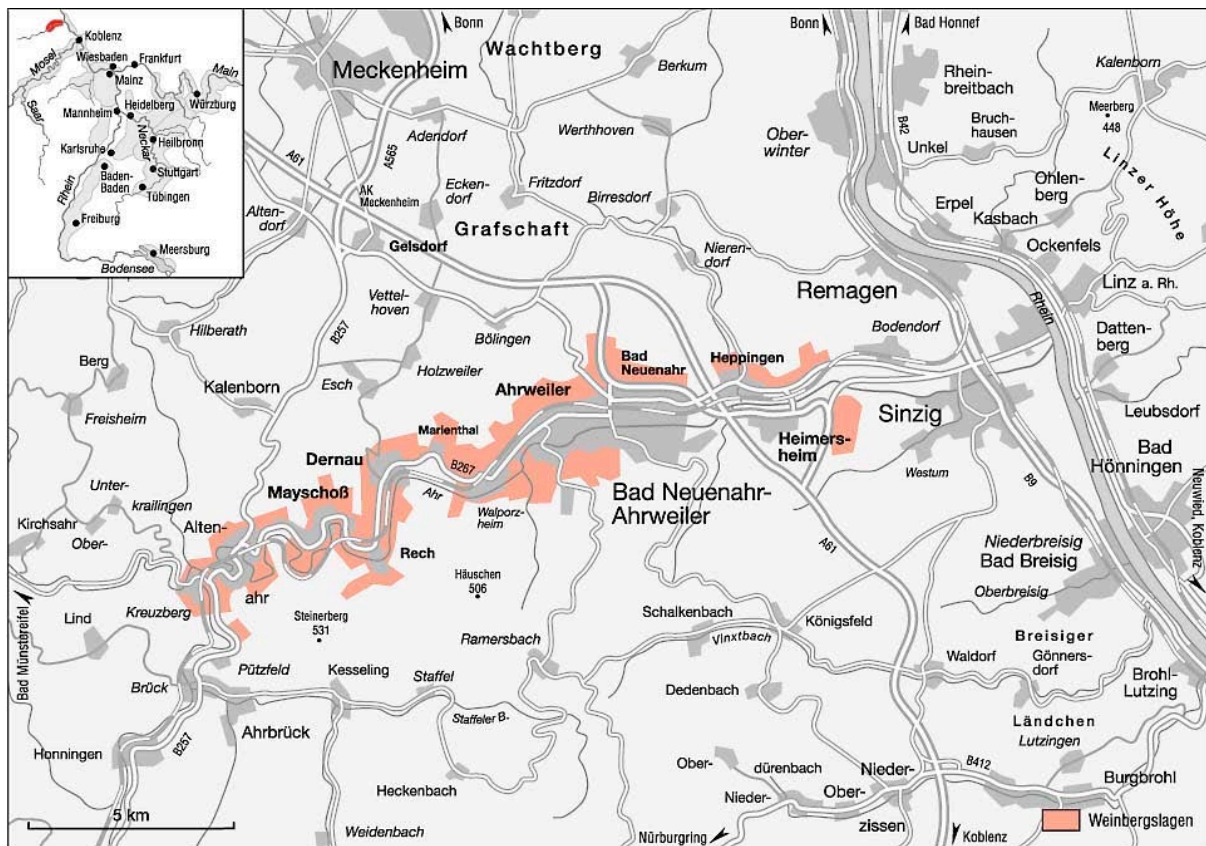
Een beschrijving van de belangrijke wijngaarden en hun producenten

Duitsland kent 13 officiële wijnbouwgebieden, maar als het gaat om riesling zijn niet alle van die gebieden even belangrijk. De gebieden krijgen in dit hoofdstuk de aandacht die in relatie staat tot hun belangrijkheid voor riesling in kwalitatief opzicht.

Aangezien de basis voor goede Riesling (en wijn in het algemeen) in de wijngaard wordt gelegd, is het van belang de goede rieslingwijngaarden van Duitsland te benoemen. Deze zijn in dit hoofdstuk vetgedrukt. Wijngaarden, die behoren tot de groep *Erste Lage der VDP* worden aangeduid met **1<sup>W</sup>**.

#### 5.1 AHR

Alhoewel men bij het Ahrdal in de eerste plaats aan rode wijn van *spätburgunder* denkt, wordt er ook Riesling gemaakt. En als men naar de natuurlijke omstandigheden kijkt, is dat niet verwonderlijk, want het Ahrdal is een Moezeldal op een kleinere schaal: een noordelijk gelegen dal met een rivier, die de temperatuur matigt en zonlicht weerkaatst naar de steile hellingen langs de rivier, hellingen met een donkere bodem, die goed opwarmt. En, net als het Moezeldal, ligt het in de lufte van de Eifel. Maar het dal ligt nog noordelijker, is nauwer en de rivier is smaller.



Overzichtskaart van Ahr (afb. 9)

##### 5.1.1 Terroiraspecten van het Ahrdal

Het Ahrdal wordt geografisch verdeeld in twee delen: het Obere Ahrdal en het Untere Ahrdal. Voor riesling is vooral het Obere Ahrdal interessant. Dit is het deel van Altenahr tot Marienthal, het deel waar het dal nauw en bochtig is, met steile hellingen met een bodem van *Grauwacke* en *Blauschiefer*, met hier en daar kwarts. Riesling voelt zich hier uitstekend thuis en geeft karaktervolle wijnen, met aansprekend fruit en een goede zuurgraad. Vooral de Einzellagen **Altenahrer Eck 1<sup>W</sup>**, **Mayschösser Mönchberg 1<sup>W</sup>** en de **Dernaer Pfarrwingert 1<sup>W</sup>** leveren eersteklas druivengoed. Deze liggen bijzonder gunstig; het zijn amfitheaterachtige wijngaarden, gelegen



op het zuiden, in een bocht van de Ahr. Het is fascinerend te voelen hoeveel warmer en meer beschermt deze hellingen liggen, als je er via de Rotweinwanderweg<sup>21</sup> doorheen wandelt.

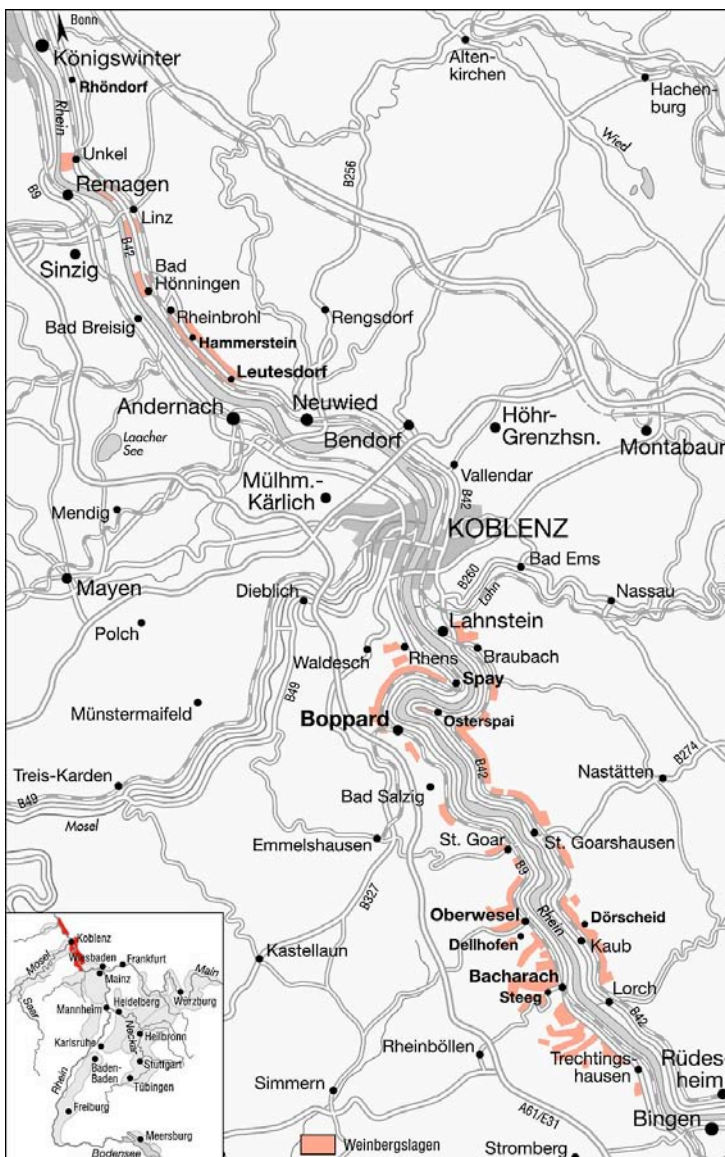
### 5.1.2 Riesling van het Ahrdal

Noemenswaardige producenten zijn de belangrijke Winzergenossenschaft Mayschoss-Altenahr, met wat betreft prijs-kwaliteitverhouding overtuigende wijnen, en Deutzerhof, met hun bijzondere "Catharina C." Deze wijn, in feite een *Auslese trocken*, komt van meer dan 50 jaar oude stokken uit de Altenahrer Eck en de Mayschoss Mönchberg. Ook topproducent Meyer-Näkel, met hun uitstekende Riesling trocken, en Nelles, met hun Riesling trocken Alte Reben, maken uitstekende Rieslings.

## 5.2 MITTEL RheIN

Het wijngedebiet Mittelrhein volgt de loop van de Rijn, van Bonn tot net onder Bingen. Algemeen wordt aangenomen dat dit de geboorteplek is van riesling, want het is het oorspronkelijke thuis van *Vitis vinifera silvestris*, de Mittelrheinische Wildrebe, die een ouder is van de riesling zoals we die nu kennen. De Rijn loopt hier zuid-noord, hetgeen betekent dat de meeste hellingen op het oosten of op het westen liggen. Daar waar de

rivier kleine of grote bochten maakt, liggen de beste wijngaarden. Want daar zijn er hellingen die in meer of mindere mate op het zuiden liggen, en dus optimaal profiteren van de zonneschijn.



### 5.2.1 Twee verschillende delen

Men kan het gebied verdelen in twee delen, het noordelijke deel, van Bonn tot Koblenz, en het zuidelijke deel, van Koblenz tot Bingen. Het zuidelijke deel is kwalitatief en kwantitatief het belangrijkste, maar ook in het noordelijke deel wordt serieuze Riesling gemaakt.

### 5.2.2 Kleinschaligheid op vulkanische bodem

Zeker bij de plaatsjes Hammerstein en Leutesdorf ligt een aantal goede Einzellagen, zoals de Hammersteiner Hölle en de Leutesdorfer Gartenlay. Deze wijngaarden liggen op het zuiden en draaien dus iets van de rivier af, naar het oosten. De bodems zijn anders dan in het meer zuidelijke deel van het gebied. Naast donker leisteen vinden we er vulkanische gesteenten en bodemtypen, zoals tufsteen, puimsteen en löss. Weingut Scheidgen in Hammerstein en Weingut Selt in Leutesdorf zijn twee van de meest overtuigende producenten van het noordelijke deel van de Mittelrhein.

Overzichtskaart van Mittelrhein (afb. 10)

<sup>21</sup> Een prachtige wandelroute, die begint in Bad Bodendorf en eindigt in Altenahr. De route volgt de Ahr hoog door de wijngaarden. Het mooiste stuk is dat van Dernau naar Mayschoss.

### 5.2.3 Een sprookjesachtig dal

Zoals reeds aangegeven, is het zuidelijke deel, van Bingen en Lorch, waar de Rheingau vreemd genoeg al begint, tot aan Koblenz, het belangrijkste. En niet alleen vanuit wijnbouwkundig oogpunt, ook vanuit een breder natuur- en cultuuroogpunt. Het is dan ook niet voor niets in 2002 uitgeroepen tot UNESCO werelderfgoed. Het is het deel van de Middeleeuwse ruïnes, de plezierboten en die wereldberoemde rots, de Loreley. En het is ook het deel waar de Rijn serieuze wendingen maakt, waardoor er meer zuidhellingen zijn.

### 5.2.4 Bochten geven ideale hellingen

Als men de rivier stroomafwaarts volgt, zijn er twee flauwe bochten en één serieuze. De eerste flauwe bocht is bij Bacharach, waar de Rijn van een noord-westelijke richting even naar het noord-noord-oosten draait. Hierdoor is net ten noorden van het stadje een oosthelling gevormd, die van de rivier afdraait en zodoende steeds meer op het zuiden ligt. Dit is de Einzellage **Bacharacher Hahn** <sup>1</sup>, één van de beste wijngaarden van de Mittelrhein, vooral beroemd gemaakt door Weingut Toni Jost. Verder stroomafwaarts, voorbij Oberwesel, volgt er een grotere knik in de rivier, die er naar het oosten-noord-oosten draait. In de buitenbocht ligt een aantal wijngaarden echt pal op het zuiden, verenigd onder de naam **Oberweseler Oelsberg** <sup>1</sup>. De grootste bocht is net voorbij Boppard, waar de rivier echt even naar het oosten draait. Op de noordoever, tegenover het dorpje Osterspai, ligt dan ook het beste stuk van de Mittelrhein, de **Bopparder Hamm**. De naam Hamm stamt uit het Latijn; "hamus" betekent "bocht". Het is geen Einzellage, ook geen Großlage, maar een overkoepelende naam. De Bopparder Hamm bestaat uit meerdere Einzellagen, te weten Engelstein, Ohlenberg, Feuerlay, Mandelstein, Weingrube, Fässerlay en Elfenlay. Het is een indrukwekkend cultuurlandschap, een soort schaakbord van kleine percelen, met alle hun specifieke eigenschappen. Hét bepalende bodemtype in de Steillagen van het Obere Mittelrheintal, zoals het stuk van Bingen tot Koblenz wordt genoemd, is donker leisteen, met meer of minder inmenging van zandsteen, lössleem en kwarts. De steile stukken tussen Trechtinghausen en Boppard bestaan voornamelijk uit Blauschiefer. De Bopparder Hamm kenmerkt zich door een enorme diversiteit aan typen leisteen, die de verschillende Einzellagen allen individueel hun eigen karakter geven.

### 5.2.5 Producenten met passie en kunde

Wie die diversiteit eens naast elkaar wil ondervinden, moet in augustus of september (want anders is de kans groot dat er al wijnen zijn uitverkocht!) een bezoek brengen aan Weingut Florian Weingart in Spay. Deze bijzonder getalenteerde wijnmaker vinifieert de Einzellagen Ohlenberg, Feuerlay en Engelstein apart. Ook Matthias Müller van het gelijknamige wijngoed in Spay doet dat op intrigerende wijze. Deze twee wijnmakers behoren tot het selecte groepje topproducenten van de Mittelrhein, waartoe verder moeten worden gerekend: Weingut Toni Jost-Hahnenhof en Weingut Ratzenberger uit Bacharach, Weingut August und Thomas Perll uit Boppard en Weingut Didingen uit Osterspai. Weingut Toni Jost-Hahnenhof verdient eigenlijk wat meer aandacht dan louter de bovenstaande vernoeming. Als geen andere producent heeft Peter Jost de Mittelrhein als rieslinggebied onder de aandacht van het Duitse en internationale publiek weten te brengen. En alhoewel hij ook al lange tijd wijngaarden bezit bij Walluf in de Rheingau, zijn het zijn wijnen van de Bacharacher Hahn die hem de huidige roem hebben bezorgd. Peter Jost maakt wijnen van grote intensiteit, die zéér terroir-getypeerd zijn, of ze nu droog, halfzoet of edelzoet zijn.

## 5.3 MOSEL (MOSEL-SAAR-RUWER)

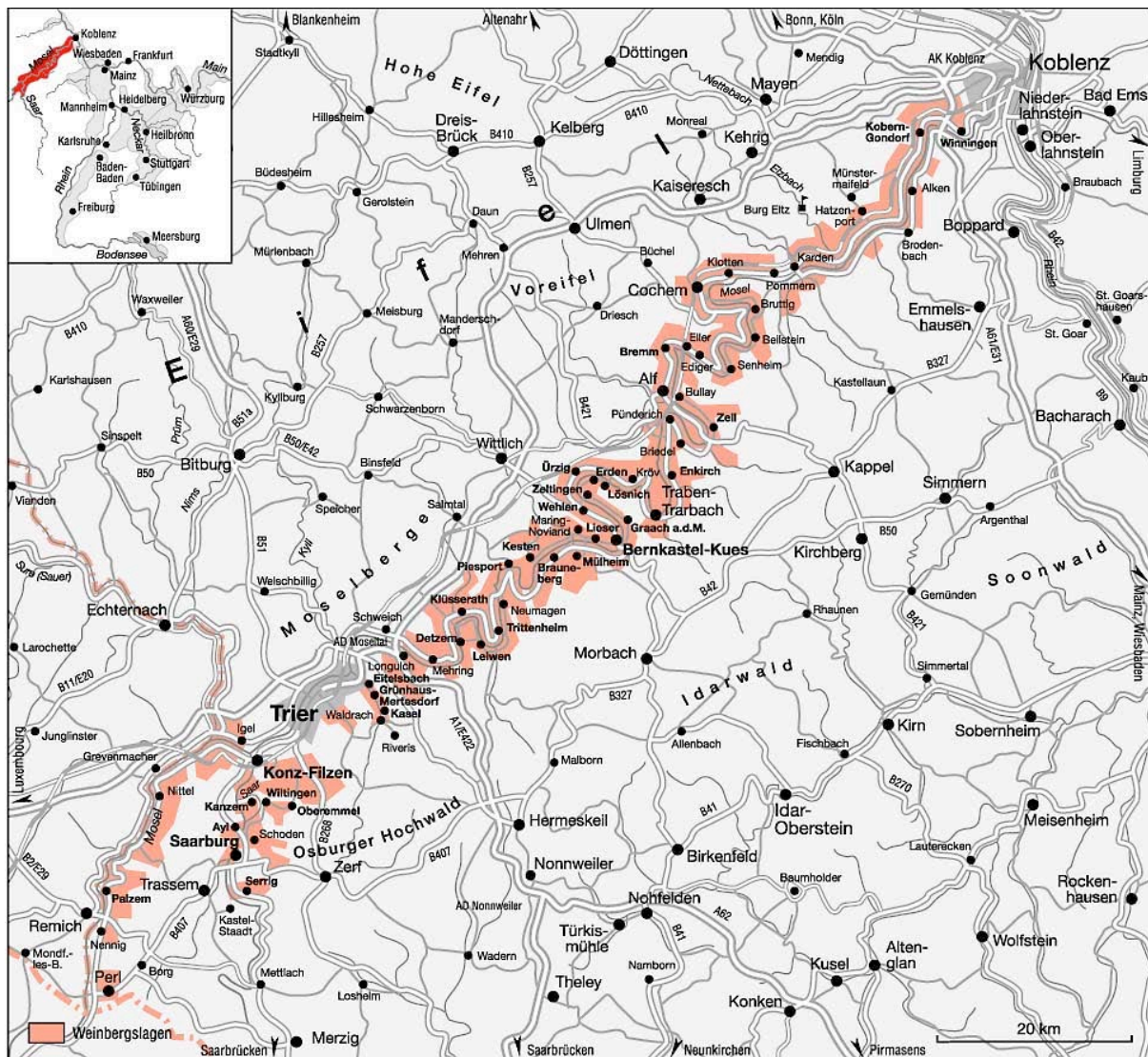
Het wijngedebiet Mosel (tot 2007 Mosel-Saar-Ruwer) is één van de mooiste en meest fascinerende wijngedebieten ter wereld. Dat is nogal een uitspraak, want de wereld telt vele mooie wijngedebieten, zowel in de oude wijnwereld als in de nieuwe. Ik denk dan aan de Elzas, de noordelijke Rhône, Alto Adige, de Douro....en aan Mendoza, Stellenbosch en Central Otago. En de wereld telt ook vele fascinerende wijnen. Maar nergens is de combinatie van landschap en wijn zó fascinerend en zó overduidelijk samenhangend als aan de Moezel.

Om een overweldigend beeld te krijgen van het dal van de Moezel, zijn een aantal aanrijroutes bijzonder aan te bevelen. Via de L148 en de L48 van Büdlich naar Leiwien zijn er voorbij de afslag naar hotel Zummethof een aantal fantastische uitzichtpunten op de indrukwekkende *Moselschleife* (letterlijk: draaiing van de Moezel) van Tritenheim. Ook de L106 van Beuren naar Bremm is spectaculair: in een aantal haarspeldbochten wordt U een prachtig uitzicht geboden op de Moezel en de *Steillage* Bremmer Calmont, naar men zegt de steilste wijngaard van Europa.

Wie aan de Moezel denkt, denkt vaak direct aan riesling. Dat is op zich logisch, want de wijnen van riesling hebben de faam van dit gebied gemaakt. Bepaalde wijndorpen en hun steile wijngaarden zijn wereldberoemd om hun riesling, van rieslingplanten, die er niet zelden nog compleet origineel zijn (*Wurzelecht*, zeggen de Duitsers). Toch is de aanplant van riesling er procentueel niet het hoogst van alle Duitse wijngieden; in de Rheingau en de Mittelrhein staat relatief meer riesling aangeplant.

### 5.3.1 De geografische indeling van het wijngebied

Het wijngebied Mosel valt onder te verdelen in zes *Bereiche*, aan de Moezel een relevante indeling vanwege de grote verschillen tussen deze districten. Stroomafwaarts van de Moezel gezien, dus van west naar oost, zijn dat: Bereich Moseltor, Bereich Obermosel, Bereich Saar, Bereich Ruwertal, Bereich Bernkastel (ook Mittelmosel genoemd) en Bereich Zell/Mosel (ook Terrassenmosel of Untermosel genoemd). In die volgorde worden de districten behandeld.



Overzichtskaart Mosel (afb. 11)

### 5.3.2 Moseltor en Obermosel

Deze twee meest westelijk gelegen delen van het wijngebied Mosel liggen langs de grens met Luxemburg en beslaan het gebied van Perl bij de Frans-Duits-Luxemburgse grens tot Konz, waar de Saar in de Moezel uitmondt. Voor kwaliteitswijnbouw en zeker die van riesling, doen ze er het minst toe. Dat komt door de westelijke, koele ligging en door de prevalerende bodemtypen, *Muschelkalk* en *Keuper*. Op deze

watervasthoudende (en daardoor moeilijk opwarmende), kalkhoudende bodems wordt riesling moeilijk rijp<sup>22</sup>. *Elbling*, het oudste druivenras van Europa, en *auxerrois*, een oude *Burgundersorte*, doen het hier beter.

### 5.3.3 Saar

De wijngaarden van dit Bereich liggen langs de rivier de Saar én in een aantal zijdalen. Hoewel het klimaat ook hier nog relatief koel is, is dit wel degelijk een gebied voor grote Rieslingwijnen, want de bodem bestaat er hoofdzakelijk uit donker *Devonschiefer*, het leisteen dat nauwelijks water vasthoudt en bijzonder snel opwarmt. Komend vanuit het zuiden zoekt de rivier meanderend zijn weg naar de Moezel in het noorden en kent dus alleen gunstige hellingen (die overwegend op het zuiden liggen), daar waar zij even naar het westen of oosten draait óf in bepaalde zijdalen. Het deel van Serrig tot aan Konz kent de beste wijngaarden.

#### 5.3.3.1 Het zuidelijke deel van Saar

Net boven het pittoreske dorp Serrig, ligt de indrukwekkende Lage **Serriger Schloss Saarsteiner 1<sup>er</sup>**, een monopole (alleenbezit) van het traditierijke domein Schloss Saarstein. Ze maken zowel goede droge als (edel-)zoete Riesling, hetgeen bijzonder is aan de “koele” Saar. De rivier volgend naar het noorden, komen we bij Saarburg, een zéér oude vestingstad, die zijn naam aan ten minste één beroemde wijngaard geeft, de **Saarburger Rausch 1<sup>er</sup>**. Rausch is een *reine Südlage*, zoals de Duitsers zeggen; de wijngaard ligt pal op het zuiden. Dé producent die de terroir van deze wijngaard in al zijn facetten laat proeven, is Weingut Forstmeister Geltz-Zilliken uit Saarburg zelf. Eigenaar Hans-Joachim Zilliken maakt alleen Riesling en alle wijnen worden in hout opgevoed.

Aan dezelfde zijde van de Saar als Saarburg, ligt iets noordelijker Ayl. Ook dit dorp heeft een beroemde wijngaard, de **Ayler Kupp 1<sup>er</sup>**. Peter en Florian Lauer van Weingut Peter Lauer zijn niet alleen voortreffelijke producenten van Riesling uit de Kupp, maar runnen ook een prima hotel-restaurant, toepasselijker wijze genaamd “Ayler Kupp”.

Vrijwel tegenover Ayl, aan de oostoever van de Saar ligt het belangrijke wijndorp Ockfen, met een geweldige wijngaard, **Ockfener Bockstein 1<sup>er</sup>**. Het beste deel van Ockfener Bockstein ligt op het zuid-westen en profiteert dus extra lang van de zon. De bodem bestaat uit *Devonschiefer*. De beste producenten van deze wijngaard, komen van buiten het dorp; Forstmeister Geltz-Zilliken uit Saarburg en de Sankt-Urbans-Hof van Nik Weis uit Leiwen aan de Moezel.

#### 5.3.3.2 De Scharzhofberg en Egon Müller

Tussen Wiltingen aan de Saar en het dorpje Oberemmel ligt dé Lage, die alle andere Saarwijngaarden in de schaduw stelt, de **Scharzhofberger 1<sup>er</sup>**.

Deze fantastische helling ligt vrijwel pal op het zuiden en heeft een diepe leisteen-verweringsbodem, die de wijnen een bijzondere mineraliteit geeft. De berg, die officieel bij Wiltingen hoort (maar niemand zegt “Wiltinger Scharzhofberg”), is sterk verbonden met het legendarische wijngoed Egon Müller-Scharzhofberg. De wijnen van dit “château-achtige” wijndomein aan de voet van de berg leveren jaar in jaar uit de hoogste prijzen op op de jaarlijkse wijnveiling van de *Grosser Ring der VDP* in Trier<sup>23</sup> en zijn in een mum van tijd uitverkocht. Egon Müller IV, de huidige eigenaar, maakt enkel wijnen met restzoet, de droge Scharzhofbergers brachten hem en zijn vader “eigenlijk gewoon geen plezier” (en niet dezelfde inkomsten!).



Het etiket van één van de duurste wijnen ter wereld (afb. 12)

<sup>22</sup> Dit zijn dezelfde bodemsoorten als in het Maindreieck en het Steigerwald in Franken. Zelfs daar wordt riesling soms moeilijk rijp, dus laat staan dat dat lukt in het zo noord-westelijk gelegen Obermosel en Moseltor.

<sup>23</sup> Om een recent voorbeeld te noemen: op de Grosser Ring Versteigerung van 2006 ging Egon Müllers Scharzhofberger Riesling Auslese lange Goldkapsel 2005 (flessen van 0,75) voor € 564,97 per fles onder de hamer. Zijn Eiswein 2002 in magnum leverde maar liefst € 3437,20 op!!!!

Müller is overigens niet de enige producent van de Scharzhofberg; ook Reichsgraff von Kesselstatt, Van Volxem (een bedrijf dat sinds 1999 eigendom is van Roman Niewodniczanski en binnen een paar jaar bij de top van de Mosel is gaan behoren) en Von Hövel maken geweldige Riesling van de Scharzhofberg.

### 5.3.3.3 Het noordelijke deel van Saar

Maar het houdt natuurlijk niet op bij de Scharzhofberg. Haast in het verlengde, zij het voorbij Oberemmel, ligt nog een topwijngaard, de **Oberemmeler Hütte 1<sup>er</sup>**. Deze wijngaard is compleet eigendom van het Weingut Von Hövel, van Eberhard von Kunow. Zijn edelzoete wijnen behoren tot de top van de Saar en van Duitsland. Terug langs de Saar liggen nog twee *Erste Lagen*, die bij Wiltingen horen: achtereenvolgens liggen op de rechteroever de **Wiltinger Gottesfuß 1<sup>er</sup>** (goede wijnen van Reichsgraff von Kesselstatt en Van Voxem) en de fameuze **Wiltinger Braune Kupp 1<sup>er</sup>**. Deze laatste wijngaard is een monopole van Egon Müller; de wijnen worden op de markt gebracht onder de domeinnaam “Le Gallais”.

Met de bocht mee naar links, licht op de noordoever van de Saar, tegenover Kanzem, de prachtige **Kanzemer Altenberg 1<sup>er</sup>**, een lichtelijk op het zuid-oosten gelegen *Erste Lage* met een ijzerhoudende leisteen-verweringsbodem. Tot de beste producenten van deze wijngaard behoort zeker het plaatselijke wijngoed Von Othegraven, dat onder leiding van Dr. Heide Kegel en wijnmaker Andreas Barth (van de Lubentiushof in Niederfell a/d Mosel) de laatste jaren weer helemaal terug is op het oude hoge niveau. Ook Van Volxem uit Wiltingen maakt overtuigende Riesling uit de Kanzemer Altenberg. In de Kanzemer Altenberg ligt de **Kanzemer Hörecker 1<sup>er</sup>**, een *Erste Lage*, die sinds 2001 exclusief in bezit is van Von Hövel.

Het is de moeite waard bij Kanzem de brug over te steken naar de andere oever en de weg naar Wawern te volgen. Dit stille dorp in het dal van de Weyersbach bezit ook een aantal interessante wijngaarden, waarvan **Wawerner Herrenberger 1<sup>er</sup>** de beste is.

Bij Hamm, ongetwijfeld van “hamus”, Latijn voor bocht, draait de Saar naar het noorden, om bij Konz in de Moezel uit te monden. Op dit stuk liggen aan weerszijden wijngaarden, maar de kwaliteit is door de ligging op ofwel het westen ofwel het oosten, niet ideaal. Het **Filzener Pulchen 1<sup>er</sup>** is een vermeldenswaardige *Westlage*, die het moet hebben van de avondzon.

Tot slot moet het dorpje Niedermennig genoemd worden. Het ligt ten oosten van Konz, aan de Konzerbach en wordt aan de noordkant “omsloten” door een helling met potentie. De “shooting star” van de Mosel, Markus Molitor, heeft een deel van de Niedermenniger Herrenberg gepacht en dat doet Herr Molitor niet voor niets!

### 5.3.3.4 Stijl van de Saarlwijnen

De Saar is een gebied voor *Fruchtsüße Weine*, wijnen met natuurlijk restzoet, en vooral voor edelzoete wijnen en Eiswein. Echt goede droge wijnen worden eigenlijk alleen in uitzonderlijk warme jaren, zoals in 2003, gemaakt. En dan nog lang niet door iedereen, want de meeste wijnboeren van de Saar hebben zich echt toegelegd op de productie van zoetere wijnen, met als bekendste voorbeeld Egon Müller.

De edelzoete wijnen, vanaf de hogere Auslesen, uit de beste wijngaarden van de Saar, zijn het echte visitekaartje van het district: zuiver, levendig, soms nerveus en stalig, met naast intense zoetheid een pikante zuurgraad, die de wijnen frisheid en enorme lengte geeft. Deze wijnen kunnen fantastisch ouderen; de besten zijn na ruim 30 jaar nog fris en zuiver.<sup>24</sup>

### 5.3.4 Ruwertal

Ook de Ruwer is een zijrivier van de Moezel. In feite is het eerder een forse beek, die net oostelijk van Trier in de Moezel uitmondt. De wijnbouw in dit dal speelt zich af op een handvol zuidhellingen met een bodem van fijn, verweerd leisteen (*Devonschiefer*), die van de Ruwer afdraaien. Zonder het dorp Waldrach tekort te willen doen, zijn alleen de wijngaarden van de dorpen Kasel, Mertesdorf en Eitelsbach echt van belang.

Kasel heeft twee goede hellingen, beide overwegend op het zuid-westen gelegen: **Kaseler Kehrnagel 1<sup>er</sup>** en de beroemde *Erste Lage* **Kaseler Nies'chen 1<sup>er</sup>**. Nies'chens beste producent is Erben von Beulwitz, maar ook Reichsgraf von Kesselstatt en Weingut Karlsruhle uit Mertesdorf maken er zéér goede wijnen. Karlsruhle is trouwens de enige eigenaar van twee interessante wijngaarden ten zuiden van Mertesdorf, Lorenzhöfer Mäuerchen en Lorenzhöfer Felslay.

---

<sup>24</sup> Voor prachtige proefnotities van oude Duitse riesling, moet ik verwijzen naar Michael Broadbent's *Vintage Wine*, een jaloersmakend meesterwerk waarin hij 50 jaar aan proefnotities op eminente wijze heeft opgetekend.

Ten westen van Mertesdorf, in een zijdal van de Ruwer, ligt één van de twee beroemdste *Weinberge* van het district, die uit drie delen bestaat: de Maximin Grünhäuser Herrenberg, de **Maximin Grünhäuser Abtsberg** en de Maximin Grünhäuser Bruderberg. De hele helling is exclusief in bezit van de Carl von Schubert'sche Schloßkellerei-Maximim Grünhaus en alle drie de wijngaarden dragen daarom "Maximin Grünhäuser" vóór hun naam. Het domein van Von Schubert, een voormalig Benedictijner klooster, is één van de meest traditierijke wijngoederen van Duitsland, een waar cultureel pronkstuk. Het etiket van Maximin Grünhaus, dat al bijna 100 jaar vrijwel onveranderd is, draagt zeker bij tot de bekendheid van de karaktervolle wijnen. Het andere (wereld-)beroemde wijngoed van het Ruwertal ligt aan de noordrand van het dorp Eitelsbach, rechts van de Ruwer. Dit is de Karthäuserhof, ook een voormalig klooster en enig eigenaar van de fantastische **Eitelsbacher Karthäuserhofberg 1<sup>er</sup>**. Over het prachtige wijngoed, zijn markante eigenaar Christoff Tyrell, de Karthäuserhofberg en de wijnen staat veel meer in hoofdstuk 6. Frappant is dat ook de Karthäuserhof, net als Maximin Grünhaus "aan de overkant", een absoluut uniek etiket heeft. Als enige wijngoed in Duitsland dragen de flessen van dit wijngoed enkel een halsetiket.

### 5.3.5 Mittelmosel

De Mittelmosel is het deel van Trier tot Zell en komt daarmee in feite overeen met het Bereich Bernkastel. Het is een geografische aanduiding, die populairder is dan Bereich Bernkastel, ook bij wijnboeren. Dit is het kloppende hart van de wijnbouw aan de Mosel, het deel waar zowel grote producenten van massawijn als gepassioneerde *Stellage*-boeren actief zijn. Die passie moet men op veel plekken hier ook wel hebben; de hellingen zijn vaak zó steil dat alle arbeid met de hand moet worden gedaan (zelfs wijngaardhulp als een monorail is lang niet overal mogelijk). De massaproductie komt van de wijngaarden in de vlakkere binnenbochten van de Moezel en van die in de minder geschikte zijdalen.

De bodemtypen van de hellingen van Mittelmosel vallen bijna allemaal onder de noemer leisteen, *Schiefer* in het Duits. Alleen de rode rotsen bij Trier zijn geen leisteen, maar *Bundsandstein*.

Er zijn verschillende variaties van leisteen, die door elkaar heen voorkomen. *Grauschiefer* is de dominante leisteensoort van de Mittelmosel. De variant *Blauschiefer*, die zijn naam dankt aan de door het mineraal glaucofaan veroorzaakte blauwige gloed van het leisteen, komt her en der voor aan de Mittelmosel, o.a. in het Wehlener Sonnenuhr. *Grauschiefer* en *Blauschiefer* zijn soorten *Devonschiefer*, want ze zijn gevormd tijdens het Devoon. *Roter Schiefer* of *Rotliegendes*, een sterk ijzerhoudende soort leisteen, is niet gevormd in het Devoon, maar in het *Rotliegendes*, een periode van het Perm. Daarmee is het een jonger gesteente dan *Devonschiefer*. Ook dit rode leisteen komt op diverse plekken voor, zoals bij Ürzig en bij Pünderich.

De Mittelmosel is eigenlijk een té groot gebied om in zijn geheel te beschrijven. Wat absolute kwaliteit betreft, is het stuk van Trittenheim tot en met Erden het topstuk van de Mittelmosel en daarmee eigenlijk van de gehele Mosel. Maar ook dorpen als Schweich en Klüsserath, niet ver ten oosten van Trier hebben geweldige wijngaarden. Hetzelfde geldt voor Traben-Trarbach, Enkirch en Pünderich, in het deel van Erden tot de Bereichsgrens bij Zell. Het is dus interessant de hele Mittelmosel stroomafwaarts te bespreken.

#### 5.3.5.1 Mittelmosel: Schweich tot Leiwen

Dit deel is eigenlijk het deel van de Großlagen Probstberg en Sankt Michael, maar dat moeten we maar snel vergeten. Vooral Sankt Michael, de Großlage verbonden aan het dorp Klüsserath, heeft het imago van Klüsserath's betere wijnen flink geschaad. Komend vanaf Trier, is Schweich het eerste wijndorp met een goede Lage, de **Schweicher Annaberg**, een west-west-zuidhelling. Verschillende producenten hebben hier percelen; o.a. Bernard Eifel uit Trittenheim gebruikt fruit van de Annaberg voor loepzuivere wijnen. Direct ten zuiden van de Annaberg ligt nog een bekende wijngaard, die nog meer op het westen ligt dan de Schweicher Annaberg: de **Longuicher Maximiner Herrenberg**. Ook hier heeft Bernard Eifel goede percelen. Verderop, in een flauwe S-bocht, ligt Mehring, dat twee hellingen heeft, die door de loop van de Moezel echt op het zuid-oosten liggen: de **Mehring Zellerberg** en de **Mehring Blattenberg**.



Deel Clottenkaart Schweich (afb. 13)

Weingut Römerhof uit Riol en Weingut Reh uit Schleich maken goede wijnen uit beide Lagen, het beroemde Klüsserath-Weiler uit Trittenheim vinifieert de oudste stokken uit de Zellerberg apart, wonderschoon! Bij Pölich maakt de Moezel een scherpe bocht naar het noord-oosten. De **Pölicher Held**, Pölichs bekendste wijngaard, ligt in de krappe buitenbocht, een ogenschijnlijk niet zo beste ligging. Toch komen er goede wijnen vandaan, omdat de warmte in de bocht blijft hangen.

Op het vrij rechte stuk dat volgt, zijn de wijngaarden niet interessant. Pas in de bocht bij Klüsserath wordt het weer serieus, met een grote helling op het zuiden. Het mooiste deel ligt rechts van Klüsserath en heet **Klüsserather Bruderschaft**. Dit deel draait langzaam naar het zuid-westen en kan incidenteel Rieslings opleveren die tot de allerbesten van de Mosel behoren. Vooral Weingut Kirsten uit het dorp zelf maakt overtuigende wijnen.

De Klüsserather Bruderschaft loopt in feite over in de minstens zo bekende **Laurentiuslay 1<sup>er</sup>**, waarvan het noordelijke stuk toebehoort aan het dorp Köwerich en het zuidelijke deel aan het veel gerenommeerdere Leiwien. Deze langgerekte *Weinberg*, met een diepe, donkere leisteen-verweringsbodem, ligt meer op het westen dan op het zuiden, waardoor deze Lage het moet hebben van de avondzon. Toch worden er grote wijnen gemaakt, ook door de aanwezigheid van enkele topproducenten. Weingut Grans-Fassian maakt er overwegend droge wijnen, met veel fruit en structuur. Een andere topper uit Leiwien, de Sankt-Urbans-Hof van Nik Weis, legt zich er ook toe op grote droge wijnen.

### 5.3.5.2 Mittelmosel: Trittenheim tot Lieser

Net over de gemeentegrens van Trittenheim, in het verlengde van de Laurentiuslay, ligt een kleine, bijzondere Lage, de **Trittenheimer Felsenkopf 1<sup>er</sup>**, een monopole van Milz-Laurentiushof, een bijzonder goede producent uit Trittenheim. Ook de andere zeer kleine Lage, **Trittenheimer Leiterchen 1<sup>er</sup>**, is alleenbezit van Milz.



Deel Clottenkaart Trittenheim (afb. 14)

Dit zijn echter niet de beroemdste Lagen van Trittenheim, dat is de legendarische **Trittenheimer Apotheke 1<sup>er</sup>**. Deze rotsige *Steillage*, die qua expositie te vergelijken valt met de Leiwener Laurentiuslay, ligt pal tegenover het idyllische dorp Trittenheim, dat een groot aantal goede producenten heeft<sup>25</sup>, die bijna allemaal percelen hebben in Apotheke. Ook veel producenten uit Leiwien zijn eigenaar van kleine delen van deze boeiende helling. Enkele namen: Ansgar Clüsserath, Ernst Clüsserath, Clüsserath-Eifel, Clüsserath-Weiler, Bernard Eifel, Franz-Josef Eifel, Milz-Laurentiushof (allen Trittenheim) en verder Sankt-Urbans-Hof, Grans-Fassian en het erg goede Weingut Josef Rosch (allen Leiwien). Interessant om te weten is dat een paar jonge dames in Trittenheim een steeds grotere hoofdrol gaan spelen. Allereerst is dat Eva Clüsserath, die sinds 1998 de wijnen maakt van Weingut Ansgar Clüsserath en terecht veel lof oogst. Zij is overigens getrouwd met Phillip Wittmann uit Westhofen (zie *Rheinhessen*).

Verder is er ook bij Bernard Eifel een jonge wijnmaakster, dochter Alexandra, die na stages bij Ökonomierat Rebholz in de Südpfalz en bij Heymann-Löwenstein in Winningen (niet de minste bedrijven), steeds meer verantwoordelijkheid krijgt en heerlijke wijnen maakt, die in de eerste plaats hun herkomst vertegenwoordigen. Het volgende dorp is Neumagen, waarvan de wijngaarden op de westoever van de Moezel liggen, erg op het oosten en dus minder goed. Interessanter zijn de wijngaarden van Dhron. Deze liggen op een perfecte zuid-westhelling in het dal van het gelijknamige riviertje, dat verderop in de Moezel uitmondt. Het beste stuk heet **Dhroner Hofberger 1<sup>er</sup>** en de beste producenten zijn Weingut A.J. Adam uit Dhron zelf en de Sankt-Urbans-Hof en Grans-Fassian.

Bij Piesport begint het echt, dat wil zeggen, Piesport heeft echt één van de beste *Steillagen* voor riesling van heel Duitsland, het **Piesporter Goldtröpfchen 1<sup>er</sup>**. Dit indrukwekkende amfitheater van eersteklas wijngaarden

<sup>25</sup> Het aantal goede producenten in Trittenheim is echt opvallend. Vooral de bekende Duitse wijncriticus Gerhard Eichelmann, auteur van de jaarlijkse Eichelmann, Deutschlands Weine, acht het dorp blijkbaar hoog: hij vermeldt maar liefst 15 producenten.

beslaat een groot deel van de buitenbocht van de Piesporter *Moselschleife* en omsluit Alt-Piesport volledig. De helling draait van zuid-oost naar zuid-west en heeft een typerende, diepe bodem van fijn verveerd leisteen. Deze reeds in de Romeinse tijd vermaarde *Lage* heeft binnen zijn grenzen nog een aantal bijzondere *Einzellagen*, zoals **Piesporter Domherr 1<sup>er</sup>**, **Piesporter Grafenberg 1<sup>er</sup>** en **Piesporter Kreuzwingert 1<sup>er</sup>**.



Deel Clottenkaart Piesport (afb. 15)

Deze laatste wijngaard is exclusief in bezit van Piesport's allerbeste producent, Weingut Reinhold Haart (meer over dit wijngoed in hoofdstuk 6). Theo Haart, de huidige eigenaar, vinifieert de *Einzellagen* apart en toont zo de fantastische terroirwaaier van Piesport. Ook Kurt Hain en Joh. Haart zijn een erg goede producenten in Piesport. En het overall aanwezige Sankt-Urbans-Hof uit Leiwien en Reichsgraf von Kesselstatt maken ook hier bijzondere Riesling. Het is natuurlijk nogal generaliserend om de wijnen van Piesporter Goldtröpfchen in een paar woorden te omschrijven, maar woorden als exotisch en weelderig worden daartoe vaak gebruikt, naast termen als "intens fruitig", "mineralig" en "pikante zuurgraad". Het is ongetwijfeld één van de meest innemende wijnen van de Mosel. Het Goldtröpfchen houdt op daar waar de rotsen van de zogenaamde *Moselloreley* tot in het water doorlopen.

lets verderop ligt de bocht bij Minheim en uit de bocht vervolgt de Moezel zijn weg in noordelijke richting. Net onder Wintrich, op de rechteroever, ligt weer een goede wijngaard, de **Wintricher Ohligsberg 1<sup>er</sup>**. De helling ligt op het westen en is relatief koel door de wind die er vrij spel heeft; hierdoor worden de wijnen van de Ohligsberg weleens vergeleken met die van de Saar. Beste producent is ongetwijfeld Reinhold Haart.

Vorbij Wintrich ligt aan de overkant het toeristische winddorp Kesten. De Moezel draait hier naar het noord-oosten en later, bij Brauneberg, naar het oosten. Dit houdt in dat er op de noordoever een aantal goede wijngaarden liggen. Bij Kesten is dat de **Kestener Paulinshoferger**, waar Weingut Paulinshof uit Kesten sterke wijnen maakt. In het verlengde van de Paulinshoferger ligt de beroemde **Brauneberger Juffer 1<sup>er</sup>**, met in het hart de *Einzellage* **Brauneberger Juffer-Sonnenuhr 1<sup>er</sup>**. Dit stuk, natuurlijk een *Erste Lage*, hoort zonder twijfel bij het selecte aantal beste wijngaarden van de Mosel. Het is een exemplarische helling voor riesling: pal op het zuiden, met een bodem van donker leisteen, met de zonlichtreflecterende rivier aan de voeten. Juffer-Sonnenuhr is één van de duurste wijngaarden langs de Moezel, altijd al geweest, en is beroemd gemaakt door het Weingut Fritz Haag-Dusemonder Hof<sup>26</sup>, waar tegenwoordig Olivier Haag de leiding heeft. Ook Willi Haag en Martin Conrad-Brauneberger Hof maken excellente wijnen van Juffer en Juffer-Sonnenuhr. Uiteraard zijn ook hier producenten actief van buitenaf, zoals Schloss Lieser van Thomas Haag, dat de laatste jaren de sprong naar de top heeft gemaakt. En verder o.a. Paulinshof uit Kesten en Reichsgraf von Kesselstatt. Fritz Haags wijnen uit Brauneberger Juffer-Sonnenuhr zijn een absolute referentie in de Mosel. Ze zijn uiterst zuiver, elegant en levendig, nooit zwaar of overgeconcentreerd. *Filigran* (vrijvertaald "licht en luchtig"), zeggen ze hier vaak om de wijnen te typeren. Kende het Nederlands maar zulke termen!

De Brauneberg wordt onderbroken door het dal van de Lieser, een zijriviertje van de Moezel. Even verderop ligt het dorp Lieser, met zijn charmante *Moselufer* (zeg maar een soort promenade aan de Moezel). Vorbij het dorp, net voor de bocht naar Bernkastel, ligt nog een goede zuidhelling, de **Lieser Niederberg Helden 1<sup>er</sup>**. Schloss Lieser is van oudsher een goede producent, maar de wijngaard is de laatste jaren vooral op de kaart gezet door Sybille Kuntz. Kuntz is een controversiële dame, die niet wordt gehinderd door al te veel traditie en wijnen maakt met een zéér eigen profiel. Haar wijnen zijn bijzonder geconcentreerd en hebben veel alcohol, maar bezitten toch een uitstekende balans. *Gold-Quadrat* heet haar topRiesling, een buitengewone wijn.

<sup>26</sup> Dusemonder Hof verwijst naar Dusemond, één van de gehuchten die in 1925 tot Brauneberg is herbenoemd. Dusemond komt uit het Latijn: *Mons Dulcis* betekent "de zoete berg" (bron: Guilt Millau).



### 5.3.5.3 Mittelmosel: Bernkastel tot Erden

Dit gedeelte van de Mittelmosel is het beroemdste en meest indrukwekkende stuk. Daar waar bij Bernkastel-Kues de Moezel naar het noord-westen gaat stromen, begint een aaneengesloten wijngaardlandschap van ± 8 km, dat eindigt bij Zeltingen-Rachtig. Dit landschap is bijzonder indrukwekkend.



*Uitzicht op Graacher Domprobst, Josephshöfer en Wehlener Sonnenuhr (afb. 16)*

Bernkastel-Kues is het toeristische centrum van de Mosel. Het is erg geliefd bij voornamelijk oudere mensen, die boottochtjes maken naar Trier of Cochem. Zijn wijnroem heeft Bernkastel te danken aan één legendarische wijngaard, die hoog boven het stadje uittoort: de **Bernkasteler Doctor 1<sup>er</sup>**. De wijnen van deze 3,25 hectare grote rieslingwijngaard, op het zuid-westen gelegen, brachten 100 jaar terug al veel geld op en doen dat nog steeds. Het karakter van Doctor-wijnen is uniek; ze zijn in hun jeugd buitengewoon ingetogen en hebben jaren nodig om zich te ontplooiën, zelfs in de huidige tijd. Vanwege de reeds oude roem van Doctor, zijn het een aantal oude, traditierijke producenten, *Traditionsweingüter*, voornamelijk uit Bernkastel zelf, die er percelen hebben: Weingut Wwe. Dr. H. Thanisch-Erben Thanisch, Weingut Wwe. Dr. H. Thanisch-Erben Müller-Burggraf, Geheimrat J. Wegeler Erben en Reichsgraff von Kesselstatt. Ook andere wijngaarden van Bernkastel kunnen interessante wijn opleveren: **Bernkasteler Alte Badstube am Doktorberg 1<sup>er</sup>**, **Bernkasteler Lay 1<sup>er</sup>** (direct aan de Moezel, *Lay* staat voor leisteen) en **Bernkasteler Bratenhöfchen**.

Echt top wordt het weer bij Graach met de Lagen **Graacher Himmelreich 1<sup>er</sup>**, **Graacher Domprobst 1<sup>er</sup>** en **Josephshöfer 1<sup>er</sup>**, een monopole van Reichsgraff von Kesselstatt (en herkomst van misschien wel hun beste wijnen). Het Graacher Himmelreich is een relatief grote Lage, die rechts van Graach begint, Graacher Domprobst en Josephshöfer omsluit en helemaal doorloopt tot aan het Wehlener Sonnenuhr. Bepaalde delen liggen echt hoog boven de rivier en zijn daarom nogal koel. Vroeger waren dat inferieure percelen, maar met alle warme jaren van de laatste tijd, beginnen steeds meer goede producenten zich te interesseren voor deze delen. Domprobst is de beste wijngaard van Graach en behoort tot de absolute topwijngaarden van de Mosel. Domprobst's terroir is optimaal voor riesling en bovendien zijn er vele zeer oude *Wurzelechte* stokken. Ga voor de allerbeste wijnen van deze wijngaard naar Willi Schaefer of Kees-Kieren, wiens Spätlese trocken "S", een voorbeeldige Domprobst, slechts zo'n € 11,00 kost! Andere goede producenten van Domprobst zijn Markus Molitor, Heribert Kerpen en Selbach-Oster.

Na de wijngaarden van Graach komen die van Wehlen, een stadsdeel van Bernkastel, dat op de linkeroever ligt.



wijngaard van de Mittelmosel, het **Erdener Prälät 1<sup>xx</sup>**. Prälät<sup>27</sup> is een slechts 1,4436 hectare grote wijngaard, pal op het zuiden, met een bodem van rode leisteen. De wijngaard ligt dicht aan de rivier en wordt omgeven door hoge rotsen, elementen die de wijngaard tot een soort oven maken. Nergens anders aan de Mittelmosel begint de bloei zó vroeg als in Prälät! De mostgewichten die hier bereikt worden, zijn altijd hoog, de wijnen zijn ieder jaar bijzonder krachtig. Botrytis is hier een zekerheid en niemand maakt dan ook droge wijnen. Ondanks zijn geringe oppervlakte heeft Erdener Prälät toch een behoorlijk aantal producenten, die er wat m<sup>2</sup> bezitten. De beroemdste onder hen is Ernst Loosen, die onvermoeibare protagonist van de Moselriesling. Ook Weingut Mönchhof uit Ürzig maakt ieder jaar zéér goede Auslesen uit Prälät, net als Dr. Pauly-Bergweiler.

Rechts naast Prälät, ligt Erdens andere bekende wijngaard, het **Erdener Treppchen 1<sup>xx</sup>**. Dit is een veel grotere wijngaard, waarvan de helling licht op het zuid-oosten ligt. De bodem verandert in Treppchen van het *Roter Schiefer* van Ürzig en Erdener Prälät naar het klassieke *Grauschiefer* van de meeste hellingen langs de Moezel. Treppchen geeft behoorlijk krachtige wijnen, met aroma's van fruit dat gaat van rijpe gele appels tot perzik. Over het algemeen zijn hier dezelfde wijnboeren actief als in Ürziger Würzgarten en Erdener Prälät.

In Erden zelf, dat aan de andere kant van de Moezel ligt, zitten niet veel goede producenten. De moeite waard is zeker Meulenhof.

#### 5.3.5.4 Mittelmosel: Kinheim tot Zell

Na Erdener Treppchen is het even gedaan met de beroemde Lagen. Niet dat er tussen Kinheim en Zell geen goede hellingen meer zijn, die zijn er zeker. Maar ze zijn qua kwaliteit meestal net even minder dan die bij Piesport of Bernkastel, en qua roem zeker.

De hoogtepunten van dit deel van de Mittelmosel zijn bijna op één hand te tellen. Bij het toeristische wijndorp Kröv ligt een goede zuidhelling, de **Kröver Steffensberg**. Dé man die deze wijngaard weer op de kaart heeft gezet, is de bijzonder originele Martin Müllen uit Traben-Trarbach. Müllen is ook de “herontdekker” van de **Trabacher Hühnerberg**. Deze *Weinberg*, die in de 19<sup>e</sup> eeuw als eersteklas wijngaard te boek stond, ligt in een zijdal van de Moezel, ten zuiden van Traben-Trarbach.

Naast de Kröver Steffensberg, ligt, tegenover Wolf, de **Wolfer Goldgrube**, een zéér steile zuid-west helling met een hoog percentage originele rieslingstokken van hoge leeftijd. De geboren Zwitser Daniel Vollenweider heeft in zéér korte tijd –vanaf 2000 pas- een grote naam opgebouwd met loepzuivere, fruitige en mineralige wijnen uit deze bijzondere wijngaard.

Traben-Trarbach is, op de reeds genoemde Hühnerberg na, niet interessant. Pas net voor het dorp Enkirch, ligt op de rechter oever van de Moezel een aantal betere wijngaarden, waarvan de **Enkircher Batterieberg** de bekendste is. Deze westhelling met pure *Blauschiefer*-bodem is exclusief eigendom van Enkirchs bekendste wijngoed, Immich Batterieberg. Dit traditierijke bedrijf heeft ook percelen in Enkirchs andere goede Lage, de **Enkircher Steffensberg**, die van de Moezel af ligt, in het dal van de Ahringsbach.

Tussen Enkirch en Zell, waar de Mittelmosel overgaat in de Untermosel (Terrassenmosel hoort men er liever), ligt nog één bijzondere Lage, de **Pündericher Mariënburg**. Het is een nogal grote Lage, met bodems van zowel *Grauer Schiefer* en *Blauschiefer*, als *Rotliegendes*. De mooiste stukken van deze Lage liggen onder de Mariënburg, een voormalig Augustinessenklooster. Ook hier is het voornamelijk één producent die de headlines haalt, te weten Clemens Busch. Busch is één van Duitslands bekendste ecologische wijnboeren (*Ökowinzer*: hij werkt volgens biodynamische overtuiging) en vinifieert de verschillende *Einzellagen* binnen de Pündericher Mariënburg apart. Mede omdat botrytis er zeldzaam is, zijn de meeste wijnen van Clemens Busch droog.

#### 5.3.5.5 Untermosel of Terrassenmosel

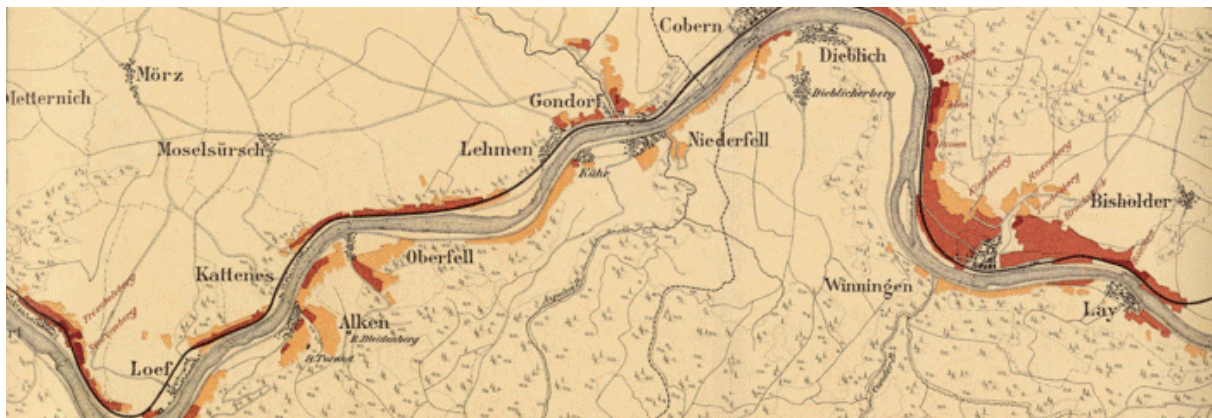
Door alle media-aandacht die Reinhard Löwenstein van Weingut Heymann-Löwenstein uit Winnigen weet te focussen op de fraaie terrassenwijngaarden van Winnigen en directe omgeving, kunnen mensen het idee krijgen dat alleen dit laatste deel van de benedenloop van de Moezel er toe doet. Maar dat is uiteraard niet zo. Ook op het stuk van Zell tot Winnigen zijn een aantal zéér goede wijngaarden te vinden.

Bijvoorbeeld bij de dorpen Neef en Bremm, zo'n 15 km voorbij Zell, richting Koblenz. Eerst ligt op de rechteroever van de Moezel, op de zeer smalle landtong in de bocht bij Bremm, de **Neefer Frauenberg**. Dit is een zeer steile terrassenwijngaard, met een ideale ligging ten opzichte van de zon, namelijk op het zuid-westen. Door de

---

<sup>27</sup> Prälät betekent prelaat, een geestelijke van de RK kerk, die een bepaalde bestuursmacht heeft, bijvoorbeeld een bisschop of een abt. Die van Erden ging onder meer over de wijngaarden, vandaar Erdener Prälät.

scherpe bocht bij Bremm heen, ligt op de andere oever, ook op het zuid-westen, één van de meest indrukwekkende wijnhellingen van Europa: de **Bremmer Calmont**. Van deze ijzingwekkend steile terrassenwijngaard wordt gezegd dat het de steilste is van Europa. Steil is hij zeker, wie dat eens aan den lijve wil ervaren, moet de fameuze *Calmont-Klettersteig*, het klimpad de Calmont op, maar eens proberen! De Bremmer Calmont is niet alleen een spectaculaire toeristische attractie, maar ook een goede wijnberg, met prachtige oude rieslingstokken, uiteraard niet geleid. De bodem is hier trouwens anders dan aan de Mittelmose, Saar en Ruwer. Op de Calmont is leisteen vermengd met *Grauwacke* (met o.a. kwartsiet vervuild zandsteen). Eén wijnproducent steek hier met kop en schouders boven de rest uit: Reinhold Franzen uit Bremm. Hij maakt zowel van de Neefer Frauenberg als van de Bremmer Calmont geweldige Rieslings, bijna allemaal droog. Na Bremm zijn er pas bij Hatzenport weer een paar bijzondere hellingen. De **Hatzenporter Kirchberg 1<sup>er</sup>** en de **Hatzenporter Stolzenberg 1<sup>er</sup>** zijn tegenwoordig weer *Erste Lagen*, door de niet aflatende promotie door Reinhard Löwenstein. Het zijn spectaculaire wijngaarden, beide met bodems van zeer donker, verweerd leisteen. Heymann-Löwenstein is er vanzelfsprekend dé referentie.



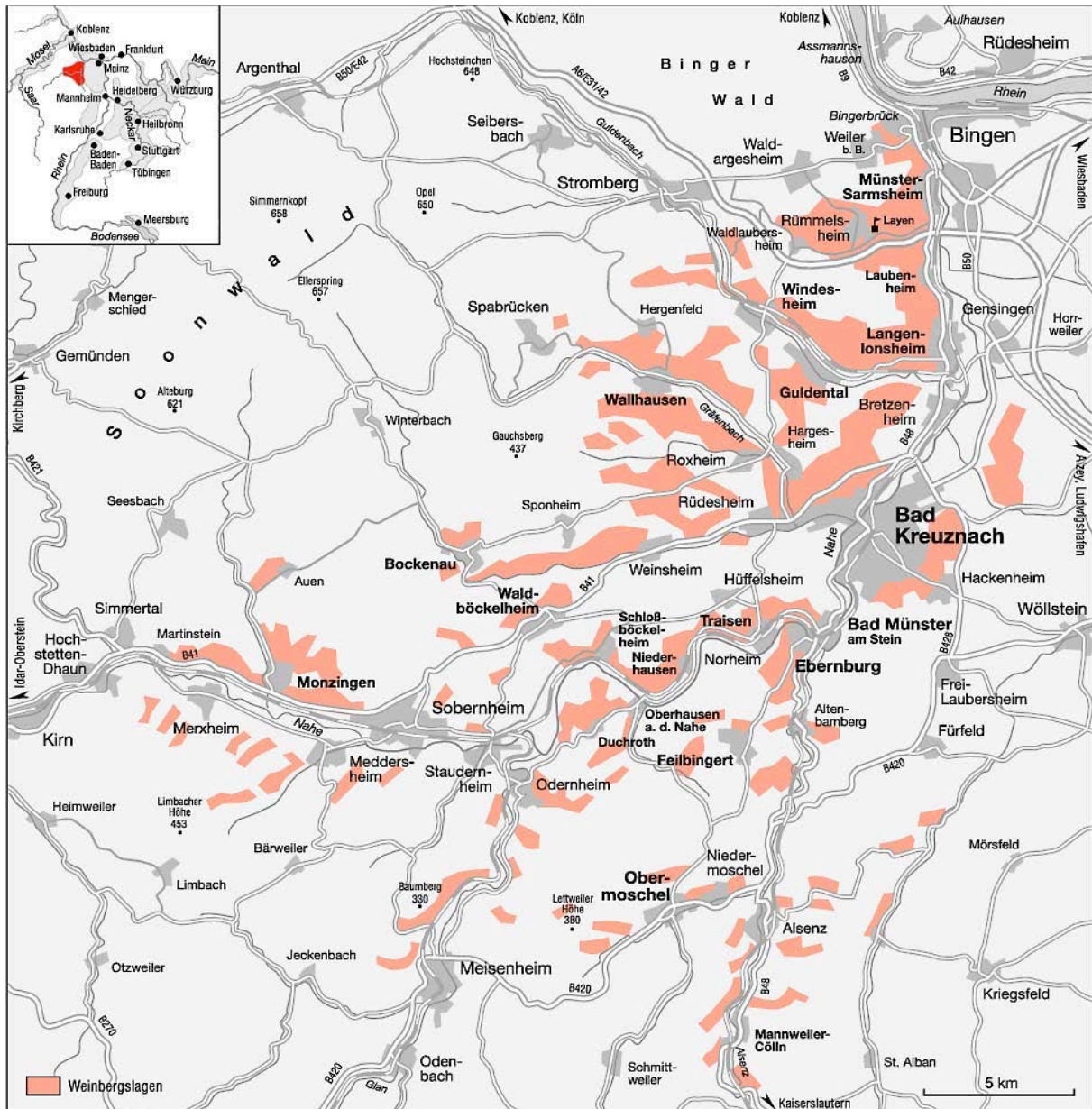
Deel Clottenkaart Terrassenmosel (afb. 18)

Net voorbij Niederfell ligt het gehucht Gondorf. Het kan bogen op maar liefst twee goede wijngaarden, waarvan de Gondorfer Gäns de beste is. De Gondorfer Gäns is een prachtige *Steillage*, van tijd tot tijd door muurtjes onderbroken, met een veelzijdige bodem (donker leisteen met inmenging van kwarsiet, maar ook *rotliegenden*). De Lubentiushof van Andreas Barth, die ook werkt voor Von Othegraven (Saar), maakt er geweldige wijnen. Zonder de Uhlen van het dorp Koblenz tekort te doen, is die van Winningen, de **Winniger Uhlen 1<sup>er</sup>**, dé beroemde Lage van de Terrassenmosel. Dit is waarschijnlijk de meest indrukwekkende terrassenwijngaard van Duitsland, met een bodem van verweerd leisteen in vele vormen. En een paar kilometer voorbij Uhlen, ligt nog een prachtige *terrassierte Steillage*, het **Winniger Röttgen 1<sup>er</sup>**. Heymann-Löwenstein is veruit de bekendste producent van beide *Erste Lagen*. De drie "*Subappellationen*" (zoals Reinhard Löwenstein ze noemt) van Uhlen apart: Roth Lay, Laubach en Blaufüßer Lay. Al zijn wijnen zijn bijzonder geconcentreerd en bezitten een formidabele terroirexpressie. De Rieslings van de Winniger Uhlen Roth Lay zijn misschien zijn allerbeste. Maar Heymann-Löwenstein is zeker niet de enige goede producent van Winningen. Een ander wijnbedrijf met percelen in Winniger Uhlen en Winniger Röttgen dat bijzonder hoog staat aangeschreven, is Weingut Reinhard & Beate Knebel. Eigenaresse Beate Knebel maakt merendeels droge Rieslings, maar vooral de edelzoete wijnen zijn de laatste jaren voortreffelijk. En ook Weingut Rüdiger Kröber lijkt de laatste jaren aansluiting te hebben gevonden bij de hoge standaard van Knebel en Löwenstein.

## 5.4 NAHE

De Nahe is, net als de Moezel, een zijrivier van de Rijn. De Nahe ontspringt in de Hunsrück en mondt bij Bingen uit in de Rijn. Hij loopt min of meer parallel aan de Moezel, maar dan zuidelijker, en heeft er zeker overeenkomsten mee.

Als wijngedebied is de Nahe een beetje onderschat. Lang was de publieke opinie wat aan de negatieve kant: dat de wijnen van de Nahe weinig eigen karakter zouden bezitten, omdat ze een mengeling waren tussen de wijnen van de Moezel, Rheinhessen en de Pfalz (waar het gebied precies tussenin ligt). Dat laatste is zeker waar en maakt dat Nahe-wijnen inderdaad geen grote algemeenheid van smaak of stijl hebben. Maar eigen karakter hebben ze



Overzichtskaart Nahe (afb. 19)

zeker<sup>28</sup>. De Nahe vormt zeker geen aaneengesloten geheel. Geografisch niet, maar belangrijker nog, ook geologisch en klimatologisch niet. De wijnbouw speelt zich hier niet enkel af aan de rivier de Nahe. De zijdalen van de Glan, de Alsenz, de Ellerbach, de Gräfenbach en de Guldenbach zijn voor de productie-omvang zelfs belangrijker.

<sup>28</sup> De beroemde Master of Wine Sir Michael Broadbent heeft het vaak over “the typical Nahe-fruitsalad” om de aroma- en smaakdiversiteit van de Nahewijnen te duiden.

Bad Kreuznach is de hoofdstad van de Nahe en verdeelt het gebied in feite in drie delen, die redelijk overeenkomen met de definities van Obennahe (stroomafwaarts gezien vóór Bad Kreuznach), de Mittelnah (de directe omgeving van Bad Kreuznach zelf) en de Unternah (van Bad Kreuznach tot aan de mondingen bij Bingen). Maar omdat de wijngaarden veelal in de zijdalen liggen, is het toch van belang ook de Großlagen te kennen. Dat helpt bij het geven van een goed overzicht van de goede dorpen met de belangrijke wijngaarden, de bodemtypen en de goede producenten.

#### 5.4.1 Monzingen

Dit is het belangrijkste en beste wijndorp van het westelijke deel van de Nahe. Het ligt officieel in de enorme Großlage Paradiesgarten, waarvan de wijngaarden zeer verspreid liggen en de kwaliteit verder niet heel interessant is, op twee uitzonderingen na: de **Meddersheimer Rheingrafenberg**, waar Weingut Hexamer goede wijnen maakt, en de **Alsenser Elkersberg**, bekend van de goede wijnen van Weingut Hahnmühle uit Mannweiler-Cölln.

De wijngaarden van Monzingen liggen op een heuvelrug op de noordoever van de Nahe.

De optimale zuid-zuid-west expositie van de hellingen en de donkere bodem van verweerd leisteen met her en der inmenging van rood zandsteen, kwartsiet en kiezel, vormen essentiële onderdelen van het perfecte rieslingterroir van Monzingen. Twee wijngaarden springen er uit: **Monzinger Frühlingsplätzchen 1<sup>er</sup>**, net ten westen van het dorp, en **Monzinger Halenberg 1<sup>er</sup>**, direct aan de oostkant. Hoe goed deze hellingen ook mogen zijn, zonder de inspanningen van Werner Schönleber van Weingut Emrich-Schönleber uit Monzingen zelf, hadden ze nooit de bekendheid gekregen die ze nu hebben. Door de jaren heen heeft Schönleber de kwaliteit van zijn wijnen continu verbeterd, doordat hij de Lagen, zoals hij zelf zegt, steeds beter begrijpt. Ze behoren nu tot de absolute top van Duitsland. (meer over Werner Schönleber en zijn wijnen in hoofdstuk 6)

Schönleber heeft in Halenberg en Frühlingsplätzchen de laatste jaren concurrentie gekregen van de jonge "shooting star" van de wijnbouw van de Nahe, Tim Frölich van Weingut Schäfer-Fröhlich uit Bockenau (later meer). Ook hij maakt fantastische wijnen uit de twee *Erste Lagen* van Monzingen.

#### 5.4.2 Schlossböckelheim tot Bad Münster am Stein

Stroomafwaarts vanaf Monzingen begint pas bij Schlossböckelheim weer een deel met excellente wijngaarden, dat eindigt net onder Bad Kreuznach. Dit is het beste en beroemdste deel van de Nahe en heet officieel Großlage Burgweg. De Nahe meandert hier rustig door het op sommige plaatsen idyllische dal.

Dit stuk heeft een zéér bijzondere bodem. Er is nog steeds leisteen, met inmengingen van löß, leem en zandsteen. Echt bijzonder is een rotsgesteente van vulkanische oorsprong dat hier voorkomt: porfier. Dit donkerrode gesteente, gevormd tijdens het *Rotliegendes*, houdt geen water vast en warmt zeer snel op, dus is ideaal om riesling op te verbouwen. Bovendien geeft het de wijnen een unieke mineraliteit.

Tussen Schloßböckelheim en Niederhausen ligt achter elkaar een aantal zéér goede wijngaarden, waarvan de **Schlossböckelheimer Felsenberg 1<sup>er</sup>** de eerste is. De prachtig op het zuid-westen gelegen wijngaard wordt enkel door de weg en het oude spoorlijntje van de Nahe gescheiden. Zoals de naam al aangeeft, is de bodem rotsig; stenig leem op een basis van melafier, een vulkanisch uitvloeiingsgesteente (net als porfier).

Na de Felsenberg ligt in een oude komvormige koperafgraving een legendarische wijngaard, de **Schlossböckelheimer Kupfergrube**. Het verweerde rhyoliet (porfier dat rijk is aan kwarts) van deze helling geeft bijzonder volle, mineralige wijnen. De Kupfergrube wordt door slechts een klein dalletje, dat de gemeentegrens vormt tussen Schlossböckelheim en Niederhausen, gescheiden van de volgende topwijngaard, de **Niederhäuser Hermannsberg 1<sup>er</sup>**. Dit monopole van een voormalige Staatwijngoed, Gutsverwaltung Niederhausen-Schlossböckelheim, ligt ook op het zuiden en is qua bodem weer anders dan de Kupfergrube. Hier bestaat de basis uit *Schieferton* (kleisteen of schalie in het nederlands), dat overwaaid is met löß. Deze wat zwaardere bodem geeft rijpe, fruitige wijnen.

Aan de topzijde wordt de Hermannsberg begrenst door de **Niederhäuser Steinberg 1<sup>er</sup>**; onder de Hermannsberg, tussen de rivier en de spoorlijn, ligt een kleine wijngaard die zijn faam volledig te danken heeft aan zijn beroemde exclusieve eigenaar Weingut Dönnhoff, de **Oberhäuser Brücke**. Deze wijngaard dichtbij de rivier kan onder meer fantastische Eiswein voortbrengen.

Naast de Hermannsberg, in een rotsige binnenbocht van de Nahe, ligt de laatste van het beroemde rijtje tussen Schlossböckelheim en Niederhausen, de **Niederhäuser Hermannshöhle 1<sup>er</sup>**. Deze *Steillage* van verweerd donker leisteen vermengd met *Buntsandstein* en vulkanische gesteente, is de wellicht meest beroemde Lage van



*Niederhäuser Hermannsberg en de Gutsverwaltung Niederhausen-Schlossböckelheim (afb. 20)*

het hele wijngedebied Nahe, niet in de laatste plaats door de geweldige producenten die er percelen bezitten. Voorbij Niederhausen maakt de Nahe een vergelijkbare bocht als bij Schlossböckelheim, waardoor op de noordoever links van het dorp Norheim weer een aantal goede Lagen liggen. **Norheimer Dellchen** <sup>1</sup><sub>☞</sub>, met een bodem van verweerd leisteen en vulkanische afzettingen, ligt praktisch aan de Nahe. **Norheimer Kirscheck** <sup>1</sup><sub>☞</sub> ligt naast Dellchen, deels boven het dorp.

Het stuk tussen Norheim en Bad Kreuznach wordt gedomineerd door een bijzonder natuurlijk verschijnsel, de Rotenfels. Dit is een enorme rotspartij van roodachtig rhyoliet, met aan de kant van de Nahe een rotswand, die op sommige hoger is dan 200 m. Op diverse plekken liggen wijngaarden aan de voet van de Rotenfels.

**Traisener Rotenfels** <sup>1</sup><sub>☞</sub> is zo'n goede wijngaard. De **Traisener Bastei** is echter de bekendste en zeker de meest bijzondere. Hij ligt aan de voet van het steilste deel van de rots en is nauwelijks 50m breed. De zeer beschutte wijngaard ligt pal op het zuiden en de bodem bestaat uit verweerd rhyoliet, dat van de rots is geërodeerd; het kan hier zéér warm worden, hetgeen rijpe, volle Rieslings oplevert, die uiteraard een sterke mineraliteit van het porfier hebben.

Veel van de betere producenten van het deel van Schlossböckelheim tot Bad Kreuznach hebben percelen in meerdere van de hier beschreven beste wijngaarden, voor een groot deel de *Spitzenlagen* van de Nahe. Daarvan is Helmut Dönnhoff, van het reeds genoemde Weingut Hermann Dönnhoff in Oberhausen, zonder twijfel de grootste naam. Als geen ander is hij in staat om de subtiele terroirverschillen van zijn beste Lagen (Schlossböckelheimer Felsenberg, Schlossböckelheimer Kupfergrube, Oberhäuser Brücke, Niederhäuser Hermannshöhle, Norheimer Dellchen, Norheimer Kirscheck) in zijn wijnen op een frappante manier tot uitdrukking te brengen.

Andere producenten die in veel verschillende van de wijngaarden van Burgweg actief zijn, zijn Weingut Dr. Crusius uit Traisen (met als visitekaartjes de wijnen uit Traisener Rotenfels en Traisener Bastei), Weingut Jakob Schneider uit Niederhausen en de al eerder genoemde Gutsverwaltung Niederhausen-Schlossböckelheim. Dit voormalige Staatswijngoed is qua ligging ongetwijfeld één van de mooiste van Duitsland; het ligt op een plateau midden tussen de topwijngebieden Schlossböckelheimer Kupfergrube Niederhäuser Steinberg, Niederhäuser Hermannsberg en Niederhäuser Hermannshöhle. In al deze wijngaarden heeft het aanzienlijke bezittingen, iets waar velen jaloers op zijn. De kwaliteit van de wijnen neemt de laatste jaren gelukkig weer toe.

De stijl van de Nahe-wijnen uit dit deel heeft als gemeenschappelijk kenmerk zeker de uitgesproken mineraliteit

van de vulkanische bodem. Alle typen Riesling worden er gemaakt, van droog tot edelzoet en Eiswein, en alles kan van absoluut topniveau zijn. Niet vergeten dient te worden dat hier ook zéér goede Sekt van riesling wordt gemaakt.

### 5.4.3 Bad Kreuznach en de Obennahe

Bad Kreuznach is een fraai gelegen, door de Romeinen gestichte stad, met veel oude bezienswaardigheden. Ook is het één van de bekende kuuroorden van Duitsland, dus het wemelt er van de *Kurhotels*. Hoewel de stad aan de noord-westkant interessante wijngaarden heeft, zoals de **Kreuznacher Kahlenberg**, zijn de wijnen nauwelijks meer vermeldenswaardig. Aan de oostkant van Bad Kreuznach, bij het gehucht Bosenheim, ligt het **Kreuznacher Paradies**, dé uitzondering, die er natuurlijk altijd is, met de goede wijnen van Weingut Korrell. De wijngaarden die wel vermeldenswaardig zijn liggen in een denkbeeldige driehoek tussen Bockenau, Winzenheim en Münster-Sarsheim. Ze liggen niet direct aan de Nahe, maar ten westen ervan, in de dalen van zijriviertjes van de Nahe, in de Großlagen Rosengarten, Pfarrgarten, Sonnenborn en Schloßkapelle (van zuid naar noord).

Het meest zuid-westelijke dorp van Rosengarten ligt aan de Ellerbach en heet Bockenau. Het ligt echt “off the beaten path” en zou wellicht in de anonimiteit leven, als het zéér ambitieuze Weingut Schäfer-Fröhlich er niet had gezeten. De wijngaard die sterk van dit wijngoed geassocieerd wordt is de **Bockenauer Felseneck 1<sup>er</sup>**. Het is een echte zuidhelling, met een stenige bodem van *Blauschiefer*, kwartsiet en basalt. Schäfer-Fröhlich heeft ook bezittingen in de twee *Erste Lagen* van Monzingen, Frühlingsplätzchen en Halenberg, alsook in Schlossböckelheim (Felsenberg en Kupfergrube) en is de laatste jaren, onder de bezielende leiding van Tim Fröhlich, tot de elite van de Duitse wijnbouw gaan behoren.

Ten noord-westen van Bockenau, aan de Gräfenbach, ligt Wallhausen, in de Großlage Pfarrgarten. Dit dorp is vooral bekend van Prinz zu Salm-Dalberg'sches Weingut Schloss Wallhausen van Michael Prinz zu Salm-Salm, de huidige voorzitter van de VDP. Dit is één van Duitslands oudste familiedomeinen, dat tegenwoordig op biologische wijze wijn maakt. Het dorp geeft zijn naam aan twee *Erste Lagen*, de **Wallhäuser Johannisberg 1<sup>er</sup>** en de **Wallhäuser Felseneck 1<sup>er</sup>**. Beide zijn echte Riesling-*Steillagen*. De Johannisberg heeft een bodem van rood verweerd leisteen, in Felseneck treft men een vrij uniek type leisteen aan, groen leisteen (*Grüner Schiefer*). Richting Bad Kreuznach ligt Roxheim, met de **Roxheimer Berg 1<sup>er</sup>**, nog een Erste Lage die goede Riesling voortbrengt.

Het volgende dal is dat van de Guldenbach, met de wijndorpen Windesheim en Guldental, waar qua volume veel Nahewein wordt gemaakt, maar waar de kwaliteit niet heel hoog ligt, op een uitzondering als Weingut Lindenhof na.

Interessanter is Langenlonsheim en zijn wijngaarden, officieel de Großlage Sonnenborn. Drie goede Lagen zijn er hier, **Langenlonsheimer Löhrer Berg**, **Langenlonsheimer Rothenberg** en **Langenlonsheimer Königschild**, waarvan de bodems uiteraard verschillen, maar over het algemeen wat vruchtbaarder zijn (naast verweerd rood zandsteen meer kleisteen en leem) dan in de reeds besproken delen van de Nahe. Dit geeft de wijnen een bepaalde volheid, die heel aangenaam kan zijn. Van de producenten is Tesch ongetwijfeld de opvallendste, met zijn modern gestileerde flessen met eenvoudige namen. Mensen zijn door al dat modernisme weleens afgeleid van de prachtige terroirexpressie in de wijnen van Tesch. Verder maken ook de grote producent Weingut Bürgermeister Willi Schweinhardt Nf. en Weingut Sitzius uitstekende wijnen uit alle Langenlonsheimer Lagen.

Niet meer ver van de monding van de Nahe in de Rijn, liggen de belangrijkste wijndorpen van de Obennahe: Laubenheim, Dorsheim, Burg Layen/Rümmelsheim en Münster-Sarmsheim. Laubenheim is een *Ortsgemeinde* van Langenlonsheim, heeft een aantal aardige wijngaarden en een goede producent, Weingut Montigny, die ook goede Riesling maakt.

Bij Dorsheim vinden we weer serieuze topperroir; het dorp, dat pal aan de autosnelweg A61 ligt, heeft maar liefst drie *Erste Lagen*. Ze liggen allemaal aan de noordzijde van het Trollbachtal, naast elkaar. Van rechts naar links komt eerst de **Dorsheimer Burgberg 1<sup>er</sup>**, een prachtige *Steillage* met een leembodem, met daardoor heen leisteenlagen, kwartsiet en kiezel. De helling ligt op het zuid-zuid-oosten en is ideaal voor riesling.

Links daarnaast ligt de beroemdste Lage van Dorsheim, het **Dorsheimer Goldloch 1<sup>er</sup>**, waar ooit naar goud is gezocht, maar waar de boeren meer verdienen met hun wijn, vandaar de naam. Dit is een pure zuidhelling, deels met terrassen, op een basisbodem van oergesteente uit het Rotliegendes met een dunne toplaag van leem. De wijnen zijn extreem diep en krachtig.



**Dorsheimer Pittermännchen 1<sup>er</sup>** is de laatste van het rijtje. De bodem lijkt op die van Burgberg, maar heeft minder leem en meer kwartsiet en kiesel, hetgeen de wijnen een afwijkende mineraliteit geeft. Dé producent van deze Lagen is Schlossgut Diel, dat huist in en om de Burg Layen, een prachtige vroeg-Middeleeuwse brucht, die vanaf de A61 niet te missen is. Huidige eigenaar Armin Diel is een markante en invloedrijke figuur; naast wijnboer is hij ook mede-auteur van één van Duitslands belangrijkste wijngidsen, de Gault Millau Weinguide Deutschland. Ook zijn wijnen zijn markant en immer zéér geconcentreerd, of ze nu droog of zoet zijn.

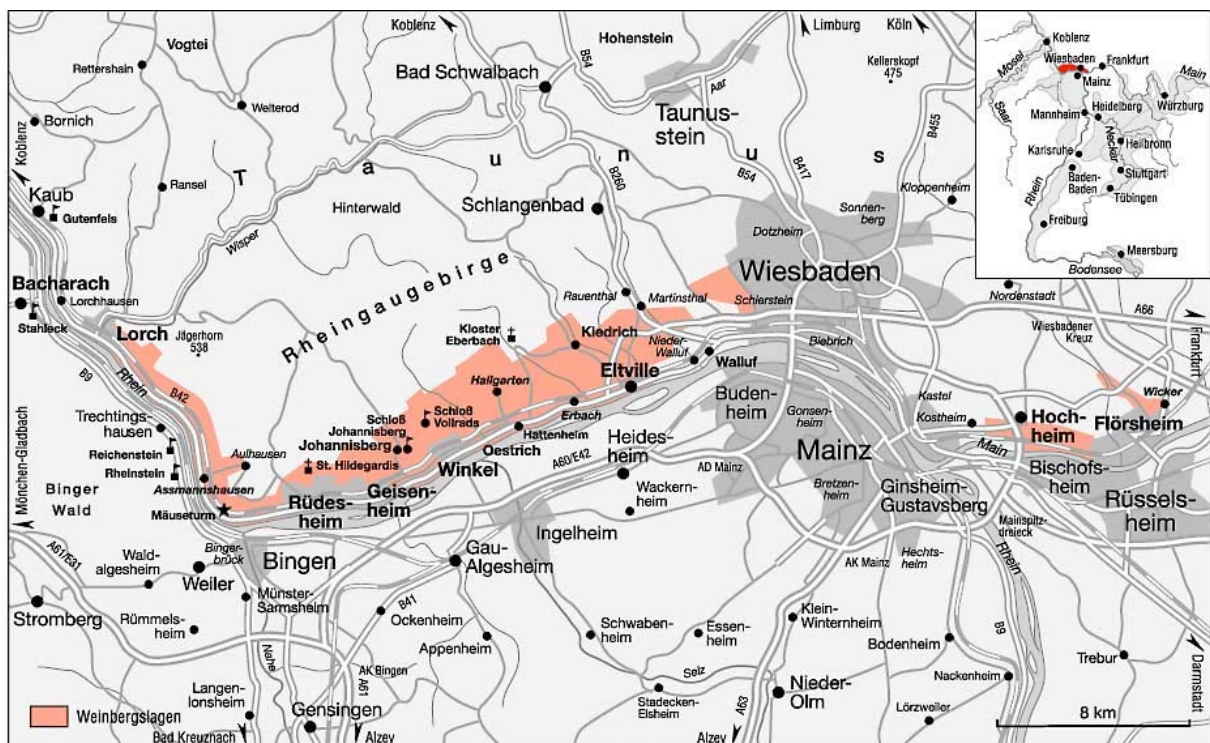
Maar Diel is niet de enige goede producent. Er is een jonge wijnmaker in Burg Layen, Sebastian Schäfer van Weingut Joh. Bapt. Schäfer, die Diel naar de kroon steekt, met loepzuivere Rieslings uit Dorsheimer Pittermännchen en Dorsheimer Goldloch.

Münster-Sarmsheim is een groter plaatsje en ligt aan de Nahe. De beste wijngaarden liggen op de heuvelrug aan de linkeroever van de Nahe, die wegdraait van de rivier, waardoor er zuidhellingen zijn ontstaan. De beste zijn **Münsterer Dautenplänzer 1<sup>er</sup>** en **Münsterer Pittersberg 1<sup>er</sup>**. Door de nabijheid van de Rijn, wordt de bodem hier weer sterk bepaald door donker *Devonschiefer*, met een toplaag van löss-leem, een perfecte bodem voor fijne Rieslings. Die komen zeker van de hand van Stefan Rumpf, van het plaatselijke Weingut Kruger-Rumpf. Vooral zijn droge Rieslings uit de Erste Lagen zijn de laatste jaren groots.

Een andere producent uit Münster-Sarmsheim, die uit de beste plaatselijke wijngaarden overtuigende Rieslings maakt –ook uit de niet-*Erste Lage* **Münsterer Kapellenberg**-, is Weingut Göttelmann.

## 5.5 RHEINGAU

Als je bij Bingen de pont naar Rudesheim neemt, ben je in de Rheingau. Dit is, samen met de Mosel, Duitslands meest beroemde wijngedebiet, in binnen- en buitenland.



Overzichtskaart Rheingau (afb. 21)

De Rheingau werd, net als de Mosel, al door de Romeinen gezien als zeer geschikt voor wijnbouw. Maar belangrijker dan dat is dat het de geboorteplaats is van grote Duitse Riesling, door de stimulerende en experimenterende invloed van de monniken van de kloosters van Eberbach en Johannisberg. Zij waren het, die riesling hier de voorkeur hebben gegeven (die het ras nog steeds heeft: bijna 80% van de aanplant hier is riesling), die de *Cabinett*-wijnen bedachten, en zij waren het die ontdekten wat verschillende rijpheid van riesling tijdens de oogst, doet met de wijn. Dus zij “ontdekten” spätlese, auslese en later ook Eiswein. Nog een belangrijk gegeven: de monniken brachten al vroeg de beste plekken in kaart en stonden daarmee aan de wieg van de

Lagenklassifikation, die er in de 19<sup>e</sup> eeuw kwam. Net als in de Franse Bourgogne, is deze classificatie tot op de dag van vandaag grotendeels nog onaangevochten!

De vroege roem van het gebied maakte, in combinatie met de centrale ligging aan een rivier, dat veel rijke adellijke en burgerlijke geslachten zich er vestigden om wijn te maken. Het is dan ook het enige wijngebied in Duitsland, dat het soort allure heeft, dat de Haut-Médoc, met al zijn topchâteaux, ook heeft.

### 5.5.1 Geologische tweedeling

De Rheingau ligt aan het enige stuk van de Rijn, dat niet overwegend zuid-noord loopt, maar oost-west. Vandaar dat er op de noordoever van de hier op bepaalde plekken immens brede rivier goede aanbouwplekken zijn. De Rheingau telt dan ook vele topterroirs voor riesling.

Je kunt het gebied op een aantal verschillende manieren opdelen.

Het is interessant om onderscheid te maken tussen de wijngaarden dichtbij of direct aan de Rijn en die wat hoger gelegen, meer richting de bossen van het *Rheingaugebirge*, dat beschutting geeft voor de noordenwind. De wijngaarden dichtbij de rivier liggen in principe totaal op het zuiden en zijn vrij vlak, op die van Rüdesheim na. De wijngaarden meer landinwaarts liggen meestal op hellingen die zijn gecreëerd door beken die vanuit het Rheingaugebergte naar de Rijn stromen; dit zijn veelal zuid-west hellingen met een aanzienlijke stijgingsgraad. Qua bodem is dit de belangrijkste tweedeling, die er te maken valt. De hoger gelegen wijngaarden hebben meer stenige bodemtypen, met veelal een basis van mineraalrijk leisteen (uit het Rheingaugebergte) en kwartsiet uit het Taunusgebergte, het zogenaamde *Taunusquarzit*, min of meer verweerd en bedekt met een toplaag van löss-leem.

De wijngaarden in de nabijheid van de Rijn hebben wat zwaardere bodems van mergel uit het tertiair (toen het Mainzer Bekken een zee was), met hier en daar kiezellagen en löss. Dit gaat op voor vrijwel alle wijngaarden, behalve die van Rüdesheim, omdat het Rheingaugeberte hier als het ware aan de Rijn komt; dat zijn echte *Steillagen* van leisteen met Taunuskwartsiet, eventueel overwaaid met löss.

### 5.5.2 Geografisch overzicht van de Rheingau

Voor het geografische overzicht, wordt echter gekozen voor een beschrijving van west naar oost. En dan wordt duidelijk dat de Rheingau vreemd genoeg niet begint bij Rüdesheim, maar al eerder, “om de bocht” van de Mittelrhein, bij het plaatsje Lorchhausen. En dat het niet ophoudt bij Wiesbaden; voorbij deze luxe kuurstad ligt nog de enclave van Hochheim am Main.

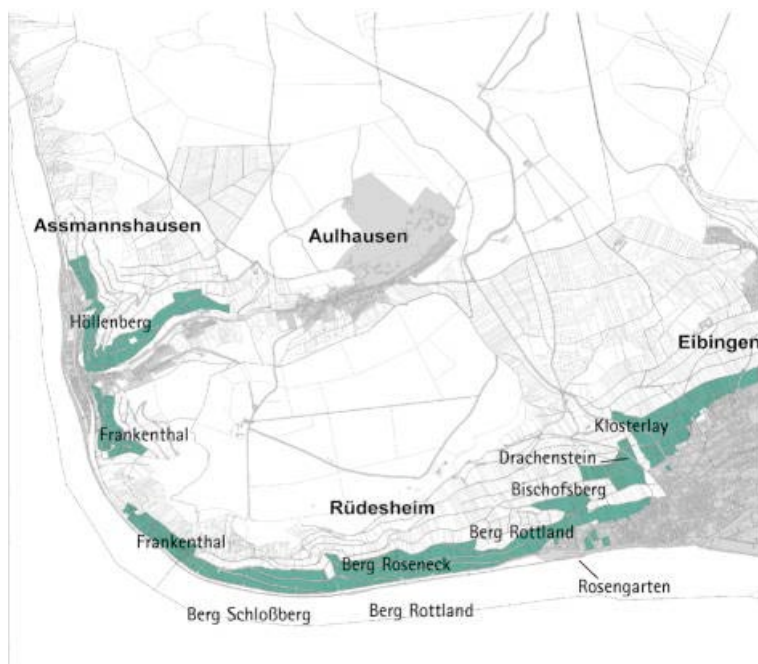
### 5.5.3 Lorchhausen tot Geisenheim

Hoewel Lorchhausen tegenover Bacharach (Mittelrhein) ligt, hoort het qua wijnbouw bij de Rheingau, omdat het tot de *Städte- und Gemeindenkreis Rheingau-Taunus* behoort. Samen met het iets zuidelijker gelegen Lorch, brengt het een aantal interessante Rieslings voort, uit typische *Steillagen* van Hünscruckleiste en Taunuskwartsiet, eventueel overwaaid met löss: **Lorcher Kapellenberg 1<sup>st</sup>**, **Lorcher Krone 1<sup>st</sup>** en **Lorcher Pfaffenwies 1<sup>st</sup>**. Deze hellingen draaien allemaal van de rivier af, zodat de wijngaarden steeds meer op het zuid-westen en zuiden liggen en het mogelijk wordt volrijpe, aromatische riesling te oogsten. Goede producenten zijn Weingut Graf von Kanitz en in mindere mate Weingut Karl Ottes. Weingut Friedrich Altenkirch is door het vertrek van wijnmaker Stefan Breuer wat teruggevallen.

Ten zuiden van Lorch ligt Assmannshausen, een heerlijk pittoresk wijndorpje (met een beroemde wijngaard, de Assmannshäuser Höllenberg 1<sup>st</sup>), dat echter niet beroemd is om haar Rieslings, maar om de dure wijnen van *spätburgunder*.

Vorbij Assmannshausen draait de weg met de rivier mee naar het westen (stroomopwaarts uiteraard) en ligt direct aan de Rijn een steile berg met de eerste van de grote beroemde wijngaarden van de Rheingau. Dit is de Rüdesheimer Berg, die uit drie *Erste Lagen* bestaat. Het meest westelijk op de berg ligt **Rüdesheimer Berg Schlossberg 1<sup>st</sup>**, één van de beroemdste Lagen van Duitsland. Daarnaast ligt **Rüdesheimer Berg Rottland 1<sup>st</sup>** en deels boven Schlossberg en Rottland ligt **Rüdesheimer Berg Roseneck 1<sup>st</sup>**. Met de Rüdesheimer Berg komt in feite het Rheingaugebergte aan de Rijn en de berg is op sommige plekken dan ook enorm steil, vooral op het stuk van Berg Schlossberg. De bodem bestaat overwegend uit leisteen met kwartsiet, waar op de steile delen natuurlijk haast niets aan topmateriaal op blijft liggen (in Berg Roseneck, die minder steil is, is er een dikke toplaag van löss-leem; ook Berg Rottland is wat minder steil). Daardoor warmt de bodem enorm snel op en is de Rüdesheimer Berg de warmste plek van de Rheingau. Omdat ook de afwatering haast té goed is, kunnen de

rieslingstokken het hier in erg warmer jaren (2003, 2005) moeilijk hebben. Natte jaargangen kan de Berg door



diezelfde afwatering prima aan; de bodem neemt net zoveel water op als ze nodig heeft, de rest spoelt weg of belandt in diepere lagen. In combinatie met de gebruikelijke westenwind, zorgt de goede waterdoorlatendheid van de bodem er ook voor dat botrytis zich hier niet snel vormt.

Boven het dorp liggen nog een paar goede wijngaarden, met een wat zwaardere bodem, met minder leisteen en meer kalkhoudende löss-leem, waaronder **Rüdesheimer Bischofsberg 1<sup>er</sup>** en **Rüdesheimer Klosterlay 1<sup>er</sup>**, die vroeger bij de Abdij Sankt Hildegard hoorde.

Het mag geen verrassing zijn dat deze fantastische wijngaarden worden bewerkt door een aantal van Duitslands beste wijnproducenten.

Wijngaardkaart van stuk bij Rudesheim (afb. 22)

Allereerst is daar Weingut Georg Breuer, één van de allergrootste namen van de Duitse wijnbouw, niet alleen om hun geweldige wijnen, maar zeker ook om de leidinggevende rol die het heeft gespeeld in de ontwikkeling van de Rheingau in de voorbije 30 jaar. De in 2004 plotseling overleden Bernhard Breuer was de oprichter van de CHARTA, een verband van wijnboeren dat de klassieke Rheingau-Riesling promoot, dus overwegend droge wijnen. Vandaar dat bij Breuer nog steeds het overgrote deel van de wijnen droog wordt gevinifieerd, iets waar de Rüdesheimer Berg zich ook goed voor leent. Breuer's drie droge Rieslings van de drie delen van de Rüdesheimer Berg behoren vaak tot de allerbeste droge Duitse Rieslings van het jaar. Het wijngoed heeft ook prachtige bezittingen bij Rauenthal, maar daarover verderop meer.

Georg Breuer is natuurlijk niet de enige topper van Rüdesheim. Er zijn minstens twee andere van het gelijke hoge niveau: Weingut August Kessler uit Assmannshausen en Weingut Josef Leitz uit Rüdesheim. Kessler is ook bekend om zijn rode Assmannshäusers. Johannes Leitz maakt de laatste jaren de meest gewilde droge Rieslings van de Rüdesheimer Berg, met als absolute topper zijn Rüdesheimer Berg Rottland Riesling trocken "Alte Reben". Verder is op niet onverdienstelijke wijze de Rheingau-tak van Weingüter Geheimrat J. Wegeler ook actief op de Rüdesheimer Berg.

#### 5.5.4 Geisenheim tot Walluf: het hart van de Rheingau

Na Rüdesheim volgt Geisenheim, dat bekender is om zijn wijnbouwonderzoeksinstituut<sup>29</sup>, dan om zijn wijngaarden en wijnen. Ten noord-oosten van de plaats liggen twee goede wijngaarden, waarvan **Geisenheimer Kläuserweg 1<sup>er</sup>** zelfs een *Erste Lage* is. Deze wijngaard wordt door het gehucht Grund gescheiden van de wellicht allerbekendste wijngaard van de Rheingau, **Schloss Johannisberger 1<sup>er</sup>**, die tot de gemeente Johannisberg behoort. De rol van deze wijngaard in de wijnbouwgeschiedenis van Duitsland, met name op het gebied van riesling en zijn kwaliteiten, is onovertroffen. Vanzelfsprekend is er al enorm veel over deze wijngaard en Schloss Johannisberg zelf geschreven. Eén van de mooiste teksten komt van 19<sup>e</sup> eeuwse dichter Heinrich Heine: "Mon Dieu, wenn ich doch so viel Glauben in mir hätte, daß ich Berge versetzen könnte, der Johannisberg wäre just derjenige Berg, den ich mir überall nachkommen ließe."<sup>30</sup> (lichtelijk vrij vertaald: Mijn God, had ik maar

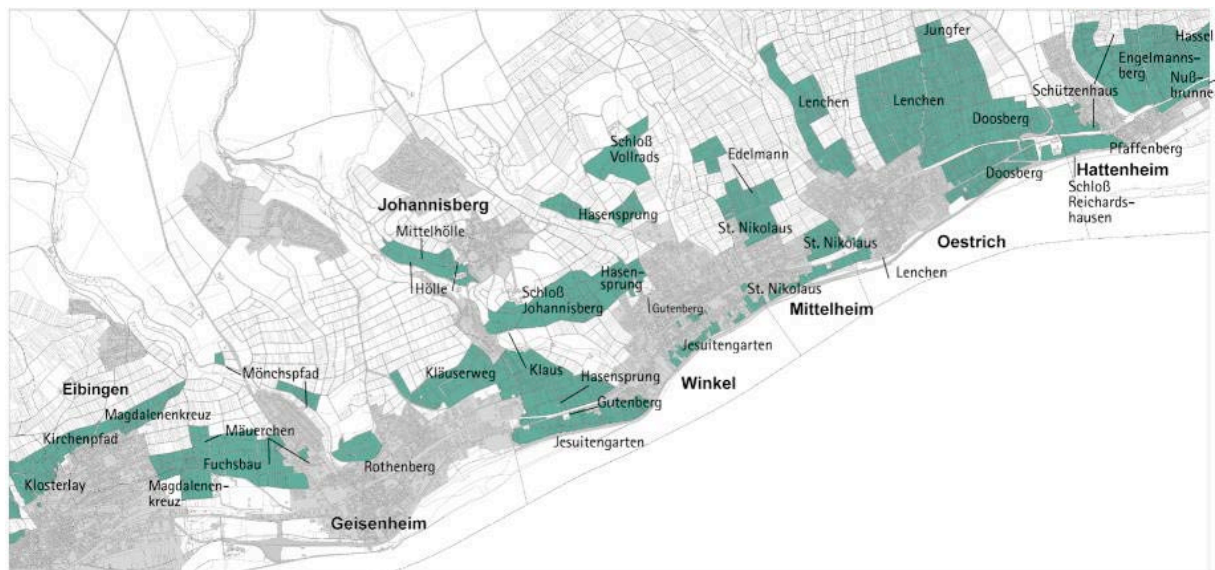
<sup>29</sup> het *Forschungsanstalt für Garten- und Weinbau*, dat nauw samenwerkt met de *Fachhochschule* van Wiesbaden en één van de beste wijnbouwopleidingen ter wereld verzorgt.

<sup>30</sup> Bron: o.a. Zur Lage des Deutschen Weins van Daniel Deckers, een héérlijke verzameling originele beschrijvingen van de mooiste wijngaarden van Duitsland.

zoveel geloof in mezelf, dat ik bergen verzetten kon, dan zou de Johannesberg die ene zijn, die ik overal mee naar toe zou nemen)

De Schloss Johannesberger is een pure zuidhelling, met een stijging van maximaal 45%, en is al sinds 1720 helemaal beplant met riesling. De bodem is in de basis puur Taunuskwartsiet, met een deklaag van löss-leem, die goed opwarmt maar ook voldoende water vasthoudt. Het is een monopole van Weinbaudomäne Schloss Johannesberg, dat er alle typen Rieslingwijnen van produceert, van droog tot edelzoet en Eiswein. De verschillende predikaatsniveaus worden hier aangegeven door middel van een aparte *Lackfarben*, kleuren van het verzegellak waarmee vroeger de wijnflessen worden afgesloten.

Johannesberg heeft nog twee goede wijngaarden. **Johannesberger Klaus 1<sup>st</sup>** ligt aan de voet van Schloss Johannesberg. Interessanter is de **Johannesberger Hölle 1<sup>st</sup>**, een zuid-west helling van het dal van de Elsterbach, waar Weingut Johannishof uitstekende Rieslings maakt.



Wijngaardkaart van stuk bij Oestrich-Winkel (afb. 23)

Schloss Johannesberger gaat naar het oosten over in de **Winkeler Hasensprung 1<sup>st</sup>** en daarmee zitten we in Winkel<sup>31</sup>. Winkel heeft een aardige diversiteit aan terroirs, die qua bodem en qua hoogte waarop ze liggen verschillen. **Winkeler Jesuitengarten 1<sup>st</sup>** ligt vrijwel direct aan de Rijn, op zo'n 90 m boven de zeespiegel, en heeft een zanderige leembodem met alluviale grindafzettingen, waardoor de bodem goed opwarmt. De relatief arme bodem geeft fruitige Rieslings, met pikante zuren. Meer landinwaarts ligt de al genoemde Winkeler Hasensprung, op een hoogte van ± 120 m boven zeeniveau, met diepe löss-leembodems met hier en daar grind. Van deze wat rijkere bodem komen volle, krachtige Rieslings. Tot slot **Schloss Vollrads 1<sup>st</sup>**, de wijngaard die hoort bij het beroemde kasteel van Vollrads, ooit gebouwd door het adelijk geslacht van de Baronnen van Greifenclau, en ligt op zo'n 170m boven zeeniveau. Löss-leem op Taunuskwartsiet geeft hier rassige, elegante Rieslings. Het spreekt voor zich dat Schloss Vollrads de enige producent is van deze wijngaard. In Hasensprung en Jesuitengarten hebben meerdere producenten bezittingen (o.a. Prinz von Hessen, August Eser, Weingüter Geheimrat J. Wegeler-Gutshaus Oestrich), maar het dient gezegd te worden dat deze lang niet altijd het potentieel volledig benutten.

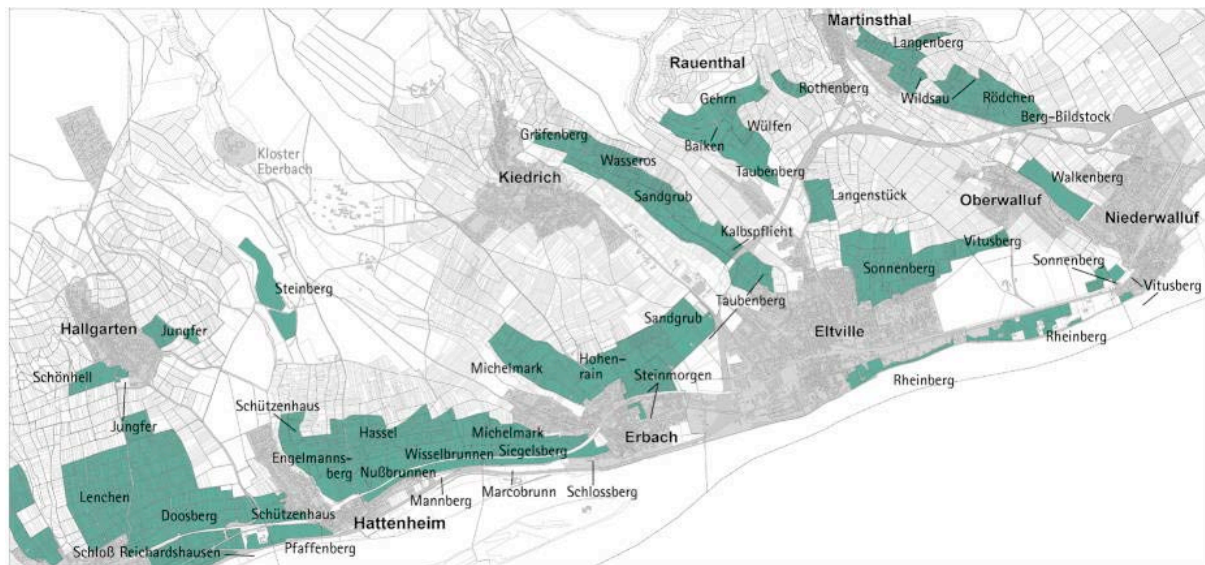
Het aan Winkel vastliggende Mittelheim heeft één interessante wijngaard, **Mittelheimer St.Nikolaus 1<sup>st</sup>**. Oestrich, ten oosten ervan, heeft er twee en niet de kleinste ook. Ten noorden van het plaatsje, parallel aan de Pfingstbach, ligt het **Oestricher Lenchen 1<sup>st</sup>**, een omvangrijke wijngaard, die in weer in vijf *Kleinlagen* wordt verdeeld. De overwegend diepgrondige löss-leem-kiezel bodem bevat veel ondergrondse waterstroompjes, die maken dat Lenchen ook in droge jaren perfecte druiven geeft. De tweede *Erste Lage* van Oestrich ligt ten oosten van het plaatsje, op minder dan een halve kilometer van de Rijn. Dit is de **Oestricher Doosberg 1<sup>st</sup>**, een forse

<sup>31</sup> Sinds 1972 is dit officieel de gemeente Oestrich-Winkel, die toen is ontstaan door het samengaan van de dorpen Winkel, Mittelheim en Oestrich, waar in 1977 nog eens Hallgarten bij kwam. Voor de beschrijving van de wijngaarden, houden we ons niet aan deze gemeentenaam, maar gaan we één voor één de oorspronkelijke plaatsjes af.

wijngaard op een lichte oplopende heuvel.

Degenen, die St. Nikolaus, Lenchen en Doosberg eens naast elkaar willen proeven, moeten naar hét topdomein van Oestrich-Winkel, Weingut Peter Jakob Kühn. Kühn heeft een aparte intern classificatiesysteem en maakt een duidelijk onderscheid tussen Lenchen en Doosberg; Doosberg wordt droog gevinifieerd, Lenchen met restzoet. Er zijn nog een paar toppers in Oestrich-Winkel met percelen in zowel Lenchen als Doosberg. Weingut Wilfried Querbach maakt Rieslings van grote concentratie. Weingut Josef Spreitzer, één van de oudste van Oestrich, overtuigt bijna ieder jaar met hun prachtige Erstes Gewächs uit Lenchen.

Een stuk hoger gelegen (op ± 200 m boven zeeniveau, dat is zo'n 120 m boven de Rijn), richting het bos, ligt Hallgarten. Het heeft aan weerszijden goede wijngaarden. Links ervan ligt **Hallgartener Schönhell 1<sup>er</sup>**, rechts van het dorp **Hallgartener Jungfer 1<sup>er</sup>**. Zo hoog op de helling wordt de bodem uiteraard gedomineerd door Taunuskwartsiet, met daarop een dikke laag löss-leem. Het plaatselijke Weingut Prinz maakt in beide Lagen ijzersterke Rieslings, alsook Fürst Löwenstein, dat vooral bekend is van zijn wijnen uit Franken (Homburger Kallmuth).



Wijngaardkaart van stuk bij Erbach (afb. 24)

Hattenheim is het volgende dorp, dat van de Rijn tot ver op de helling goede wijngaarden heeft. Het is vooral beroemd om Kloster Eberbach, een voormalig Cisterziëner klooster, dat wordt gezien als de geboorteplek van de Duitse wijncultuur. Tegenwoordig is en wordt het omgebouwd tot een multifunctioneel complex, met een hotel, een restaurant, zalen en natuurlijk wijnkelder. Het is ook de locatie van de jaarlijkse *Weinversteigerung der VDP Rheingau*, de veiling van de beste nieuwe wijnen.

Kloster Eberbach is eigendom van de Hessische Staatsweingüter<sup>32</sup>, het grootste wijndomein van Duitsland, met ± 200 hectare wijngaarden in eigen bezit. Pronkstuk onder de wijngaarden is één van de beroemdste van Duitsland, de **Steinberger 1<sup>er</sup>** (ook kortweg Steinberg), een al in de Middeleeuwen ommuurde wijngaard, een beetje de Clos de Vougeot van Duitsland.

Zoals gezegd, is zo'n beetje de hele helling van Hattenheim goed. Van Kloster Eberbach naar de Rijn, ligt **Hattenheimer Schützenhaus 1<sup>er</sup>** rechts van de weg, niet ver onder de Steinberg. Hier beginnen mergelbodems het löss-leem af te lossen, hetgeen zorgt voor enorme capaciteit om watervast te houden, uiteraard een groot voorbeeld in warme, droge jaren. Wein- und Sektgut Barth en Weingut Balthasar Ress zijn de voornaamste producenten van Schützenhaus.

Links van Hattenheim, direct aan de Rijn, ligt de *Erste Lage* **Hattenheimer Pfaffenberg 1<sup>er</sup>**, een alleenbezit van het aristocratische wijngoed Schloss Schönborn. Door de nabijheid van de rivier, bevat de bodem hier weer grind (*Kies*).

Drie andere *Erste Lagen* liggen dicht bijeen, ten noord-oosten van het dorp: **Hattenheimer Hassel 1<sup>er</sup>**,

<sup>32</sup> De Hessische Staatsweingüter hebben eigen domeinen in Assmannshausen, Rudesheim, Steinberg (Hattenheim-Kloster Eberbach), Rauenthal, Hochheim (allen Rheingau) en Bensheim (Hessische Bergstraße)

**Hattenheimer Nussbrunnen 1<sup>W</sup>** en **Hattenheimer Wisselbrunnen 1<sup>W</sup>**. In de laatste twee bevinden zich oude bronnen, die zich er bevinden en zorgen voor een goede waterhuishouding. Diverse goede producenten hebben stukjes in één of meerdere wijngaarden: Schloss Schönborn, Schloss Reinhartshausen, Wein- und Sektgut Barth, Weingut Balthasar Röss, Weingut Hans Lang en Josef Spreitzer.

Tussen Wisselbrunnen en de oude weg naar Erbach ligt nog een beroemde wijngaard, de **Hattenheimer Mannberg 1<sup>W</sup>**, waar de diepe, kalkhoudende lössbodem ook ondergrondse waterstroompjes bevat, hetgeen zorgt voor volle, rijke, enigzins kruidige Rieslings. Grootgrondbezitter in Mannberg is Freiherr Langwerth von Simmern'sches Rentamt.

De Mannberg heet over de gemeentegrens van Erbach **Erbacher Marcobrunn 1<sup>W</sup>**, enkel bestokt met riesling, en staat onder die naam, meer dan onder Hattenheimer Mannberg, bekend als een buitengewoon goede wijngaard. De mergelbodem brengt bijzonder krachtige wijnen voort, die zich vooral in de droge jaren kunnen meten met de top van Duitsland. Schloss Reinhartshausen heeft een aanzienlijk deel van deze Lage in bezit, en ook Schloss Schönborn en Freiherr Langwerth von Simmern'sches Rentamt zijn bekend om hun excellente wijnen uit Erbacher Marcobrunn.

Andere *Erste Lagen* van Erbach zijn **Erbacher Siegelberg 1<sup>W</sup>**, gelegen direct ten noorden van de Marcobrunn, **Erbacher Schlossberg 1<sup>W</sup>**<sup>33</sup>, ten zuid-oosten van Marcobrunn, richting in de Rijn, en **Erbacher Hohenrain 1<sup>W</sup>** en **Erbacher Steinmorgen 1<sup>W</sup>**, beide op een zuidhelling ten noorden van het plaatsje. Een goede producent van Hohenrain en Steinmorgen is Weingut Jakob Jung uit Erbach zelf.

Na Erbach is het gedaan met de goede wijngaarden dichtbij de Rijn; alleen de Eltviller Sonnenberg en de uitstekende **Wallufer Walkenberg 1<sup>W</sup>** liggen binnen een kilometer van de rivier. De Walkenberg ligt op een mooie zuid-westhelling van löss en leem op stenige ondergrond. Deze *Erste Lage* is vooral bekend door de krachtige Riesling die Weingut Toni Jost-Hahnenhof uit Bacharach (Mittelrhein) er maakt.

Hogerop de Rheingauer heuvels ligt nog een aantal bijzonder goede wijngaarden, die qua ligging vergelijkbaar zijn; het zijn allemaal zuid-westhellingen, ontstaan door beken die vanuit het Rheingauergebergte hun weg hebben gevonden naar de Rijn.

Een kleine twee kilometer ten noorden van Erbach ligt Kiedrich, een prachtig wijndorp in het dal van de



*Het prachtige wijngoed Robert Weil (afb. 25)*

Kiedricher Bach, dat één van de beroemdste en beste winddomeinen van Duitsland herbergt, Weingut Robert Weil. Qua status en waarde is het wat Egon Müller-Scharzhofberg is voor de Mosel. Niet zelden strijden deze twee domeinen om de eer van de hoogste opbrengst per fles op veilingen waar ook ter wereld. Het wijngoed, dat wordt geleid door Wilhelm Weil, huist in een statige Victoriaanse villa vlakbij het prachtige kerkje van Kiedrich. Het heeft een smaakvol proeflokaal in een bijgebouw en een mooie, parkachtige tuin. Vanaf de parkeerplaats naast het huis heb je een mooi uitzicht over dé wijngaard, waar Weil's zo beroemde wijnen vandaan komen, de **Kiedricher Gräfenberg 1<sup>W</sup>**. Het is een haast voorbeeldige helling voor riesling: steil, op het zuid-westen, met een bodem van mineraalrijk leisteen met löss-leeminmengingen, door het bos beschermd tegen koude noord-oosten wind, terwijl wind vanaf de Rijn voor goede beluchting zorgt. Het is hier mogelijk de druiven zéér lang te laten hangen, hetgeen de wijnen van Weil een ongekende aromarijckdom geeft. Het zijn qua stijl elegante wijnen, die in hun jeugd immer bijzonder zuiver en vers overkomen, hetgeen zeker te maken heeft met de koele, langzame, reductieve opvoeding die de wijnen krijgen.

<sup>33</sup> deze Lage is een monopole van Schloss Reinhartshausen, dat pal aan de wijngaard ligt, en is ontstaan in 1972 door gebruik te maken van de nieuwe regelgeving binnen de Wijnwetgeving van 1971; ieder wijngoed heeft het recht een aaneengesloten wijngaard van minstens 4ha, die in alleenbezit is, een eigen naam te geven.

Het volgende dal is dat van de Sülzbach, die met een bocht om de Rauenthaler Berg slingert. Deze berg is behoorlijk breed en heeft verschillende goede rieslingwijngaarden, waarvan de zuid-zuid-west helling langs de Sülzbach, met een vergelijkbare bodem als de Gräfenberg, de beste is. Dit is de **Rauenthaler Baiken 1<sup>er</sup>**, een prestigieuze wijngaard met een rijke historie. Het grootste deel van de wijngaard is eigendom van de Hessische Staatsweingüter, dat er in het oude Staatsweingut een proeflokaal en restaurant heeft (*Gutsausschank im Baiken*). Hun wijnen uit Baiken zijn bijzonder aansprekend; ze vallen echt op door hun concentratie en open fruitigheid. Ook Freiherr Langwerth von Simmern maakt goede wijnen uit Baiken.

Op de Rauenthaler Berg ligt naast Baiken nog een aantal uitstekende wijngaarden, zoals **Rauenthaler Gehr** en **Rauenthaler Nonnenberg**. Die laatste *Lage* is een geval apart, want zijn kwaliteit is op papier omstreden. Op historische kaarten en ook op die, die in 1994 gepresenteerd werd door Bernard Breuer, de voorzitter van CHARTA, behoort de Rauenthaler Nonnenberg tot de beste Lagen van de Rheingau. De CHARTA-kaart van 1994 was omstreden en dus kwam in 2000 de VDP Rheingau met een andere *Lagenklassifikationskarte*, die bijna gelijk was aan die van Breuer uit 1994, op een aantal uitzonderingen na. U raadt het al, de Nonnenberg had zijn status van *Erstes Gewächs* om dubieuze redenen verloren. Aangezien Bernard Breuer sinds 1990 de enige eigenaar van deze wijngaard was, leidde dit alles ertoe dat Weingut Georg Breuer uit de VDP stapte. Maar gelukkig zit kwaliteit in de fles. Breuer maakt steengoede wijnen van zijn Rauenthaler "Estate", zoals hij het noemt.

De Rauenthaler Nonnenberg ligt al tegen het volgende dorp aan, Martinthal. Ten zuid-oosten van het dorp ligt op een laatste mooie helling, die van zuid-west naar zuid draait, de **Martinthaler Langenberg 1<sup>er</sup>**. Verveerd leesteen is hier bedekt met een op plaatsen dikke laag löss. Diefenhardt'sches Weingut is Langenbergs belangrijkste producent en doet de wijngaard eer aan met een goede *Erstes Gewächs*.

### 5.5.5 Hochheim

Dit deel van de Rheingau is een wat vreemde buitenpost. Het ligt niet aan de Rijn maar (gedeeltelijk) aan de Main en Rheinhessens beroemde *Roter Hang* is dichterbij dan Walluf, het meest oostelijke dorp van het deel van de Rheingau ten westen van Wiesbaden.

Toch zijn er overeenkomsten, zoals de invloed van de rivier, de licht oplopende zuidhellingen en de beschutting door het Taunusgebergte in het noorden. De bodems zijn anders; sterk kalkhoudende mergel domineert in de



Wijngaardkaart van stuk bij Hochheim (afb. 26)

beste wijngaarden van Hochheim en Wicker, de twee belangrijkste dorpen. Hochheim is een zéér bekend wijndorp, niet in de laatste plaats door het bezoek van koningin Victoria van Engeland in 1854 (zie hoofdstuk 1). Maar ook qua productie is het dorp van belang. De beste wijngaarden liggen naast elkaar, gericht naar het zuiden en vrijwel direct aan de Main.

De drie *Erste Lagen* op een rij: **Hochheimer Domdechaney 1<sup>er</sup>**, **Hochheimer Kirchenstück 1<sup>er</sup>** en **Hochheimer Hölle 1<sup>er</sup>**. Domdechaney is bekend van de wijnen van de Hessische Staatsweingüter, die ook hier bezittingen hebben, en van die van zijn naamgever, Domdechant Werner'sches Weingut. Kirchenstück en Hölle danken hun faam voornamelijk aan dé producent van Hochheim, Weingut Franz Künstler, die echter volgens de critici niet meer bij de absolute top van Duitsland hoort.

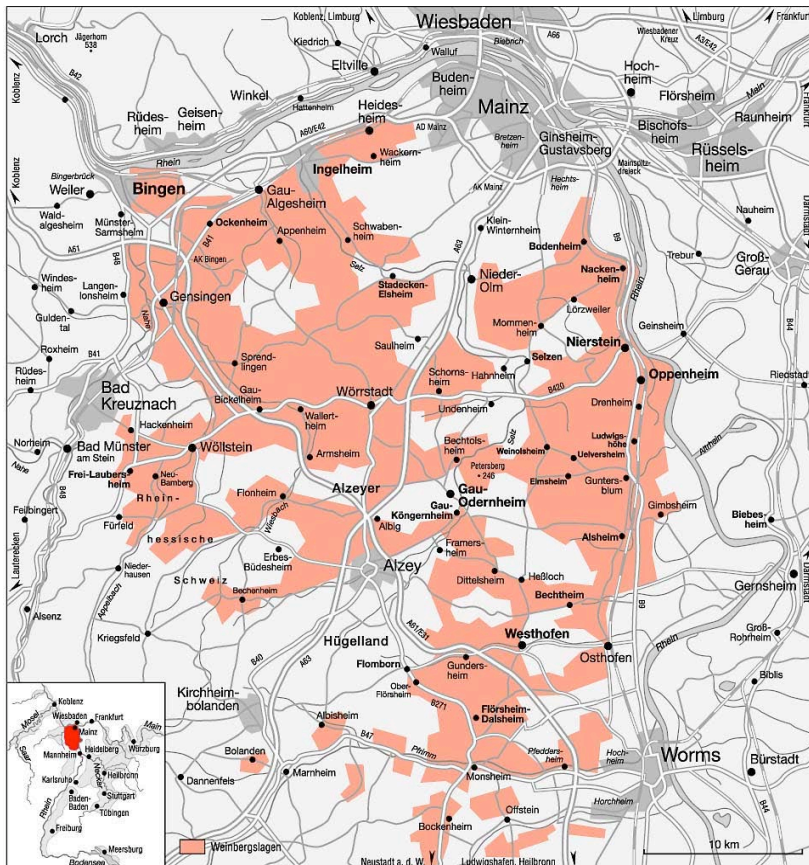
De echte oostgrens van de Rheingau wordt bereikt bij Flörsheim, een paar kilometer ten noord-oosten van Hochheim. Op een glooiing tussen Flörsheim en Massenheim liggen de laatste geclassificeerde wijngaarden van de Rheingau. Het dorpje Wicker heeft twee *Erste Lagen*, de **Wickerer Mönchgewann 1<sup>er</sup>**, dat in bezit is geweest van diverse kloosters, en de **Wickerer Nonnberg 1<sup>er</sup>**, die ooit van een nonnenklooster was. Beide zijn liggen op het zuiden en hebben als beste producent Weingut Joachim Flick, uit Flörsheim-Wicker.

## 5.6 RHEINHESSEN

“Dit is saai, golvend, vruchtbaar land, zonder kenmerkende eigenschappen, behalve langs de Rijn oevers.” Dit citaat komt uit Hugh Johnsons wijnatlas, 4<sup>e</sup> editie (1994). Mijn God, wat kan er in zo'n 10 jaar toch veel gebeuren! Het is Hugh Johnson nauwelijks aan te rekenen dat hij dit schreef, want slechts weinigen hebben voorspeld dat het zuidelijke gedeelte van dat saaie, golvende land, de Wonnegau, tegenwoordig de mooiste Rieslings van het hele gebied voortbrengt en vele malen interessanter is de traditioneel belangrijke dorpen langs de Rijn als Nackenheim, Nierstein en Oppenheim. Deze inleiding illustreert de enorme veranderingen die in Rheinhessen in de afgelopen 15 jaar hebben plaatsgevonden.

### 5.6.1 Een bedenkelijk imago

Rheinhessen is het grootste wijngedebied van Duitsland en had tot voor kort te kampen met een bedenkelijk imago. Dat was ontstaan in de glorie-dagen van de massaproductie, waartoe de relatief vlakke wijngaarden op relatief vruchtbare bodem zich uitstekend leenden. Rheinhessen is dan ook het gebied van enkele beruchte namen van wijnen of *Großlagen*. Het is de geboortestreek van *Liebfraumilch* (zie hoofdstuk 1.8) en de literflessen schrale,



Overzichtskaart Rheinhessen (afb. 27)

Zijn naam dankt deze helling, die minder spectaculair is dan de verhalen erover, aan het *Rotliegende*, het roodgekleurde, ijzerhoudende leisteen uit het Perm, dat hier aan de oppervlakte ligt. Dit is dankzij de bodem en de rivier, die als zonlichtreflector grote invloed heeft, klassiek rieslingterroir, dat wijnen geeft met een fruitig-kruidige geur en een mineralige ruggegraat.

De Roter Hang bestaat uit zo'n tien verschillende *Einzellagen*, waarvan er zes *Erste Lage* <sup>1<sup>er</sup></sup> zijn. Net ten zuiden van Nackenheim begint de helling met de **Nackheimer Rothenberg** <sup>1<sup>er</sup></sup>, de steilste (van de rivier tot aan de top van de helling is hemelsbreed hooguit 150m en het hoogteverschil meer dan 70m!) en meest legendarische wijngaard van de Roter Hang. De roem van dit stuk, dat echt op het oosten ligt en dus grotendeels afhankelijk is van de ochtendzon, houdt nauw verband met de onvoorstelbaar dure edelzoete Rieslings die Weingut Gunderloch er maakt, die ondermeer in de VS waanzinnige prijzen bereiken. Hun TBA van de Rothenberg kreeg

halfdroge wijnen van Mainzer Domherr of Oppenheimer Krötenbrunnen, die nog steeds goede aftrek vinden. Die massaproductie werd natuurlijk maar deels tot stand gebracht door middel van riesling. Müllerthurgau en silvaner waren echter veel geschikter.

### 5.6.2 De Roter Hang

Eén gedeelte van het grote wijngedebied Rheinhessen, het gedeelte langs de Rijn tussen de dorpen Nackenheim en Nierstein, had van oudsher al een grote reputatie en wist zich aan het negatieve imago van Rheinhessen te onttrekken. Dit is de zogenaamde *Roter Hang*, een oosthelling langs de Rijn, die boven Nierstein langs naar het westen draait, waardoor de wijngaarden meer op het zuiden komen te liggen.



in Wine Spectator maar liefst driemaal de maximale score van 100 punten: jaargangen 1992, 1996 én 2001!<sup>34</sup> De wijngaard ten zuiden van de Rothenberg hoort al bij het grotere (en toeristische) wijndorp Nierstein: **Niersteiner Pettenthal 1<sup>er</sup>**, ook een oosthelling, is zéér vergelijkbaar met de Rothenberg, zij het dat de bodem er op veel plaatsen iets diepgrondiger is.

Ten zuiden van Pettenthal draait de helling plotseling even van de Rijn af, een klein zijdalletje vormend, met een stuk helling op het zuiden. Dit is de **Niersteiner Brudersberg 1<sup>er</sup>**, een monopole van Weingut Freiherr Heyl zu Herrnsheim. Daar waar de helling weer de Rijn weer kan zien, ligt **Niersteiner Hipping 1<sup>er</sup>**. Hier begint de Roter Hang langzaam van de rivier af te draaien naar het zuid-westen; Hipping is dan ook een zuid-oost *Lage*, die relatief beschut ligt en druivengoed van grote concentratie kan geven.

**Niersteiner Ölberg 1<sup>er</sup>** ligt ten noord-westen van het dorp Nierstein, op het zuid-oosten en echt al van de Rijn af. Dat, in combinatie met de fossielenrijke bodem van verweerd rood leisteen, maakt de wijnen van de Ölberg anders dan die van het noordelijke deel van de Roter Hang. De wijnen van Ölberg zijn bijvoorbeeld *filigraner*, eleganter dan de krachtige Rothenbergers.

Aan het eind van de helling, tegen het dorp Schwabsburg aan, ligt de laatste van de beroemde wijngaarden van de Roter Hang, **Niersteiner Orbel 1<sup>er</sup>**. Dit is een nogal droge, steile helling, waar niets op het *Roter Schiefer* blijft liggen. Die stenige bodem geeft de wijnen een herkenbare, "Rheingau-achtige" mineraliteit.

De Roter Hang heeft een aantal bijzonder goede producenten, waarvan de toppers Gunderloch en Heyl zu Herrnsheim al genoemd zijn. Een klein aantal andere producenten is (bijna) van hetzelfde niveau, zoals bijvoorbeeld Weingut Kühling-Gillot uit Bodenheim. Waar de extra klasse van Gunderloch hem vooral zit in de edelzoete wijnen, maakt het ambitieuze Kühling-Gillot uitzonderlijk goede droge Rieslings, *Grosse Gewächse*, van de Rothenberg, Pettenthal en de Ölberg.

Als laatste bekende Roter Hang-producent moet ik Weingut Sankt Anthony noemen, dat belangrijk bezit heeft in Orbel, Ölberg, Hipping en Pettenthal en uit al deze *Lagen* overtuigende droge Rieslings (*Großes Gewächs*) maakt.

### 5.6.3 Oppenheim

Dit bekende wijndorp ligt net ten zuiden van Nierstein en is berucht om zijn onsamenhangend grote Großlage Oppenheimer Krötenbrunnen. Daardoor er is relatief weinig aandacht voor de paar goede wijngaarden, die het dorp wel degelijk heeft. Deze liggen op een oost-oost-zuidhelling ten zuid-westen van Oppenheim, die een heel andere bodem heeft dan de Roter Hang. Onder soms dikke lagen löss zitten hier kalkrijke leembodems en *Muschelkalk*. De drie beste wijngaarden zijn **Oppenheimer Sackträger 1<sup>er</sup>**, **Oppenheimer Kreuz 1<sup>er</sup>** en **Oppenheimer Herrenberg**. Goede producenten zijn het reeds genoemde Kühling-Gillot, Weingut Manz uit Weinolsheim en Weingut Kissinger uit Uelversheim, een dorp overigens met een interessante wijngaard, de **Uelversheimer Tafelstein** (Kissinger maakt hier, naast Riesling, één van de beste Chardonnay's van Duitsland!).

### 5.6.4 Rondom Westhofen: Duitslands nieuwe rieslingparadijs

De bloei die Rheinhessen de laatste jaren doormaakt, heeft het eigenlijk maar aan een paar wijndomeinen te danken en die liggen niet aan het *Rheinfront*, maar in het landelijke zuiden van Rheinhessen, grofweg tussen de steden Alzey en Worms. Dit is de Wonnegau, met als belangrijkste dorp Westhofen. En die paar producenten zijn Weingut Klaus Keller uit Flörsheim-Dalsheim en Weingut Wittmann uit Westhofen. Of beter gezegd, de jonge wijnmakers van deze bedrijven, Klaus Peter Keller en Philipp Wittmann.

Deze twee bijzonder gepassioneerde en vakkundige mannen maken volgens velen op dit moment de beste droge Rieslings van Duitsland en ook bij de edelzoete Rieslings kunnen zij, Keller zeker, met de besten mee. Hun zo gewaardeerde wijnen komen uit een aantal wijngaarden bij Westhofen en Dalsheim, die tien jaar geleden nog totaal geen grote bekendheid hadden. En eerlijk gezegd, de leek en zelfs de gemiddelde wijnenthousiast ziet het bijzondere terroir er niet aan af, als je ze in het glooiende landschap ziet liggen. Als je vanuit het noorden via de L425 naar Westhofen rijdt, kom je net ten noorden van het dorp over een flinke glooiing in het landschap. Op de hellingen op het zuiden en oosten liggen twee *Erste Lagen*, **Westhofener Kirchspiel 1<sup>er</sup>** en **Westhofener Aulerde 1<sup>er</sup>**. Kirchspiel is als een amfitheater richting de Rijn geopend en ligt het zuid-oosten, beschut tegen de koude westenwinden. De bodem bestaat hoofdzakelijk uit kalkrijke mergel. De Aulerde ligt als het ware aan de

<sup>34</sup> Zie Wine Spectator van 30 april 2005

voeten van Kirchspiel en heeft als gevolg een diepere bodem, van löss-leem en klei- en kiezelzand. De derde topwijngaard van Westhofen ligt op een zuidhelling, meer naar het westen, richting Gundersheim. **Westhofener Morstein 1<sup>st</sup>** heeft een vrij zware bodem van vettig mergel (*Tonmergel*, dat veel klei bevat) met dikke lagen kalksteen er doorheen. De Rieslings uit deze wijngaard zijn vaak zéér krachtig en mineralig. Dalsheim ligt ten zuiden van Westhofen en heeft ten noorden van het dorp ook twee wijngaarden van naam en faam, **Dalsheimer Hubacker 1<sup>st</sup>** en Dalsheimer Bürgel 1<sup>st</sup>. Bürgel is beter voor *spätburgunder*, maar Hubacker is een prachtige rieslingwijngaard, met een toplaag van löss-leem en een fossielenrijke basisbodem van kalksteen en mergel.



Ten noorden van Westhofen (afb. 28)

Wittmann heeft zijn belangrijkste percelen vanzelfsprekend in de topwijnngaarden van Westhofen, zijn thuisdorp. Uit alle drie *Erste Lagen* maakt hij jaar in jaar uit fantastische droge Rieslings (*Grosses Gewächs*), waarvan wellicht Morstein de allerboeiendste is. Philipp Wittmann is overigens getrouwd met Eva Clüsserath uit Trittenheim; ze vormen hét glamourkoppel van de Duitse wijnbouw.

Ook Weingut Keller heeft stukken in de wijngaarden van Westhofen en maken een *Grosses Gewächs* uit zowel Morstein als Kirchspiel, die beide van het allerhoogste niveau zijn. Daarbij zijn de edelzoete wijnen van Keller uit deze twee *Lagen* ook Duitse top; de Trockenbeerenauslesen scoren in de belangrijke gidsen bijzonder hoog (95 punten en meer). Ook uit zijn thuiswijngaard, de Dalsheimer Hubacker, maakt Keller grote wijnen, uiteraard een droog *Grosses Gewächs* en een bijzonder Auslese\*\*\*. Vreemd genoeg heeft Klaus Peter Keller's meest mythische Riesling, genaamd G-MAX, geen wijngaardnaam op zijn etiket. Dat is omdat Keller niet wil prijsgeven waar de topdruiven voor dit collectors item vandaan komen, omdat hij bang is dat ze gestolen zullen worden. In ieder geval is bekend dat de druiven komen van de allerbeste oude stokken uit één van de *Erste Lagen* van Keller. Deze wijn, die Jancis Robinson MW omschrijft als "...like a great Montrachet", is alleen op voorinschrijving verkrijgbaar (± € 85,00 per fles).

Er zijn natuurlijk meer goede producenten in de Wonnegau, die het stimulerende voorbeeld van Keller en Wittmann hebben gevolgd. Goede voorbeelden zijn Weingut K.F. Groebe (officieel uit Biebesheim am Rhein, maar kelder en wijnmakerij zit haast tegen Wittmann in Westhofen) en Weingut Seehof-Ernst Fauth uit Westhofen. Verder maakt ook Weingut Dreissigacker uit Bechtheim, iets ten noord-westen van Westhofen, Rieslings met een erg goede prijs-kwaliteitverhouding.

### 5.6.5 Exponenten van aangrenzende gebieden

Op bepaalde plekken aan de rand van het omvangrijke wijngedebiet Rheinhessen, ligt nog een klein aantal interessante wijngaarden, die geografisch gezien dan wel bij Rheinhessen mogen horen, maar geologisch in feite niet.

Eén zo'n plek is het gehucht Siefersheim, vlakbij Bad Kreuznach (Nahe), met twee wijngaarden die qua bodem echt bij de Nahe horen. **Siefersheimer Heerkretz 1<sup>st</sup>** en **Siefersheimer Höllberg 1<sup>st</sup>** hebben beide een bodem van verweerd porfier, het vulkanisch gesteente waar ook de Rotenfels bij Traisen uit bestaat. Weingut Wagner-Stempel is dé voortrekker van dit bijzondere stukje aan de rand van Rheinhessen; ze maken zéér goede Rieslings, waaronder uiteraard twee *Grosse Gewächse*.

Helemaal in het noorden van Rheinhessen, bij Bingen, ligt een andere wijngaard, die qua terroir net zo goed bij het noorden van Nahe of bij de Rheingau zou kunnen horen, de **Binger Scharlachberg 1<sup>st</sup>**. Want deze zuid-zuid-oosthelling heeft een sterk ijzerhoudende kwartsiet-leisteenverweringsbodem en is daarmee een "voorpost" van het leisteengebergte van de Mittelrhein en Rheingau. Het is een wijngaard met een grote, vergane roem. Villa Sachsen van Michael Prinz zu Salm-Salm en sinds 2001 ook het goede Weingut Kruger-Rumpf uit Münster-Sarmsheim proberen de status van vroeger weer terug te krijgen.

### 5.6.6 De geboorteplek van Liebfrauenmilch

Een laatste wijngaard in Rheinhessen, die aandacht verdient, is de **Wormser Liebfrauenstift Kirchenstück 1<sup>st</sup>**, op welke de naam "Liebfrauenmilch" te herleiden is. Deze kleine, ommuurde wijngaard, ligt midden in de stad Worms, om de Liebenfrauenkirche heen. Dit unieke terroir, van *Rotliegenden* en löss, met op twee meter diepte een pure grindlaag, is in potentie bijzonder boeiend, hetgeen producenten als Weingut Destillerie Gutzler en, in mindere mate, Weingut Adolf Schembs Erben, weer laten zien.

## 5.7 PFALZ

De Pfalz is na Rheinhessen Duitslands grootste wijngedebiet. Het is een langgerekte strook land, die in het noorden ten westen van Worms begint (direct ten zuiden van de Rheinheische Wonnegau) en doorloopt tot aan de Franse grens bij Wissembourg (en in feite zelfs er over heen!). Het ligt in de luvte van het Pfälzer Wald, zoals de Franse Elzas in de luvte ligt van de Vogezes, waarvan het Pfälzer Wald in feite het verlengde is. Dit gebergte, met een gemiddelde hoogte van zo'n 500 meter, houdt veel neerslag tegen en beschermt de wijngaarden tegen koude westenwinden.

De Pfalz heeft zeker wat weg van de Elzas, niet alleen qua natuurlijke ligging, maar ook qua sfeer en uitstraling. Naast dat het één van de mooiste wijngedebieten is van Duitsland, met prachtige "Anton Pieck-achtige" dorpjes, haast zo mooi als in de Franse Elzas, en een echte *Route du Vin* (de *Deutsche Weinstraße*), is het op gastronomisch gebied het héérlijkste deel van Duitsland. De keuken heeft er veel traditie. De Pfalz kent veel typische streekgerechten, waarvan de *Pfälzer Saumagen*, een met gekruid varkensvlees, braadworst en aardappelen gevulde varkensmaag, de bekendste is<sup>35</sup>. Maar tegelijkertijd staat men zéér open voor invloeden van buitenaf en heeft het eten in veel restaurants in de Pfalz tegenwoordig een Frans-internationale flair. En dat het op gastronomisch gebied zo aangenaam is, heeft niet in de laatste plaats te maken met de enorme diversiteit aan wijnen, die voor elk gerecht wel een uitkomst bieden.

### 5.7.1 De Pfalz is booming! (maar met het accent op rood)

De Pfalz is door zijn natuurlijke omstandigheden een bijzonder veelzijdig gebied, maar het heeft niet de status van de Rheingau of de Mosel. Sommigen in het gebied zullen dit betreuren, maar het houdt ook in dat de traditie of status van het gebied, nieuwe ontwikkelingen en ideeën niet onnodig belemmeren. Mede daardoor is de Pfalz op dit moment het meest dynamische wijngedebiet van Duitsland, met een groot aantal jonge gepassioneerde wijnmakers boordevol vernieuwende ideeën. Helaas voor Rieslingliefhebbers, ligt het accent in de Pfalz de laatste jaren duidelijk op de productie van rode wijnen en witte van de *Burgundersorten* in plaats van op Riesling. Dit neemt niet weg dat ook de Rieslingproducenten mee profiteren van de swung die er in het wijngedebiet zit.

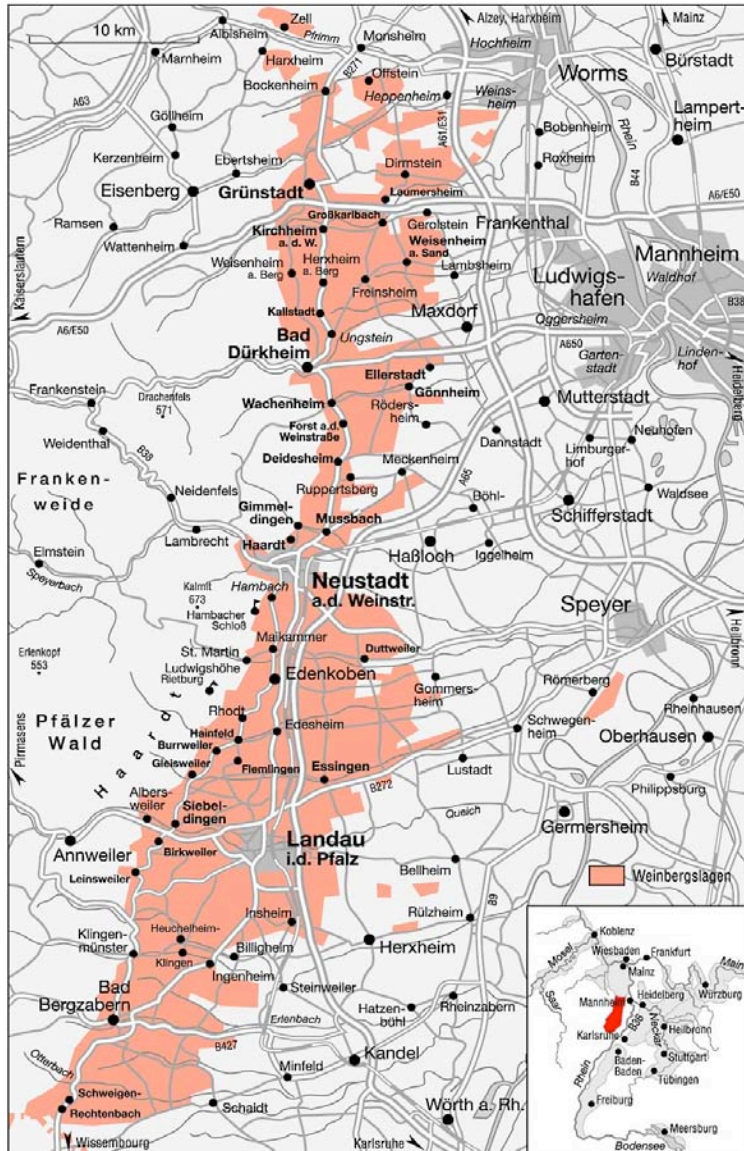
---

<sup>35</sup> van dit gerecht wordt altijd beweerd dat het het lievelings gerecht was van voormalig Duits Bondkanselier Dr. Helmut Kohl.





## 5.7.2 Indeling van noord naar zuid

Om het gebied overzichtelijk te maken, is het goed om het gebied van noord naar zuid te bespreken<sup>36</sup>, simpelweg vanwege de noord-zuid-ligging ervan.

Op de ± 100 km van Kirchheim-Bolanden, in het noord-westen de het wijngedebied de Pfalz, tot aan Wissembourg, in het uiterste zuiden aan de grens met Frankrijk, wordt een enorme diversiteit aan wijnen gemaakt, op een al even zo grote diversiteit aan bodemtypen. Zo'n beetje alle bodemtypen die geschikt zijn voor kwaliteitswijnbouw



Overzichtkaart Pfalz (afb. 29)

Knipser, dat van origine uit Südtirol stamt, is een bijzonder vooruitstrevend wijngoed, dat onder meer als één van de eersten begon met opvoeding in barrique voor de witte *Burgundersorten* (*weiß-* en *grauburgunder*) en rode wijnen. Daarbij vergeten mensen nog weleens dat Knipser ook steengoede Rieslings maakt, uit de drie van de vier *Erste Lagen* van de omgeving: **Dirmsteiner Mandelpfad “Himmelsrech”** , **Laumersheimer Mandelberg “Steinbuckel”**  en de **Großkarlbacher Burgweg “Im Grossen Garten”** . De namen tussen aanhalingstekens zijn trouwens de echte , het zijn de beste stukken van de wat groot uitgevallen *Lagen*, waartoe ze behoren.

<sup>36</sup> Iets met betrekking tot de beschrijving van de wijngaarden: aangezien veel wijngaarden op slechts lichte hellingen liggen, is de ligging ten opzichte van de zon hier veel minder van belang dan in de steile wijngaarden langs de Moezel bijvoorbeeld. Vandaar dat die expositie ten opzichte van de zon niet altijd vermeld wordt.

in Duitsland kom je er tegen. Daarmee het is dus vrijwel onmogelijk het gebied naar bodemtypen te verdelen, zoals dat bijvoorbeeld in de Rheingau wel goed mogelijk is.

Eén ding is echter wel duidelijk: naarmate we meer naar het zuiden gaan, worden de wijnen over het algemeen voller en krachtiger.

## 5.7.3 De noordelijke Pfalz

Dit deel beslaat grofweg alle wijngaarden van Kirchheim-Bolanden tot Grünstadt en ligt wat minder beschut dan de delen meer naar het zuiden. Het heeft op veel plaatsen veel weg van grote delen van het aangrenzende Rheinhessen, met wijngaarden voor machinale bewerking in een licht glooiend landschap. Geen gebied voor Riesling van hoge kwaliteit dus.

Een uitzondering wordt gevormd door de omgeving van drie dorpen ten oosten van Grünstadt, te weten Dirmstein, Laumersheim en Großkarlbach. Of moeten we zeggen door Weingut Knipser uit Laumersheim, dat dit deel van de Pfalz op de kaart heeft gezet (hetgeen je vaker ziet in wat meer afgelegen delen van wijngedebieden; dat één of twee protagonisten zo'n deelgebiedje weer onder de aandacht brengen).

De bodems van Himmelrech en Steinbuckel bestaan uit een dikke laag löss op een ondergrond van kalksteen, die van Im Grossen Garten is nogal complex, met naast kalksteen ook grind en klei.

In het kielzog van Knipser, heeft ook Philipp Kuhn van het gelijknamige wijngoed uit Laumersheim de doorbraak naar de brede top van de Duitse wijnbouw gemaakt, onder meer met een aantal bijzonder zuivere Rieslings uit de beste wijngaarden van Laumersheim en Großkarlbach.

#### 5.7.4 De Mittelhaardt: grote droge Riesling

Even ten zuiden van Grünstadt begint de Mittelhaardt, het traditionele hart van de wijnbouw in de Pfalz en voor Riesling nog steeds het meest prestigieuze gebied. Het loopt door tot en met Neustadt an der Weinstraße en ontleent zijn naam aan het deel van het Pfälzer Wald, de *Haardt*, dat direct ten westen ligt van de wijnbouwzone en de wijngaarden prachtig beschermt.

Dit deel van de Pfalz is, van oudsher en nog steeds, hét gebied voor Riesling, die er weliswaar in alle typen wordt gemaakt, maar waarvan de grote wijnen droog zijn opgevoed. Dat is hier door het warmere klimaat (ten opzichte van de Mosel of Rheingau bijvoorbeeld) ook goed mogelijk, want de natuurlijke zuurgraad van Riesling ligt hier gemiddeld lager dan in de noordelijker gebieden. Restsuiker is dus minder noodzakelijk. De wijnen zitten qua type in tussen de filigrane, fruitige Rieslings van de Mosel en de krachtige, droge Rieslings van de Franse Elzas. De beste tonen een combinatie van kracht en elegantie, zoals de grote droge witte wijnen van de Bourgogne die ook hebben.

Je kunt de Mittelhaardt weer verdelen in twee subzones, het gedeelte ten noorden van Bad Dürkheim, en dat ten zuiden van deze plaats.

##### 5.7.4.1 Kallstadt en Ungestein

De grote klasse van de Mittelhaardt wordt direct duidelijk bij het dorp Kallstadt, door middel van de wijnen uit de beroemde wijngaard van dit dorp, de **Kallstadter Saumagen 1<sup>er</sup>**. Zoals niet zelden voorkomt, is de roem van deze wijngaard, waarvan men zegt dat de naam is afgeleid van de regionale specialiteit *Pfälzer Saumagen*<sup>37</sup>, nauw verbonden met zijn belangrijkste eigenaar, Weingut Koehler-Ruprecht. Eigenaar Bernd Philippi maakt uit Kallstadter Saumagen, dat een bodem heeft van löss-leem en kalkrijk mergel, Rieslings die ontegenzeggelijk tot de grootste wijnen van Duitsland behoren, maar ook vaak wat controversie teweeg brengen. De wijnen hebben een unieke eigenzinnigheid, die misschien wel het sterkst tot uitdrukking komt in de Spätlese trocken, Auslese trocken en Philippi's cultwijn Auslese trocken "R". De controversie komt van de atypische geuren in de jonge wijnen, die velen, wijnamateur of –professionel, soms op het verkeerde been zetten en vermoedens van geven, die variëren van vinificatiefouten tot kurk. Wie echter dezelfde wijnen proeft als ze vijf jaar oud zijn, weet dat er niets fout is met deze wijnen en wordt beloond met een wijn van fascinerende diepgang en complexiteit.

Ten zuiden van Kallstadt ligt Ungestein, met ten westen ervan een helling met meerdere goede wijngaarden. Het noordelijke deel heet **Ungesteiner Weilberg 1<sup>er</sup>**, waarvan met name maar één hectare grote centrale stuk uniek is. In dit stukje bestaat de bodem uit vettig leem met kalksteen en heeft een hoog gehalte aan hämatiet, een ijzermineraal. Dit kleurt de bodem rood, waardoor men wel spreekt van *Roter Erde*, of *Terra Rossa*, dat verder vooral in het Middellandse Zeegebied voorkomt (in Apulië bijvoorbeeld).

Het deel van de helling ten zuid-oosten van Ungestein heet Ungesteiner Herrenberg, met daarbinnen twee *Erste Lagen* **Ungesteiner Herrenberg "Kanzel" 1<sup>er</sup>** en **Ungesteiner Herrenberg "Mardelskopf" 1<sup>er</sup>**. De bodem wordt hier gedomineerd door zanderig löss-leem met een hoog kalkgehalte, hetgeen exotisch fruitige, volle Rieslings geeft.

Ook de wijngaarden van Ungestein hebben hun meester: Weingut Pfeffingen, van de familie Fuhrmann-Eymael, uit Bad Dürkheim. Het maakt bijzonder aantrekkelijke *Grosse Gewächse* uit Weilberg en Mardelskopf.

Het provinciale kuuroord Bad Dürkheim heeft meerdere goede producenten, zoals Weingut Karl Schaeffer en Weingut Fitz-Ritter, die naast wijnen uit de wijngaarden van Ungestein ook ieder een Riesling *Grosses Gewächs* maken uit Bad Dürkheims eigen topwijngaard, **Dürkheimer Michelsberg 1<sup>er</sup>**. Dit is de laatste wijngaard met een kalkmergelbodem, na Bad Dürkheim domineert *Bundsandstein*.

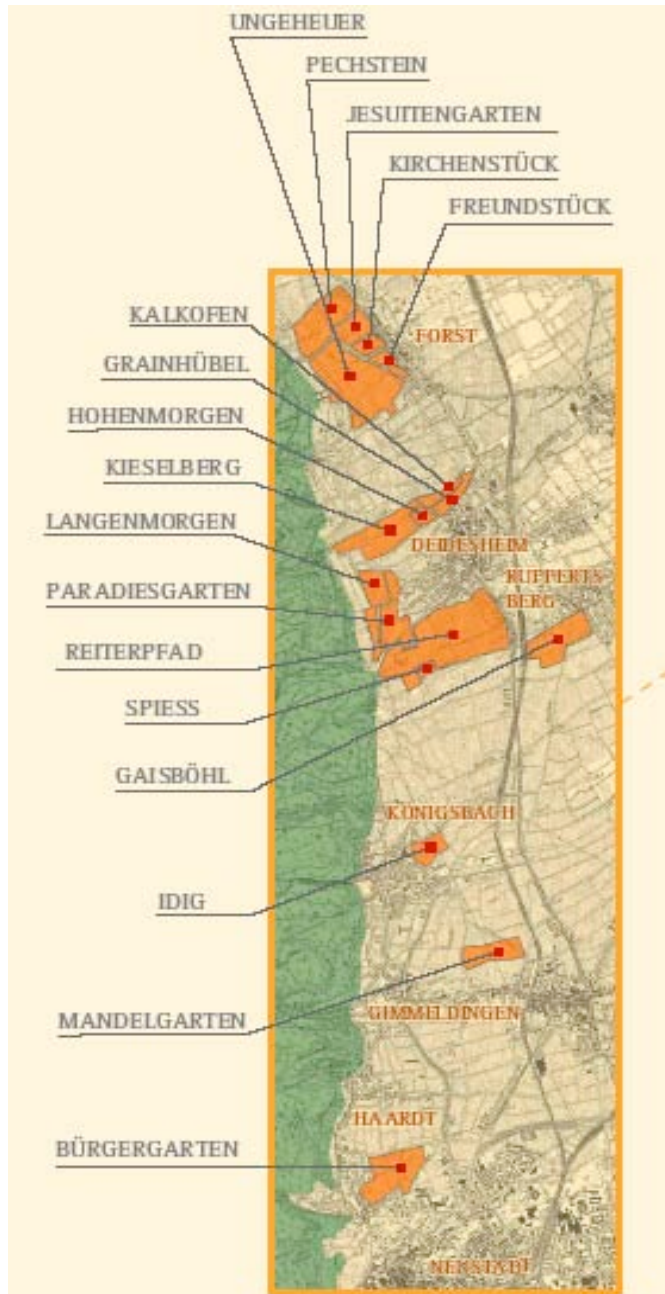
##### 5.7.4.2 Wachenheim tot Ruppertsberg (*das Filetstück*)

*Das Filetstück* is zo'n prachtige Duitse term om het beste, lekkerste, malste, mooiste stuk van iets aan te geven,

<sup>37</sup> Op een landkaart, zou de wijngaard de vorm hebben van deze gevulde varkensmaag (zie ook footnote 33).

zoals de filet bij koeien, varkens, herten of hazen. In de Pfalz is dat het stuk van Wachenheim an der Weinstrasse tot en met Haardt, net ten noorden van Neustadt an der Weinstrasse. Hier liggen de beroemdste wijngaarden van de Pfalz en is riesling nog koning.

Het begint meteen ten zuiden van Wachenheim, waar als een prachtige mozaïek maar liefst vijf *Erste Lagen* liggen, ten westen van de B271. Jammer genoeg voor Wachenheim horen ze allemaal bij het iets zuidelijker



Kaart van de topwijnngaarden van Mittelhaardt (afb. 30)

Bij de wijngaarden van Forst en Deidesheim moeten ook die van Ruppertsberg genoemd worden, want veel plaatselijke producenten hebben percelen in de wijngaarden van alle drie die dorpen.

Ruppertsbergs topwijnngaarden liggen ten westen van het dorp. Direct ten zuiden van Deidesheim, ten westen van de B271, liggen **Ruppertsberger Reiterpfad 1<sup>er</sup>** en **Ruppertsberger Spiess 1<sup>er</sup>**. Ze liggen tegen elkaar aan

gelegen dorpje Forst an der Weinstrasse.

Achtereenvolgens zijn het **Forster Pechstein 1<sup>er</sup>**, **Forster Jesuitengarten 1<sup>er</sup>**, **Forster Kirchenstück 1<sup>er</sup>**, **Forster Freundstück 1<sup>er</sup>** en het wat grotere **Forster Ungeheuer 1<sup>er</sup>**<sup>38</sup>. De bodems bestaan

overwegend uit verweerd *Bundsandstein* met lagen zand, klei en leem. Bijzonder typerend voor de wijnen is echter de aanwezigheid van basalt, een donker vulkanisch gesteente, in de bodem, die daardoor snel kan opwarmen. Het water wordt vastgehouden door het klei en leem. Dit alles geeft een soort ideale rieslingbodem voor de relatief warme omstandigheden van de Pfalz.

Over de wijngaarden van Forst zijn boeken geschreven, zo beroemd zijn ze. Een echte rangorde is er eigenlijk niet, hoewel in de Beierse Bodemclassificatie van 1828 het Kirchenstück bovenaan stond, direct gevolgd door de Jesuitengarten.

Forster Ungeheuer wordt door de grote Deidesheimer Herrgotsacker (wat een mooie naam!) gescheiden van het volgende groepje topwijnngaarden, horend bij Deidesheim:

**Deidesheimer Kalkofen 1<sup>er</sup>**, **Deidesheimer Grainhübel 1<sup>er</sup>**, **Deidesheimer Kieselberg 1<sup>er</sup>**, **Deidesheimer Hohenmorgen 1<sup>er</sup>**, **Deidesheimer Langenmorgen 1<sup>er</sup>** en **Deidesheimer Paradiesgarten 1<sup>er</sup>**. Op

Kalkofen na (de naam geeft het al aan, hier zit veel kalk in de bodem), hebben alle Deidesheimer wijngaarden in principe een bodem van verweerd bontzandsteen. Uiteraard heeft iedere wijngaard zo zijn specifieke inmengingen; de Kieselberg ontleent zijn naam logischerwijze aan de grindlagen die men er aantreft.

<sup>38</sup> Veel producenten in Forst (maar ook in andere dorpen van de Pfalz) zetten de dorpsnaam achter de naam van de wijngaard (Pechstein Forst). Om verwarring te voorkomen, heb ik gekozen voor wat bijvoorbeeld Gault Millau ook doet: gewoon eerst de dorpsnaam en dan die van de *Lage*.

en zijn qua expositie (zuid-oost) en microklimaat (warm) zeer vergelijkbaar. Qua bodem is Reiterpfad toch wel apart in dat er veel kalkafzettingen zijn, naast het gebruikelijke verweerde bontzandsteen en de zanderige toplaag, dat ook Spiess kenmerkt. De derde *Erste Lage* van Ruppertsberg is een monopole van Dr. Bürklin-Wolf, de **Ruppertsberger Gaisböhl 1<sup>er</sup>**. De lichte helling van verweerd *Bundsandstein* ligt pal op het zuiden en geeft bijzonder krachtige Riesling met een fijne zuurgraad.

#### 5.7.4.3 Topproducenten van Forst, Deidesheim en Ruppertsberg

Minstens zo beroemd als de wijngaarden van Forst, Deidesheim en Ruppertsberg, zijn hun belangrijkste producenten (wereldberoemd zelfs). Allereerst zijn dat de drie B's: Bassermann-Jordan (volut Weingut Geheimer Rat Dr. Von Bassermann-Jordan, uit Deidesheim), Von Buhl (volut Weingut Reichsrat Von Buhl, ook uit Deidesheim) en Bürklin-Wolf (Weingut Dr. Bürklin-Wolf, uit Wachenheim). Dit zijn de drie grote *Traditionsweingüter* van de Pfalz, met aanzienlijke bezittingen in zo'n beetje alle topwijnngaarden van Forst, Deidesheim en ook Ruppertsberg. Vooral Dr. Von Bassermann-Jordan heeft een grote rol gespeeld in de Duitse wijnbouw, niet alleen door hun grote wijnen, maar bijvoorbeeld ook door het boekwerk van Dr. Friedrich von Bassermann-Jordan uit 1907, "Die Geschichte des Weinbaus".

Ondanks hun formidabele bezit, was het niveau van hun wijnen in de jaren '80 van de vorige eeuw dusdanig gezakt, dat de drie B's voorbij werden gestreefd door andere, minder door traditie geremde producenten. Pas de laatste 10 jaar hebben ze de weg terug naar het allerhoogste niveau, waar ze gewoon horen, weer hervonden. Naast de drie bovengenoemde klassieke wijndomeinen, is er een klein aantal andere toppers met overtuigende Rieslings uit de bovengenoemde dorpen.

Bovenaan die lijst staat zonder twijfel Weingut Georg Mosbacher met een collectie droge Rieslings, die zijn weerga in dit deel van de Mittelhaardt niet kent. Niemand maakt op dit moment mooiere Pechstein of Ungeheuer. Verder is Dr. Deinhard een betrouwbare naam voor wijnen uit de *Lagen* van Forst, Deidesheim en Ruppertsberg, alsook Weingut Bergdolt-Sankt Lamprecht, uit het veel zuidelijker gelegen Duttweiler, voor *Grosses Gewächs* uit Reiterpfad.

Een naam die onthouden moet worden, is die van Weingut J.L. Wolf uit Wachenheim, al is het alleen maar om de combinatie van een Riesling-expert als eigenaar, Ernst Loosen (Bernkastel, Mosel) en percelen in Ungeheuer, Pechstein en Jesuitengarten. Dat moét uiteindelijk toch iets bijzonders worden.

#### 5.7.3.4 Königsbach, Gimmeldingen en Haardt

Na Ruppertsberg is het over wat de klusters van topwijnngaarden betreft. Er is nog wel topperroir, maar dat ligt veel meer verspreid. En hoe meer zulke stukken verspreid liggen, des te vaker is het zo dat ze in één adem genoemd worden met de producent die er de grootste wijnen maakt. Zo'n soort "symbiose" treffen we ook aan bij de enige *Erste Lage* van het dorpje Königsbach, de **Königsbacher Idig 1<sup>er</sup>**, waar vrijwel altijd direct de naam van Weingut Christmann, het biodynamische wijngoed uit Neustadt-Gimmeldingen, achteraan komt. En dat terwijl Steffen Christman, die sinds 1994 in het bedrijf is, buiten Idig, in maar liefst drie andere topwijnngaarden buitengewoon goede Rieslings (*Grosse Gewächse*) maakt: in Ruppertsberger Reiterpfad 1<sup>er</sup>, Deidesheimer Langenmorgen 1<sup>er</sup> en de **Gimmeldinger Mandelgarten 1<sup>er</sup>**.

Even terug naar Idig, want het is een bijzondere wijngaard. Idig ligt op een relatief steile zuidhelling en heeft een kalkrijke mergelbodem, die bijzonder geschikt is voor riesling, die er volle, mineralige wijnen geeft met een kruidige toon, die de wijnen origineel maakt.

Zoals reeds gezegd, maakt Christmann ook uit de Gimmeldinger Mandelgarten 1<sup>er</sup>, de beste wijngaard van het dorpje Gimmeldingen, dat maar net ten noorden van Neustadt ligt. Ook dit is een bijzondere wijngaard, een met een verhaal. Het is eigenlijk de oorspronkelijke Gimmeldinger Meerspinne, een al vroeg beroemde wijngaard, die in armere tijden om economische redenen vergroot is en in 1971 zelfs tot Großlage werd "bevorderd". Vandaar dat mensen als Christmann de wijn uit de originele Meerspinne als Mandelgarten verkopen.

"Onder de rook" van Neustadt ligt het laatste goede wijndorp van de Mittelhaardt, Haardt an der Weinstrasse. Het dorp heeft één bijzonder goede wijngaard, de **Haardter Bürgergarten**, waarvan een klein deel, "**Breumel in den Mauern**" 1<sup>er</sup> een *Erste Lage* is. Deze wijngaard, met een typerende bodem van *Bundsandstein* met löss-leeminmengingen, is vooral bekend van nog een gevestigde naam van de Pfalz, Weingut Müller-Catoir, dat ook prachtige wijnen maakt uit de Gimmeldinger Mandelgarten 1<sup>er</sup> en Haardts minder bekende wijngaarden, zoals **Haardter Herrenletten**.

### 5.7.5 De Südpfalz: Rieslinghelden in de Melting Pot van Duitsland

In dit deel van de Pfalz, van Neustadt an der Weinstrasse tot aan Wissembourg, is de wijnbouwstrook het breedst. Dit heeft te maken met het feit dat het gunstige, milde klimaat, in combinatie met de overwegend zwaardere, voedingrijke leembodems van de vlakten richting de Rijn, hier massawijnbouw mogelijk maakt, vanzelfsprekend meestal niet van de edele riesling.

De delen dicht tegen het Pfälzer Wald aan zijn wel geschikt voor kwaliteitswijnbouw, maar hier wordt tegenwoordig de voorkeur gegeven aan blauwe variëteiten als *spätburgunder*, *dornfelder*, *portugieser*, *sankt-laurent* of zelfs *cabernet sauvignon* en *merlot*. Van de witte druivenrassen zijn vooral de druivenrassen, die je ook in de Elzas aantreft, populair, dus *weißburgunder*, *grauburgunder*, *gewürztraminer* en *auxerrois*. En ook bij de witte druivenrassen zijn de internationaal bekende als *chardonnay* en *sauvignon blanc* geliefd. Met al deze druivenrassen is de zuidelijke Pfalz een beetje de “melting pot” van de Duitse wijnbouw geworden, waarin nauwelijks meer plek lijkt voor onze edele, klassieke druif riesling. Maar dat is gelukkig niet zo, want er zijn hier wel degelijk Riesling-protagonisten en goede rieslingwijngaarden.

Bij het pittoreske Weyher in der Pfalz ligt zo'n wijngaard, de **Weyherer Michelsberg 1<sup>er</sup>** en dat is gezien het in de bodem aanwezige leisteen, een rareit in de Pfalz, niet verwonderlijk. Van de op het zuiden gelegen helling maakt Weingut Herbert Meßmer uit Burrweiler goede Riesling *Grosses Gewächs*. Zijn Riesling uit **Burrweiler Schärer** zijn misschien nog wel beter. *Schärer* is overigens dialect voor *Schiefer*, leisteen, dat ook hier de bodem bepaalt.

Zo'n 10 km ten zuiden van Burrweiler begint de zone van de zuidelijke Pfalz, waar riesling zijn hoogtepunt bereikt. De dorpen Siebeldingen, Birkweiler en Leinsweiler hebben alle drie een *Erste Lage* voor Riesling: **Siebeldinger Im Sonnenschein 1<sup>er</sup>**, **Birkweiler Kastanienbusch 1<sup>er</sup>** en **Leinsweiler Sonnenberg 1<sup>er</sup>**. Im Sonnenschein 1<sup>er</sup> is een wijngaard op een zuidhelling, die gevormd is door het riviertje de Queich, dat vanuit het Pfälzer Wald naar de Rijn stroomt. De Queich heeft ook een grote rol gespeeld in de vorming van de gevarieerde, relatief jonge bodem van het rieslingstuk van Im Sonnenschein, dat bestaat uit allerlei afzettingen van steenslag (bontzandsteen, grind, leem) uit het Pfälzer Wald.

Birkweiler Kastanienbusch 1<sup>er</sup>, de beste rieslingwijngaard van de *Südpfalz*, heeft een nog veel complexere bodem, hetgeen belangrijk is om te weten. Het gedeelte waar riesling staat aangeplant (er is namelijk ook *spätburgunder*), heeft naast een voor de Pfalz klassieke bontzandsteenverweringsbodem ook een stuk *Rotliegendes*. Van dit rode leisteen, dat in de Pfalz alleen in Kastanienbusch voorkomt, komen enkele weergaloze Rieslings<sup>39</sup> van Hansjörg Rebholz van Weingut Ökonomierat Rebholz, één van de allerbeste Rieslingproducenten van Duitsland. Ook Im Sonnenschein is overigens bekend van de Rieslings van Rebholz. Rebholz is niet de enige producent, die in Kastanienbusch riesling heeft staan. Ook het prestigieuze Weingut Dr. Wehrheim maakt er geweldige Rieslings, zowel droog (*Grosses Gewächs*) als edelzoet. Ook Wehrheims twee “gewone” Spätlese trocken, genaamd “aus dem Rotliegenden” en “aus dem Bundsandstein” zijn voortreffelijk. Een korte beschrijving verdient de Leinsweiler Sonnenberg 1<sup>er</sup>, een zuidhelling met een mergelbodem uit het Trias, waar Weingut Siegrist een *Grosses Gewächs* maakt.

Helemaal tegen de Franse grens aan, ligt een laatste Rieslingbolwerk in de vorm van de **Schweigener Sonnenberg 1<sup>er</sup>**. Van deze op het zuiden gelegen *Erste Lage*, met een dikke kalk-mergelbodem, komen krachtige, volle Rieslings. Weingut Friedrich Becker, één van de beste producenten van *Spätburgunder*, maakt hier prima Riesling, waaronder een *Grosses Gewächs*. Van bijna hetzelfde niveau is het *Grosses Gewächs* van Wein- und Sektgut Bernhart uit Schweigen-Rechtenbach.

### 5.8 HESSISCHE BERGSTRASSE

Dit mooi-landelijke wijngedebied bestaat uit een smalle strook wijngaarden tussen Heidelberg en Darmstadt, die in de beschutting liggen van het Odenwald, dat ten oosten ligt. Het hoorde voor 1971 bij Baden. De bodem bestaat op de hogere hellingen uit graniet; onderaan is de bodem dieper en meer sedimentair, met kalk en zandsteen.

<sup>39</sup> Rebholz' Birkweiler Kastanienbusch Riesling Spätlese trocken Grosses Gewächs 2005 (wat een naam!) heeft een onuitwisbare indruk op mij gemaakt. Joel Payne liet op het Duits consulaat deze wijn proeven als voorbeeld van een Riesling uit de Pfalz, die het best de droogte van 2005 hadden doorstaan. Het rode leisteen van Kastanienbusch gaf een prachtig *Säurenspiel*, zei hij.

Maar ook bijvoorbeeld zijn “simpele” Kabinett trocken “Vom Bundsandstein” 2002 is prachtig.



Op het gebied van kwaliteitsriesling, zijn er in feite maar twee producenten vermeldenswaard. Allereerst is dat het belangrijkste wijndomein van de Bergstrasse, Domäne Bergstrasse van de Hessische Staatsweingüter, in Bensheim. Zij maken correcte Riesling van hun monopole-wijngaarden **Heppenheimer Centgericht** en **Schönberger Herrwingert**.

In Zwingerberg, iets ten noorden van Bensheim, maakt Weingut Simon-Bürkle ook aardige Riesling.

## 5.9 BADEN

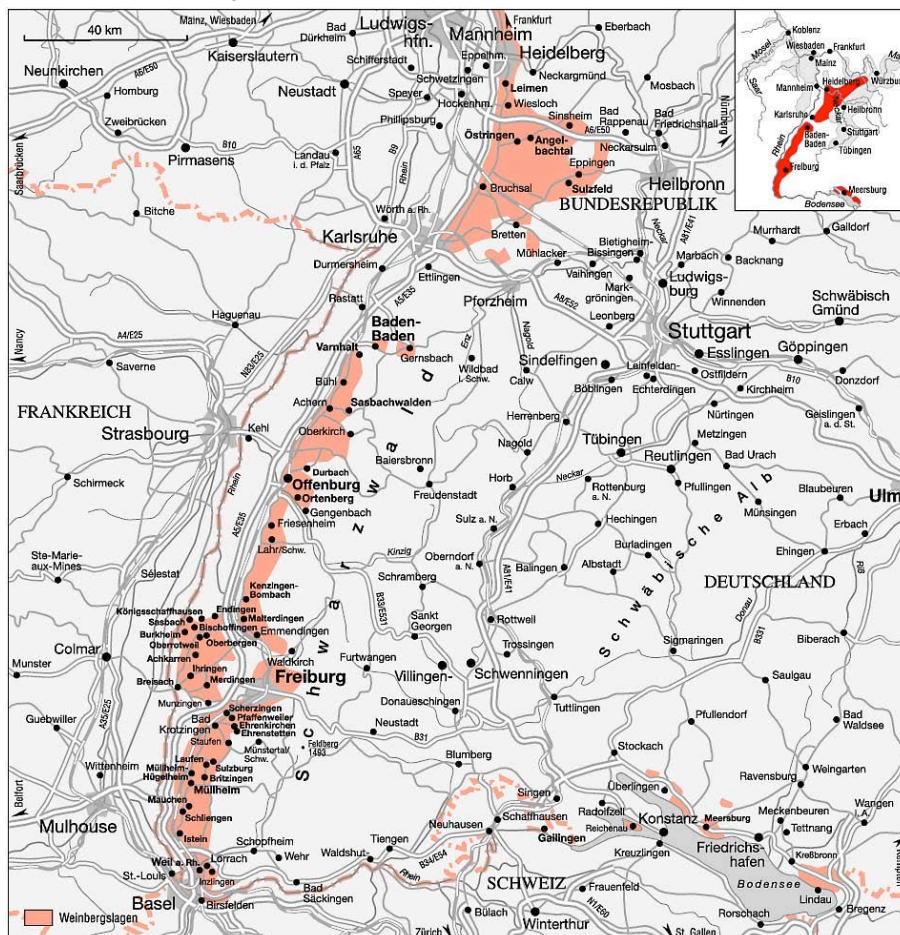
Baden is qua afstanden een enorm wijngedebied. Vanaf het meest noordelijke deel bij Weinheim, dat het verlengde is van de Hessische Bergstrasse, tot aan de wijngaarden van het Markgräflerland vlakbij Basel of die bij Konstanz aan de Bodensee, is het bijna 250km.

Het grootste deel van het gebied ligt in het Rijndal, op de westflanken van het Schwarzwald, tegenover de Franse Elzas.

Baden is het warmste wijngedebied van Duitsland en de meeste delen zijn al te warm voor riesling. Op een aantal specifieke plekken wordt toch goede tot excellente Riesling gemaakt.

### 5.9.1 De Ortenau

Riesling uit die laatste categorie, excellent, wordt alleen in de Ortenau, dat ter hoogte van Straatsburg ligt, gemaakt. De Ortenau en meer precies, het dorp Durbach, is het enige deel van Baden waar riesling de belangrijkste druif is. Riesling heeft hier zelfs een officieel synoniem, dat door bepaalde wijnboeren nog steeds wordt gebruikt: *Klingelberger*. En als we het over excellente Riesling hebben, dan gaat het in feite om die van één zéér specifieke helling, de **Durbacher Plauelrain 1<sup>er</sup>** en die van één uitzonderlijke producent, Andreas Laible.



Deze indrukwekkende wijngaard ligt op een zéér steile helling, die draait van zuid-west naar zuid-oost. De steile stukken zijn puur graniet, op de minder steile delen blijft het zand van het verweerde graniet liggen. Het is een uniek stukje Rieslingterroir, dat prachtige wijnen geeft, waarover in hoofdstuk 6 meer te lezen valt. Durbach heeft nog een paar aardige Rieslingproducenten, waaronder Weingut Graf Wolff Metternich en het spectaculair gelegen Weingut Markgraf Von Baden-Schloss Staufenberg, dat bovenop de **Durbacher Schlossberg** ligt een terras heeft, dat een geweldig uitzicht biedt.

Overzichtskaart Baden (afb. 31)

### 5.9.2 De Kaiserstuhl

De Kaiserstuhl is geologisch gezien één van de meest unieke wijnbouwdistricten van Duitsland. Het is volkomen vulkanisch en de bodems bevatten dan ook een grote diversiteit en vulkanische gesteenten, zoals basalt, tefriet

en tufsteen. Verder treft men veel löss aan in de Kaiserstuhl.

Dit is geen Rieslinggebied, maar vreemd genoeg maakt het toonaangevende Weingut Dr. Heger op één van de allerwarmste hellingen van heel Duitsland, de beroemde **Ihringer Winklerberg 1<sup>er</sup>**, een serie Rieslings die er absoluut mag wezen.

### 5.9.3 Overige rieslingwijngaarden en hun producenten

Wijd verspreid liggen nog wat “riesling-eilandjes”, waar echte *Riesling-aficionados* soms bijzondere wijnen maken.

De eerste vermelding moet zijn voor Weingut Schloss Neuweier in Baden-Baden, dat een aantal uitstekende Riesling maakt uit hun bijzondere **Neuweier Mauerberg**. Bijzonder om zijn complexe bodemstructuur van verweerd porfier, graniet, löss en leem, maar ook om de twee verschillende *Einzellagen* binnen de helling. De **Neuweier Mauerberg “Das Goldene Loch” 1<sup>er</sup>** is een deel van de helling dat weer bewerkbaar is gemaakt door de aanleg van terrassen. Het *Grosses Gewächs* van andere *Erste Lage* in de Mauerberg wordt verkocht als **Neuweier Mauerberg “Mauerwein” 1<sup>er</sup>** en komt van een zeer steile zuidhelling.

Een tweede goede producent van wijnen uit de Neuweier Mauerberg is Gut Nägelsfürst, een voormalig Cisterciënzerinnenklooster, ook uit Baden-Baden.

In het noord-Badische *Bereich* Kraichgau, tussen Karlsruhe en Heilbronn, ligt Sulzfeld, dat met Weingut Burg Ravensburg een wijngoed, dat een *Erste Lage* voor Riesling in alleenbezit heeft, de **Burg Ravensburger Husarenkappe 1<sup>er</sup>**. Van de kalkrijke Keupermergelbodem, die verraadt dat Franken en Württemberg nabij zijn, komen volle, geconcentreerde Rieslings.

Tot slot nog een klein beetje aandacht voor het grote talent van één van de zuidelijkste delen van Baden, het prachtige Markgräflerland. Achim Jähnisch maakt interessante Riesling van een spectaculaire wijngaard in Staufen im Breisgau, de **Staufener Schlossberg**. Dit is een deels door muurtjes in terrassen verdeelde wijnberg, met op de top de beroemde ruïne van de burcht van Staufen.

## 5.10 WÜRTEMBERG

Dit vrij onoverzichtelijke wijng gebied ligt simpel gezegd tussen Heilbronn en Stuttgart, maar waaiert naar alle kanten uit. Dat het in het buitenland, maar ook buiten de regio zelf, minder bekendheid geniet, heeft een aantal redenen. Allereerst ligt de wijnconsumptie binnen het gebied zelf heel hoog, zelfs het hoogst van heel Duitsland. Dit werkt natuurlijk een markt voor eenvoudige *Flaschenweine* in de hand. Veel van deze wijnen voor alledag vinden dan ook nog steeds via de grote coöperaties hun weg naar de dorstige Württembergers. En in zo'n “klimaat” is het niet zo verwonderlijk dat er lange tijd weinig wijnen van hoog niveau werden geproduceerd. Dit gold ook voor wijnen van riesling, die nog een ander “probleem” hebben. Württemberg lijkt in zijn streven naar wijnidentiteit vol op rode wijn te hebben ingezet.

Met alle nadruk die het legt op de blauwe variëteiten *trollinger* en tegenwoordig vooral *lemberger* –en niet te vergeten de tegenwoordig zo prestigieuze *spätburgunder*, zou men bijna vergeten dat Württemberg ook een serieuze rieslingaanplant heeft, van bijna 20%. De druif groeit hier op bodems die over het algemeen vergelijkbaar zijn met die van Franken; ook Württemberg heeft *Muschelkalk*- en *Keuper*bodems, dus wat zwaardere, vruchtbaardere bodemtypen met kalkrijk leem en mergel. En net als in Franken moet de standplaats van riesling op zo'n bodemtype extra gunstig zijn (warm, zonnig, eventueel aan rivier), want deze bodems houden water relatief goed vast en warmen dus wat minder snel op. Daar komt nog bij dat de meeste wijngaarden voor Duitse begrippen hoog liggen (tot ± 400 m boven zeeniveau).

De beste stukken van Württemberg voor Riesling liggen zó verspreid, dat een volgende opsomming geen geografische logica heeft, maar min of meer gebaseerd is op de belangrijkheid voor Riesling.

### 5.10.1 Remstal en Untertürkheim

Het Remstal ligt direct ten oosten van de grote stad Stuttgart. In een soms idyllisch landschap ligt een aantal van Württembergs beste wijndorpen, ook voor riesling.

Fellbach behoort zeker daartoe. Het heeft een *Erste Lage* voor riesling, de **Fellbacher Lämmle 1<sup>er</sup>** en is het thuisdorp van een paar goede producenten, zoals Weingut Gerhard Aldinger en Weingut Rainer Schnaitmann. Lämmle is een zuidhelling, die in zijn typische Keuperbodem ook lagen van *Schilfsandstein* heeft, een zandsteen vol met fossiele plantenresten.

Ook in het Remstal ligt Stetten, met een wijngaard, die geweldige Riesling kan voortbrengen, de **Stettener**

**Pulvermächer 1<sup>st</sup>**. Dat bewijst vooral Weingut Karl Haidle uit Kernen, die er zo'n beetje het hele gangbare riesling-spectrum maakt. Ook Weingut Beurer doet dat en vinifieert op originele wijze riesling van de verschillende bodemtypen apart.

Een stuk verder naar het oosten ligt Schnait, met de **Schnaiter Altenberg 1<sup>st</sup>**. Weingut Jügren Ellwanger maakt ondermeer een goed *Grosses Gewächs* en een erg goede TBA.

Untertürkheim ligt niet in het Remstal, maar aan de Neckar, direct ten zuid-oosten van Stuttgart. De wijngaarden hebben een unieke bodem van Gipskeuper; uniek, want gips komt niet op veel plaatsen in de wereld aan de oppervlakte. De twee *Erste Lagen* zijn **Untertürkheimer Gips 1<sup>st</sup>**, waar Weingut Gerhard Aldinger interessante Rieslings maakt, en **Untertürkheimer Herzogenberg 1<sup>st</sup>**, een monopole van Weingut Wöhrwag, dat misschien wel de mooiste Rieslings maakt van Württemberg. Hans-Peter Wöhrwag maakt van zijn Herzogenberg alle typen Riesling, van eenvoudig droog tot BA en TBA. De opvallendste naam in zijn collectie, is die van zijn zéér laat geogste, droog gevinifieerde Riesling trocken "Dezemberlese".

### 5.10.2 Kleinbottwar en Beilstein

Deze twee dorpen worden in het oosten beschermd door het Schwäbisch-Fränkischer Wald en de beste wijnhellingen liggen dan ook op het zuid-westen.

Zo ook de bekende *Erste Lage* van Kleinbottwar, de **Kleinbottwarer Süßmund 1<sup>st</sup>**, die exclusief eigendom is van één van de beroemde *Traditionsweingüter* van Württemberg, Weingut Graf Adelman. Hun beste Rieslings zijn het *Grosses Gewächs* en de Spätlese trocken "Brüssele'r Spitze".

Zo'n 10km ten noorden van Kleinbottwar ligt Beilstein, dat een werkelijk prachtige wijngaard heeft, de **Hohenbeilsteiner Schlosswengert 1<sup>st</sup>**, gelegen op een zuid-zuid-westhelling, aan de voet van de burcht Hohenbeilstein. De wijngaard is bovenaan door muurtjes in terrassen opgedeeld, om erosie tegen te gaan. Hij is volledig eigendom van Schlossgut Hohenbeilstein, een zéér voornamelijk ecologische wijnbedrijf, dat onder andere een prachtig *Grosses Gewächs* maakt.

### 5.10.3 Overige rieslingwijngaarden en hun producenten

Naast de bovengenoemde deelgebiedjes van Württemberg, is er zéér verspreid nog een aantal goede rieslingwijngaarden en -producenten.

Zo heeft Bönningheim, gelegen op de linkeroever van de Neckar, tussen Ludwigsburg en Heilbronn, een topproducent in Weingut Dautel. Ernst Dautel maakt zowel goede witte wijnen als ook rode. Zijn Riesling Spätlese trocken *Grosses Gewächs* komt uit de **Bönningheimer Sonnenberg 1<sup>st</sup>**, een wijngaard met een zware, mineraalrijke Keuperbodem, die krachtige Rieslings oplevert.

Tot slot moet ik nog een echte "outpost" van Württemberg noemen, Öhringen, ten noord-oosten van Heilbronn. Hier heeft Weingut Fürst zu Hohenlohe-Öhringen een bijzondere wijngaard in alleenbezit, de **Verrenberger Verrenberg**, waar van een bodem van *Gipskeuper* karaktervolle Rieslings worden geproduceerd.

## 5.11 FRANKEN

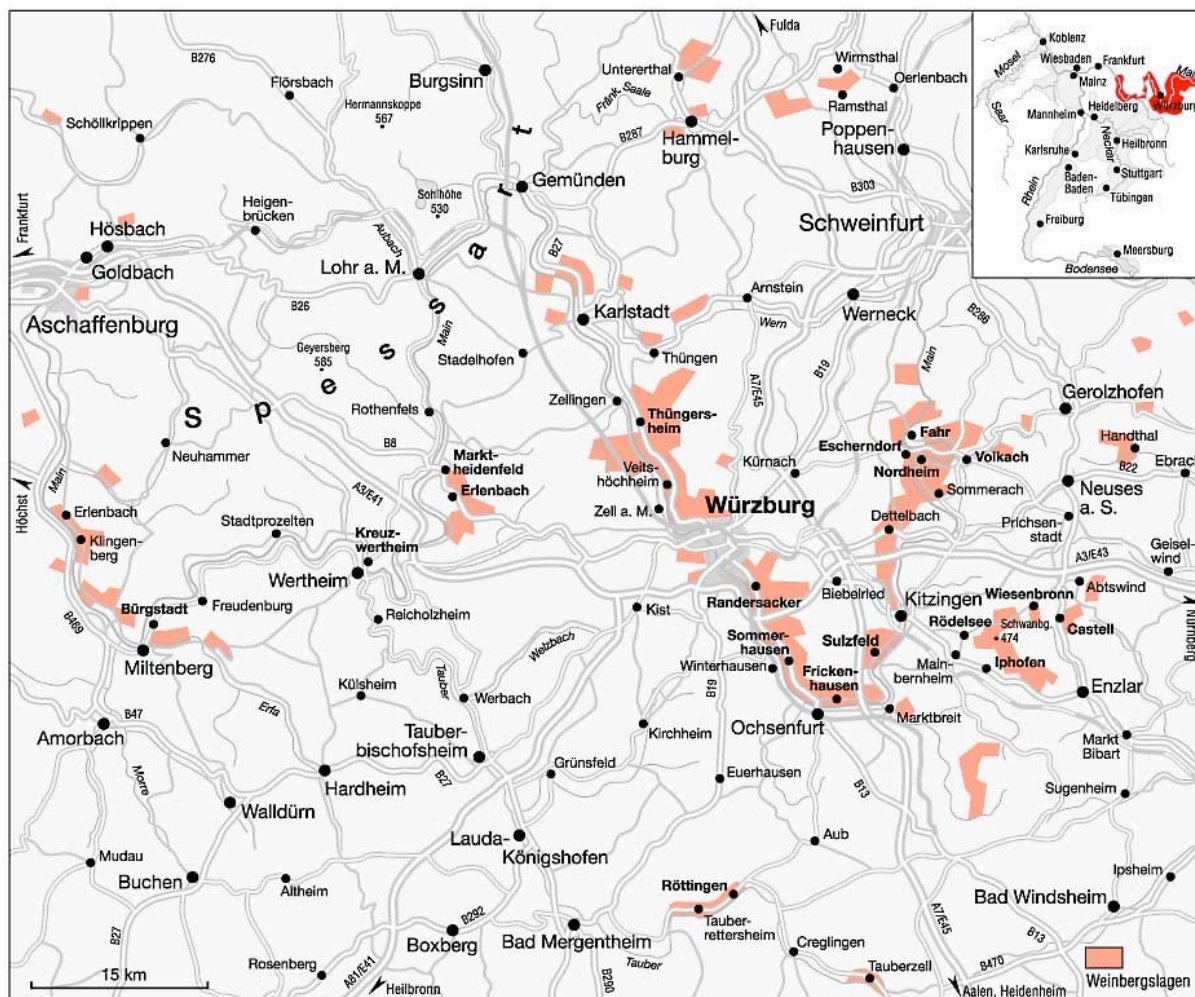
Het wijngebied Franken is een beetje het buitenbeentje van de Duitse wijnbouw. Daar is een aantal redenen voor, zoals het feit dat riesling hier bij de witte druiven niet de hoofdrol speelt. Die is in Franken weggelegd voor de "saai" silvaner.

### 5.11.1 *Fränkisch trocken*

De droge wijnen zijn er droger dan in de rest van Duitsland; *Fränkisch trocken* is dan ook een algemene uitdrukking en houdt in dat een wijn niet meer dan 4 gram restsuiker per liter heeft (in de rest van Duitsland mogen wijnen die *trocken* op het etiket voeren tot 9 gram restsuiker per liter bevatten). Nog iets apart: de betere wijnen uit Franken zitten in een *Bocksbeutel*, een dikbuikig, vrij plat type fles. En wat ook anders is? De sfeer die de streek uitademt. Dat komt waarschijnlijk doordat de wijnregio Franken in Beieren ligt, een deelstaat (O sorry, *Freistaat*) van Duitsland met een sterk eigen karakter, meer beïnvloed door de Midden-Europese cultuur dan door die van West-Europa.

### 5.11.2 Drie Bereiche

Het wijnbouwgebied Franken volgt grofweg de uiterst zware loop van de rivier de Main, van Hassfurt in het oosten tot Asschaffenburg in het westen. Het is verdeeld in 3 *Bereiche*, Mainviereck, Maindreieck en Steigerwald.



Overzichtskaart Franken (afb. 32)

### 5.11.3 Mainviereck

Het Mainviereck is het westelijke deel van Franken. De belangrijke wijndorpen liggen hier allemaal aan de Main, zoals Klingenberg, Bürgstadt, Großheubach en Homburg. Door het milde klimaat van dit gedeelte, is dit hét gebied in Franken voor *spätburgunder*. Riesling speelt een goede bijrol, mede om dezelfde reden als dat *spätburgunder* het zo goed doet. Ook de prevalerende bodemtypen, *Bundsandstein* en *Muschelkalk*, die door elkaar heen aan te treffen zijn, maken dat riesling aan aantrekkelijke keuze is voor wijnboeren. Echt bijzondere rieslings zijn er niet veel, maar twee producenten verdienen veel aandacht.

Allereerst Fürst Löwenstein in Kreuzwertheim, dat in vele dorpen wijngaarden bezit, waarvan de *Lage Homburger Kallmuth 1<sup>vw</sup>* de meest bijzondere is. De Kallmuth is een overwegend op het westen gelegen, tot 80% steile terrassenwijngaard, in een prachtige bocht van de Main. Het is meer dan een wijngaard, het is een botanisch unicum voor dit deel van Duitsland. Door de bijzondere combinatie van een zéér gunstig microklimaat en de bodem van *Bundsandstein* en *Muschelkalk*, komt hier *Coronilla coronata* voor. Fürst Löwensteins mooiste riesling, de Homburger Kallmuth Spätlese trocken heet dan ook "Coronilla", een fantastische terroir-riesling. De andere beroemdheid van het Mainviereck is Paul Fürst van Weingut Rudolf Fürst in Bürgstadt. En hoewel hij wellicht nog bekender is om zijn Spätburgunders, zijn zijn rieslings van Duitse topklasse. Deze komen bijna allemaal uit de *Erste Lage Bürgstadter Centgrafenberg 1<sup>vw</sup>*. Fürsts Riesling *Grosses Gewächs "R"* is één van de absolute top-Rieslings van Franken.

### 5.11.4 Mairdreieck

Dit gedeelte ligt grofweg tussen Gemünden, Haßfurt en Marktbreit. De Main loopt van Gemünden schuin naar beneden tot Ochsenfurt en Marktbreit en dan weer schuin naar boven richting Schweinfurt en Haßfurt; daarbij vormt de rivier de punt van een driehoek naar beneden, vandaar de naam Mairdreieck. Hier wordt de bodem

gedomineerd door *Muschelkalk*, een kalkrijk bodemtype dat water relatief goed vasthoudt en daardoor aan de “koude” kant is voor riesling. *Silvaner* is er dan ook belangrijker. Maar ook van het *Muschelkalk* van het Maindreieck komen grote rieslingwijnen.

#### 5.11.4.1 Würzburg

Het Maindreieck is het belangrijkste deel van Franken en in dit deel ligt dan ook de belangrijkste stad van Franken, Würzburg. Würzburg is van oudsher het centrum van de wijnbouw in Franken, niet in de laatste plaats vanwege de twee beroemdste producenten van de stad, het Juliuspital en het Bürgerspital, twee liefdadigheidsstichtingen, die hun activiteiten, zoals verpleging van zieken en ouderen, deels financieren uit de wijnopbrengsten. Zij bezitten grote delen van Würzburgs meest tot de verbeelding sprekende wijngaard, de **Würzburger Stein 1<sup>st</sup>**, en maken goede Riesling. Vooral de edelzoete Rieslings van het mooiste deel van Stein, **Würzburger Stein-Harfe 1<sup>st</sup>** zijn heel bijzonder.

#### 5.11.4.2 Goede rieslingdorpen en –producenten van het Maindreieck

Ten zuid-westen van Würzburg ligt ook een belangrijk wijndorp, Randesacker. Een excellente producent van Riesling is Schmitt's Kinder, met overtuigende wijnen uit de *Erste Lage Randesackerer Pfülben 1<sup>st</sup>*. Ook Weingut Josef Störrlein is goed; zijn Rieslings komen uit de indrukwekkende terrassenwijngaard **Randesackerer Sonnenstuhl 1<sup>st</sup>**, ook een *Erste Lage*.

Volgen we de Main stroomopwaarts, dan komen we pas bij Escherndorf en Nordheim weer boeiende rieslingterroir tegen (dorpen als Sulzfeld, met Weingut Zenthof, en Sommerhausen, met Schloss Sommerhausen, maken topwijn, maar dan vooral van *silvaner*). Escherndorf is het dorp van de fantastische *Erste Lage Escherndorfer Lump 1<sup>st</sup>* én de wellicht beste producent van Franken, Horst Sauer. Zowel de droge rieslings van Horst Sauer, van kabinet tot *Grosses Gewächs*, als zijn edelzoete, behoren tot de absolute top van Duitsland. En zij komen allen uit de Escherndorfer Lump, een *Steillage* (overwegend zuid-oost) die het dorp half omsluit. De typische *Muschelkalkbodem* geeft hier ongewoon exotisch geurende Rieslings, met een specifieke aardse toon. Escherndorf heeft nog een Sauer, die erg goede Riesling maakt, Rainer Sauer.

Vlakbij Escherndorf, in Nordheim wordt door Weingut Glaser-Himmelstoß niet veel, maar wel goede Riesling gemaakt, uit de *Lage Nordheimer Vögelein*.

#### 5.11.5 Steigerwald


Dit *Bereich* ligt ten zuid-oosten van Würzburg en verschilt duidelijk van de andere. Het is kleiner, de beroemdste wijngaarden liggen niet aan de Main en het bodemtype van die wijngaarden, Keuper, is zwaarder dan Bundsandstein en Muschelkalk. Het warmt ook moeilijk op, dus riesling kan hier alleen op de allerwarmste hellingen gedijen. Dat soort hellingen zijn er in de eerste plaats bij het dorp Iphofen, een charmant wijndorp.<sup>40</sup> Ze liggen ten noorden van het dorp, aan de voet van de 474 m hoge Schwanberg. Iphofen telt twee *Erste Lagen*, de **Iphöfer Julius-Echter-Berg 1<sup>st</sup>** en de **Iphöfer Kronsberg 1<sup>st</sup>**, maar ook **Iphöfer Kalb** is een goede wijngaard.



De indrukwekkende Iphöfer Julius-Echter-Berg (afb. 33)

<sup>40</sup> Wanneer je Iphofen vanaf de Bundesstraße ten zuiden van het dorp nadert, zou je dat niet zeggen. Het landschap wordt nogal ontsierd door de enorme gipsverwerkende fabriek van Knaus. Maar binnen de stadsmuren en richting de wijngaarden ten noorden van het dorp, is het alleraardigst.

Er zijn meerdere goede Rieslingproducenten. Hans Wirsching is waarschijnlijk de bekendste en maakt uit beide *Erste Lagen* zéér goede droge Rieslings. Johann Ruck is de andere topper van het dorp. Zijn zeldzame Riesling Spätlese trocken "Trias" van de Julius-Echter-Berg wordt terecht geroemd. Ook de rieslings van Johann Arnold zijn van goed niveau.

Ook de twee andere goede dorpen van het *Bereich* Steigerwald, Rödelsee en Castell, liggen aan de voet van de Schwanberg. Vooral Castell, ten opzichte van Iphofen aan de andere kant van de Schwanberg, is interessant wat riesling betreft en heeft dat volledig te danken aan het Fürstlich Castellisches Domäneamt. Dit statige wijngoed heeft slechts 6% rieslingaanplant, maar maakt daarvan wel fraaie wijnen uit de *Erste Lage Casteller Schlossberg* .

### 5.11.6 Trias

Wie goed op de toonaangevende bodemtypen van de drie *Bereiche* heeft gelet, zal wellicht zijn opgevallen dat het de drie gesteenten van het Germaanse Trias zijn, op elkaar volgend ontstaan in de periode van ± 250 miljoen jaar geleden tot ± 200 miljoen jaar terug. Van west naar oost wordt de bodem jonger: Bundsandstein >> Muschelkalk >> Keuper, een drie-eenheid in de Noord-Europese aardgeschiedenis. Toepasselijkerwijze is het ook de naam van een zéér select gezelschap van topproducenten uit Franken, wier namen hiervoor alle al met respect zijn gevallen: Fürst Löwenstein, Rudolf Fürst, Josef Störrlein, Schmitt's Kinder en Johann Ruck.

## Hoofdstuk 6

### **DUITSE RIESLING IN HET GLAS**

*De wijnstijlen en geur- en smaakaspecten van Duitse Riesling*

#### 6.1 VARIËTALE RIESLING EN TERROIRRIESLING

Als we het over de smaak van riesling hebben, is de tweedeling variëtaal of terroirgetypeerd een hele interessante en belangrijke. Uiteraard is deze verdeling niet absoluut of zwart-wit; hij is relatief en er zijn veel overlappingen.

Grofweg ruikt en smaakt een variëtale wijn naar zijn druivenras, dat wil zeggen dat men vooral de primaire geur- en smaakelementen van het druivenras waarneemt.

Een "terroirwijn", of beter gezegd, een door zijn terroir getypeerde wijn, bevat duidelijke geur- en smaakelementen die afkomstig zijn van of sterk beïnvloed zijn door zijn leefomgeving (wijngaard, dus bodem, microklimaat, ligging etc., kortom terroir). Deze zijn eigenlijk niet naast de variëtale aroma's aanwezig, maar ze veranderen het gehele aroma en de gehele smaak zozeer, dat men kan spreken van een terroirgetypeerde wijn. Het primaire aroma van een wijn kan sterk terroirgetypeerd zijn. Het verschil tussen de twee soorten zit hem dus meer in het feit dat variëtale wijnen niet of nauwelijks terroirexpressie hebben.

Nu is riesling in deze een speciaal geval, want het is, zoals eerder aangegeven, een druivenras dat enerzijds zéér karakteristieke variëtale geur- en smaakeigenschappen heeft, maar anderzijds zijn herkomst op bijzonder duidelijke wijze in zijn wijnen tot uitdrukking kan laten komen.

##### 6.1.1 Opbrengst en bodem maken het verschil

Dé doorslaggevende factor in deze verdeling is opbrengst. Een wijn kan alleen duidelijke terroirexpressie hebben, indien hij gemaakt werd van fysiologisch en aromatisch volrijpe druiven. En dat soort druiven krijgt men alleen wanneer men de oogst beperkt, dus wanneer men de opbrengst per druivenplant terugbrengt. Want alleen dan heeft de plant op een gegeven moment energie over om mineralen uit de bodem op te nemen en mooie aroma's te vormen.

Van alle terroirelementen, die door beperking van de opbrengst "proefbaar" zijn in de wijn, is het bodemtype het meest concreet. Maar de rol, die het bodemtype speelt, is relatief en genuanceerd.

Stenige bodems zoals fylletleisteel of melafier zijn relatief arm en treft men vooral aan op hellingen; alleen al daardoor zijn ze ongeschikt voor massawijnbouw, waarbij kwantiteit belangrijker is dan kwaliteit. Ze geven door hun minerale rijkdom riesling een boeiende mineralige toon (*Mineralik*), die zéér karakteristiek is en dus in hoge mate bijdraagt tot de herkenbaarheid en originaliteit van de wijn. Wat ook helpt, is dat riesling op deze stenige, waterdoorlatende bodems vaak zéér diep moet wortelen om voeding en water te vinden en daarbij "onderweg" meer mineralen meeneemt.

Op wat zwaardere, meer vruchtbare bodems, met een goede wateropslagcapaciteit in de toplaag, zoals bijvoorbeeld leembodems, geeft riesling natuurlijk gemakkelijker veel druiven. En deze diepgrondige bodems zijn in de basis sedimentair en liggen dus overwegend in vlakke gebieden, iets dat samen met de grote opbrengstcapaciteit uiteraard een voorwaarde is voor massawijnbouw.

Riesling op vruchtbaardere, diepgrondige bodem kan heel diep wortelen maar doet dat normaliter niet. Want in eerste instantie is die behoefte er niet. In de toplaag vindt de plant alles dat hij nodig heeft. Het minder diep wortelen van de plant geeft vaak relatief minder mineraliteit in de wijn. Let wel, dit wil niet zeggen de zwaardere bodems per definitie minder rijk aan mineralen zijn; mergel bijvoorbeeld kan zeer mineraalrijk zijn. En zoals reeds aangegeven, nuanceren is van groot belang; men kan onmogelijk beweren dat de beste Rieslings van het *Keuper* van Iphofen in Franken weinig terroirexpressie hebben!

Samenvattend zijn rieslingwijnen met duidelijke en mooie terroirexpressie per definitie wijnen van een relatief lage opbrengst per plant of per hectare (minder dan 50 hl per hectare). En verder zijn het vooral de stenige, armere bodemtypen die de betere Duitse Riesling een unieke terroirexpressie geven, op een relatief klein aantal uitzonderingen na.

## **6.2 AROMA'S VAN DUITSE RIESLING**

Riesling behoort in ampelografie (wetenschap van de druivenrassen) tot de aromatische druivenrassen. De aromapotentie van de rieslingdruif is inderdaad bijzonder groot. Indien men bij het werken met riesling aan een aantal basisvoorwaarden voldoet (relatief koel klimaat, warme plek daarbinnen, beperkte opbrengst, lange rijping aan de stok, koele vergisting, etc. het is allemaal al aan bod geweest), dan kan zich een aromawaaier ontvouwen die zijn gelijke niet kent. Bijzonder veelzijdig en complex kan het aroma zijn, met in eerste instantie vele fruitige geuren, florale tonen en uitdrukkingen van mineralen (bodem). Dit zijn de primaire of druifeigen aroma's. Daarnaast zijn er de aroma's van de gisting, de secundaire aroma's, die zich vooral in de jonge wijn tonen. Tot slot zijn er de rijpingsaroma's, geurcomponenten die ontstaan naarmate de wijn ouder wordt. Aangezien vele Rieslingwijnen goed kunnen ouderen, is het interessant op stil te staan bij de typerende *Aromatik* van oude Rieslingwijnen. En zeker bij oude Riesling komt men niet om "hét thema" *goût de pétrol* heen.

### **6.2.1 Druifeigen aroma's**

Riesling kan een enorme diversiteit aan primaire aroma's aan de dag leggen. De druifeigen aromastoffen van riesling vallen hoofdzakelijk onder de terpenen.

In het fruitige bereik variëren deze van de zurig-frisse geur van een granny smith-appel in jonge rieslings van lagere predikaten tot de geconcentreerd zoetige geur van rozijnen in riesling van gebotrytiseerde druiven. En natuurlijk veel wat daar tussen in zit, zoals allerlei citrusfruit, passievrucht, mango en ananas, maar vooral mediterrane pitfruit als perzik en abrikoos. Ook florale en fris-kruidige geuren zijn kenmerkend voor riesling: citrusbloesem, rozen, kamille, vers gemaaid gras, mint.

Mineralige tonen zijn helaas haast niet goed te beschrijven. In bepaalde wijnen van sterk mineralige bodem zijn ze zeker aanwezig. Meestal worden ze door zuur "gedragen" en meent men simpelgezegd een duidelijke bodemtoon waar te nemen, zoals die van nat gesteente.

Vele fruitige, kruidige en uiteraard mineralige aroma's worden versterkt door bepaalde bodemtypen. Een overzicht van die relaties volgt iets verderop.

Wijnen van gebotrytiseerde rieslingdruiven hebben een primair aroma dat wordt bepaald door geuren van rozijnen en caramel (deze laatste neemt toe naarmate de wijn ouder wordt).

### **6.2.2 Aroma's van vergisting**

Bij de omzetting door gisten van suiker in alcohol, worden allerlei aroma's gevormd, als bijproduct van die vergisting. Allerlei alcoholen, zuren en esters dragen bij aan het geurbeeld van een jonge wijn. Veel van de aroma's van die bijproducten zijn zeer vluchtig. Indien ze in beperkte mate aanwezig zijn, kunnen ze positief zijn voor het aroma van een wijn en verdwijnen wanneer de wijn ouder wordt of wanneer hij bijvoorbeeld gedecanteerd wordt. Een hoog gehalte aan hogere alcoholen, azijnzuur en bepaalde esters (ethylacetaat) heeft echter een desastreuus effect op het aroma van een wijn. Deze te hoge concentraties worden voorkomen door goed rijpe druiven te gebruiken, en de most te klaren vóór de vergisting.

Ook de vergistingstemperatuur en het zuurgehalte van de most spelen een rol bij de vorming van bijproducten van de vergisting. Voor de vorming van gewenste esters, die in hoge mate bijdragen aan een mooi aroma van

een wijn, is een vergistingstemperatuur van 18° Celsius ideaal. Het zuurgehalte van de most mag niet te hoog zijn, want het remt de vorming van secundaire produkten, nog een reden om met rijpe druiven te werken. De volgende geuren komen van positieve esters (acetaten): ananas (zoetig en fris), ijsbonbon (frisse, eucalyptusachtige toon, die typerend is voor Rieslings van koele vergisting en reductieve opvoeding) en andere snoeperige geuren.

Ook gist zelf kan men ruiken, zeker als de wijn een tijd op zijn dode gistcellen heeft gerijpt (*(Fein-)Hefelagerung*). Het gaat om een geur van verse bakkersgist, zoals men die ook ruikt bij vers gebakken brood.

### 6.2.3 Aroma's van rijping en oude Riesling

Riesling kan ouderen als geen andere witte wijn. Grote, droge Rieslings kunnen met gemak tien jaar à vijftien jaar op de fles rijpen en kunnen dan nog steeds fris en levendig zijn. Grote zoete Rieslings, zeker die van de predikaten Auslese, BA en TBA, maar ook hogere Spätlese, kunnen in veel gevallen héél oud worden; zeker twintig jaar, de besten meer dan veertig jaar. In sommigen gevallen lijkt er geen maximum aan de leeftijd van Riesling te zitten en kunnen de wijnen schijnbaar eeuwig ouderen; Sir Michael Broadbent zegt daarover in zijn *Vintage Wine*: "Why do I list and describe so many old wines, ranging from feine Auslese to TBA quality? Mainly to demonstrate their extraordinary quality and longevity...".

Bij goede Duitse Riesling moet men rekening houden met een specifiek kenmerk van zijn ontwikkeling. Vrijwel alle wijnen zijn tegenwoordig al toegankelijk in hun jeugd (eerste twee jaar). Daarna gaat de wijn vaak een beetje "op slot". Dit is een overgangsfase waarin de wijn zijn primaire, "verse" fruitigheid aan het verliezen is en waarin de mooie rijpingsaroma's nog niet ontwikkeld zijn; de wijn lijkt vlak en valt vaak tegen (van drie jaar tot vijf jaar na zijn oogst). Na vijf à zes jaar opent het aroma zich weer (dit heet dan officieel *bouquet*) en toont steeds meer mooie rijpingstonen.

Het aroma en de smaak van Riesling veranderen dus (uiteraard) naarmate hij ouder wordt.

Wat het aroma betreft, lopen de geuren van vers fruit terug. Er ontwikkelen zich andere aroma's, die het geurbeeld steeds meer gaan bepalen.

Een belangrijke en voor Riesling zéér typerende ouderdomstoon, is de geur van honing. Deze zijn heel sterk in wijnen van zéér rijp druivengoed.

Ook de geur van sinaasappelschillen (citruszest) is een kenmerkende rijpingstoon, die zich vooral presenteert na twee jaar. Rieslings van volrijp druivengoed uit warmere jaren of gebieden (zuidelijke Pfalz, Baden) hebben dit aroma sterker dan Rieslings uit koelere regio's. Het is ook aanwezig in edelzoete Rieslings.

Caramel is een voor gebotrytiseerde rieslingdruiven eigen geur, dus in principe primair. Maar naarmate edelzoete Riesling ouder wordt, wordt de geur duidelijker, ook omdat zo'n wijn qua smaak droger wordt. Als zo'n wijn té oud wordt, krijgt hij een oxidatieve toon van sherry en een sterk bittere, nootachtige afdronk.

Een bijzonder met Riesling geassocieerde geur, die van petroleum, wordt verderop wat uitgebreider besproken.

Oudere Riesling is één van de interessantste wijnen om te proeven of te drinken. Maar dat is niet voor iedereen weggelegd, om verschillende redenen.

Een gelegenheid waarop je een groot aantal oudere Rieslings kunt proeven, is de proeverij voorafgaande aan de jaarlijkse wijnveiling van de VDP-wijngoeden van de Rheingau, in Kloster Eberbach. Hier presenteren de VDP-leden van het gebied hun beste wijnen van de nieuwe jaargang (*Versteigerungsweine*). Gastheer Kloster Eberbach, een domein van de Hessische Staatsweingüter, heeft altijd ook een aantal interessante oude wijnen op tafel.

Tot slot een beknopt overzicht van een aantal grote Duitse Rieslingjaargangen:

1893 (een van de beste jaren van de 19° eeuw), 1921 ("The greatest vintage of the century"), 1937, 1945 (ook om historische redenen), 1953, 1959 (toen één van de warmste jaren ooit), 1971 (één van de drie topjaren van de jaren '70), 1975, 1976, 1990 (een langverwacht echt topjaar), 1993, 1994.

Zoals in veel andere wijngebieden in Europa, zijn de laatste tien jaren gemiddeld erg goed geweest, hetgeen aanwijzingen geeft die duiden op een klimaatverandering (opwarming van de aarde, meer in hoofdstuk 7).

1997, 1998 en 1999 waren allemaal goede jaren, 2000 wat wisselvallig, 2001 en 2002 goed typisch, 2003 het jaar van de extremen (enorm warm én droog), 2004 op veel plaatsen een klassiek jaar. 2005 was zeker een topjaar, in eerste instantie overal enorm bejubeld, maar dat is nu genuanceerder; voor Mosel en Rheingau beter dan voor de Pfalz.



#### 6.2.4 Petroleumgeur (*Petrolton*) en UTA

Een petroleumachtige of olieachtige geur wordt sterk geassocieerd met het druivenras riesling. Sommige mensen vinden dit soort geuren typerend en houden er van, anderen beschouwen deze geuren als een fout en verafschuwen ze. Om er zinnige dingen over te zeggen, moeten we eerst weten wat er onder deze geuren wordt verstaan en hoe ze ontstaan.

In Duitsland wordt terecht onderscheid gemaakt tussen een petroleumgeur en het meer naar naftaleen of benzeen ruikende UTA (*Untypische Äterungsnote*).

*Petrolton* is de geur van het afbraakproduct van een gele carotenoïde uit de schil van de druif. Deze carotenoïde, een anti-oxidant, wordt aangemaakt om de druif te beschermen tegen (uitdrogings-)stress, die wordt veroorzaakt door veel zonlicht, hoge temperaturen en/of een gebrek aan voedselopname uit bodem (arme bodem of door het gebrek aan water dat nodig is om het voedsel dat er is überhaupt op te nemen). Indien deze geur in beschaafde mate en na een paar jaren rijping op de fles optreedt, spreekt men over *Firne* (dit is dus een gewenste ouderdomstoon).

UTA is een foute toon in jonge wijnen (een ongewenste vroege ouderdomstoon), die zich kort na het eind van de vergisting kan voordoen. Het lijkt het komen van een chemische smaakstof, die door de gisten wordt geproduceerd (UTA hoort dus strikt genomen tot de secundaire (foute) aroma's). De echte oorzaak van ervan komt sterk overeen met die van *Petrolton*; ook UTA lijkt indirect te worden veroorzaakt door hitte- en droogtestress en de daarmee gepaard gaande gebrekkige stikstof opname door de plant. UTA is "behandelbaar" met ascorbinezuur (vitamine C), dat moet worden toegevoegd aan de most en de UTA-indruk vermindert<sup>41</sup>.

Aangezien aan beide geuren dezelfde oorzaken hebben, gaat in beide gevallen op dat de kans op sterke aanwezigheid van de geuren, wordt verhoogd door een grote opbrengst per plant. Ook zeer droge, warme jaargangen en een te warm klimaat voor riesling maken het risico op ongewenst sterke *Petrolton* of UTA groter. In feite zijn het natuurlijke indicatoren, die de grenzen van de rieslingwijnbouw aangeven. Die relatie is voor mij overduidelijk, want deze is vrij gemakkelijk aantoonbaar. Vele Rieslings uit Australië<sup>42</sup>, ook die van hoge kwaliteit, hebben al in hun jeugd een duidelijke petroleumgeur; de betere Rieslings uit Mosel of de Nahe nauwelijks, hoewel er uit 2005 wel wijnen tussen zitten die het meer hebben dan normaal.

### 6.3 DUITSE BODEMTYPEN EN WIJNTYPERING

In deze scriptie is al veel gezegd over de bodemtypen, waarop riesling in Duitsland bijzondere wijnen voortbrengt. Het is bijzonder interessant een aantal belangrijke Rieslingbodems op een rij te zetten in relatie tot het Rieslingtype dat er vanaf komt. Met andere woorden, wat voor geurprofiel en smaaktype geven de bekende Duitse bodemtypen aan hun wijnen. Het overzicht is om begrijpelijke redenen generaliserend.

***Devonschiefer*** mineralige, aromatisch fruitige Riesling met typerende geur van perzik, vrij exotisch geurende, open wijnen, redelijk vroeg toegankelijk  
In de meeste wijngaarden in Mosel, Mittelrhein en hogere Rheingau:  
*Wehlener Sonnenuhr, Rudesheimer Berg Schlossberg*

***Rotliegendes/Roter Schiefer*** fruitige Rieslings, met een sterke mineraliteit, naast fruit als abrikoos ook kruidige en florale tonen  
Op meer specifieke plekken: *Ürziger Würzgarten, Pündericher Mariënburg, Roter Hang, Birkweiler Kastanienbusch*

---

<sup>41</sup> om UTA in de kelder nog tegen te gaan, moet er een chemische aroma-analyse worden gemaakt, om de mate van UTA te bepalen. Dit moet vóór de vergisting gebeuren, want het ascorbinezuur moet aan de most worden toegevoegd, anders is het zinloos.

<sup>42</sup> Ik heb kort achter elkaar twee goede Rieslings uit Western Australia geproefd (2004 Leeuwin Estate Margaret River Riesling "Art Series" en 2004 Frankland Estate Frankland River Riesling) en beide hadden al duidelijke petroleumtonen. Beide gebieden staan weliswaar in Australië te boek als "Cool Climat", maar er is in feite sprake van een mediterraan klimaat, waar riesling op stenige verweerde graniet- en gneissbodems staat.

<b>Rhyoliet (kwartsporfier)</b>	relatief slanke, elegante, door zuurgetypeerde Rieslings, met een frappante mineraliteit (vuursteenaroma) Vooral rondom Bad Kreuznach: <i>Traisener Bastei, Schlossböckelheimer Kupfergrube, Siefersheimer Heerkretz</i>
<b>Bundsandstein</b>	krachtige, volle Rieslings met relatief zachte zuren, intensief aromatisch met geuren van abrikoos en perzik In de Mittelhaardt, zuidelijke Pfalz en o.a. het Mainviereck: <i>Forster Kirchenstück, Gimmeldinger Mandelgarten, Bürgstadter Centgrafenberg</i>
<b>Muschelkalk</b>	volle, compacte, maar zurige-mineralige Rieslings, met geuren van rijp citrusfruit tot mango <i>Homburger Kallmuth, Escherndorfer Lump</i>
<b>Mergel</b>	vrij krachtige Rieslings, zeker als er veel klei in de bodem zit ( <i>Tonmergel</i> ), compacte wijnen met lengte, exotische fruitig (perzik, honingmeloen) <i>Erbacher Marcobrunn, Westhofener Morstein</i>
<b>Löss-Lehm</b>	relatief krachtige, volle Rieslings met goede lengte en typerende mineraliteit van basisgesteente eronder of inmengingen als kiezellagen, fruit varieert van grapefruit tot maracuja <i>Winkeler Hasensprung, grote delen van Rheinhessen en de zuidelijke Pfa</i>

#### 6.4 ZUREN VORMEN DE RUGGEGRAAT

Een smaakaspect dat niet onbesproken mag blijven zijn de zuren van riesling. Want riesling staat bekend om zijn zuurgraad, die de wijnen voor sommigen ontoegankelijk maakt en voor andere eindeloos boeiend.

Het belangrijkste organische zuur in een druif is wijnsteenzuur (*Weinsäure* in het Duits, *tartaric acid* in het Engels). Dit zuur is specifiek aan de druif en riesling heeft een relatief hoog gehalte ervan. Wijnsteenzuur is niet afbreekbaar en blijft dus proefbaar in de wijn; daardoor bepaalt het mede het karakter van de wijn. Een tweede belangrijk organisch zuur is appelzuur, dat in hoge mate aanwezig is in groene, onrijpe druiven, maar het wordt gedurende de rijping en ook nog deels tijdens de vergisting afgebroken. In goed rijp rieslingdruivengoed bepaalt dus niet appelzuur, maar vooral wijnsteenzuur de zuurgraad van de uiteindelijke wijn. Los van de functie die zuren hebben voor de geur van Riesling, is het hun invloed op de smaak van Riesling, die de wijn zo uniek maakt.

Zuren zijn onontbeerlijk voor wijn en zeker voor witte wijn. Ze geven frisheid en balans, door tegengewicht te geven aan de zoetige smaken in wijn. Zuren halen alle geur- en smaakelementen omhoog en geven ook lengte van smaak; alles blijft langer nahangen. Om die redenen heeft grote (witte) wijn altijd goede zuren.

Duitse Rieslings zijn gezegend met een goede zuurgraad, die sterker aanwezig is in wijnen uit koelere gebieden dan in Rieslings uit wat warmere delen van het land.

In de restzoete Rieslings uit de relatief koele Mosel hebben hogere zuren de belangrijke functie om het zoet partij te bieden en de wijnen licht en elegant te houden. Dit zoet-zuren-spel maakt de wijnen er zo ongelooflijk boeiend. In de warme Mittelhaardt ligt de zuurgraad van rijpe riesling veel lager, maar is ideaal om frisheid, lengte en ruggegraat te geven aan de grote droge Rieslings, die er gemaakt worden. Zonder die zuren zouden de *Grosses Gewächse* van Forst bijvoorbeeld geen topturners zijn, maar domme krachtpatsers.

Om bovenstaande redenen (en zoals reeds aangegeven in hoofdstuk 3.2.4) is het zonde om de zuurgraad van Riesling te verminderen door middel van een malolactische vergisting. Het levert, op enkele zeer kleine uitzondering na, ontypisch zachte wijnen zonder spanning op. Bovendien verdwijnen de delicate fruitaroma's van Riesling, zoals perzik, en maken plaats voor onelegante geuren als die van allerlei zuivelproducten. Dat kan de bedoeling van Riesling toch nooit zijn!

## 6.5 EEN INDRUK VAN DUITSE RIESLING

*Voorbeeldige rieslings van enkele van de beste Duitse rieslingenproducenten*

### Christoff Tyrell (Weingut Karthäuserhof, Eitelsbach, Ruwer)

*De magiër van de Ruwer, met zijn fantastische Auslese trocken "S" en zijn Eisweine*



De Karthäuserhof, een oud klooster van de Karthäuser monniken, ligt aan de noordrand van het dorp Eitelsbach, direct aan de voet van de beroemde Einzellage Karthäuserhofberg.<sup>43</sup> Het is een prachtig monumentaal wijngoed, met iets aristocratisch over zich. Dat gevoel wordt ook uitgestraald door Christoff Tyrell, sinds 1986 de gedreven eigenaar van de Karthäuserhof. Zeker

wanneer hij, met terechte zelfverzekering, zijn wijnen laat proeven in de magnifieke proefkamer van het domein, met een schitterend drieluik van Villeroy & Boch in Delfts Blauw.

De Karthäuserhofberg is helemaal in bezit van de Karthäuserhof. Het is een perfecte helling, gelegen op het zuiden tot zuid-oosten, met een stijgingspercentage tot 55%. De berg is voor 90% met riesling beplant en heeft een typerende fijne leisteen-verweringsbodem. Tyrell maakt bijna ieder jaar een behoorlijk aantal wijnen, in alle smaaktypen (trocken, feinherb en fruchtsüß). Alhoewel het dal van de Ruwer niet direct dé plek is om grote droge rieslings te maken, behoren de droge rieslings van Tyrell (zeker in de warmere jaren, dat wel...) tot de absolute top van Duitsland. Zeker zijn weergaloze 2003 Eitelsbacher Karthäuserhofberg Riesling Auslese trocken "S" is van absolute wereldklasse. Deze wijn wordt van zéér laat geogoste, maar nauwelijks door botrytis aangetaste druiven gemaakt. Het werken met dat soort zéér rijpe, maar gezonde druiven lijkt Tyrell's kracht te zijn, want ook zijn Eisweine zijn van zeldzame klasse.

### Theo Haart (Weingut Reinhold Haart, Piesport, Mosel)

*"Terroir pur" in de mooiste Fruchtsüße wijnen van de Mittelmosel*



Als bijna geen andere welwillende producenten van een dorp in Duitsland, hebben de beste "Steillage-producenten" van Piesport geleden onder de gevolgen van de generaliserende wijnwetgeving van 1971. De wijnen uit de Großlage Piesporter Michelsberg verkochten zó goed, dat Theo Haart pas in 1996 tegen een redelijke prijs genoeg druiven van andere wijnboeren uit het amfitheaterachtige Goldtröpfchen (Erste Lage) kon kopen, om zijn productie op die wijze iets te vergroten. Tot die tijd verdwenen die druiven gewoon in PiMi, zoals Piesporter Michelsberg werd afgekort. En toen moest Haart het publiek ook nog overtuigen, want inmiddels had Piesport een minderwaardig imago gekregen.

Toch lijkt het alsof Haart daar nooit mee heeft gezeten, ook omdat hij altijd trouwe klanten heeft gehad. Dat komt grotendeels door de echte, elegante Moezelstijl van zijn wijnen –Haart maakt bijna uitsluitend wijnen met restzoet- en zijn overtuiging dat zijn wijnen zo moeten zijn als ze zijn. Angst voor smaakvervlakking of de veranderde stijl van Moezelwijnen heeft hij nauwelijks: "Juist de smaakvervlakking zal mensen doen terugkeren naar originaliteit. Er zullen altijd mensen zijn voor finesserijke, elegante rieslings, met een waaier aan *Fruchtaromen.*"

<sup>43</sup> In de wijnatlas van Hugh Johnson ligt de Karthäuserhofberg tussen Eitelsbach en Mertesdorf, maar dat klopt niet. Het is toch echt de helling ten noorden van Eitelsbach, richting Ruwer.

Die originaliteit vindt Haart in de unieke terroir van zijn wijngaarden in het Piesporter Goldtröpfchen en de Wintricher Ohlgsberg. De aparte percelen (de oude *Einzellagen*) binnen het Goldtröpfchen, zoals Domherr, Kreuzwingert (monopole) en Grafenberg, vinifieert hij deels apart en hij gebruikt daarbij al sinds lange tijd natuurlijke gisten.

Haart maakt vele indrukwekkende wijnen, zoals de 2005 Piesporter Goldtröpfchen Riesling Auslese Lange Goldkapsel (Versteigerungswijn) en zijn zeldzame droge riesling, die gewoon Riesling Piesporter Goldtröpfchen heet. Maar één wijn is té bijzonder om niet te noemen. Toen ik in december 2006 bij hem was, opende hij tot slot een fles 1971 (!) Piesporter Goldtröpfchen Riesling Spätlese. De wijn was prachtig gerijpt, met tonen van caramél en honing, maar nog zó fris en zuiver, ongelooflijk. Om stil van te worden en dat werden we.

---

### **Werner Schönleber (Weingut Emrich-Schönleber, Monzingen, Nahe)**

*Droge terroir-riesling op zijn best*



Werner Schönleber weet alles van riesling en van wat riesling nodig heeft. Hij kan in een uurtje alles over rieslingterroir uitleggen. "Koel klimaat, warmste plekken daarin, zuid-zuid-west hellingen tot 60° steil, steenhoudende bodem die goed opwarmt...". Toch is het helemaal geen betweterig persoon, maar juist iemand die continu zijn eigen keuzes "im Frage stelt". Die eigenschap van intelligentie heeft hem gebracht waar hij nu staat: aan de absolute top van de Duitse wijnbouw. Want die eigenschap heeft hem door de jaren heen de terroir van zijn twee beste Lagen, Monzinger Halenberg en Monzinger Frühlingsplätzchen, zó goed leren kennen, dat hij in staat is de karakteristieken van die Lagen optimaal te vertalen in zijn wijnen. Die zelfreflectie houdt ook in, dat Schönleber een feilloos geheugen heeft over de bijzonderheden en kwaliteit van jaargangen, hetgeen

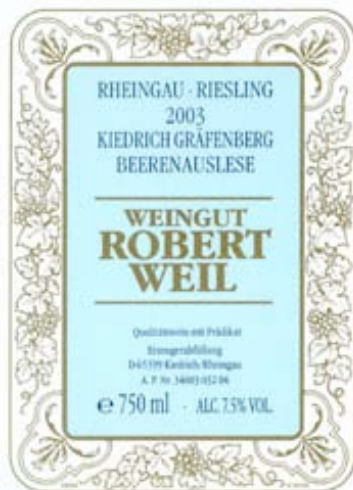
fascinerend werkt (op een jonger iemand als ik). Uitdagende jaren lijken favoriet bij hem; zo noemde hij direct 2004, een zéér wisselvallig jaar voor de Nahe, maar waarin Schönleber er in slaagde een bijzonder overtuigende collectie neer te zetten, op basis waarvan hij door Gault Millau tot "Winzer des Jahres" werd benoemd. Maar ook 1994 is een favoriet van Werner Schönleber, een buitengewoon krachtig jaar.

Vooraf zijn droge Rieslings van de Halenberg en het Frühlingsplätzchen, in kabinet, spätlese of Grosses Gewächs, worden ieder jaar weer terecht geroemd, hetgeen niets mag afdoen aan de grote kwaliteit van zijn edelzoete wijnen. Voorbeeldig is zijn 2004 Monzinger Halenberg Riesling Spätlese trocken, een wijn van grote complexiteit van fruitaroma's en mineralen, met een zeer compacte, complexe en mineralige smaak. Het is een wijn die echt nog even moeten rijpen om zijn gehele geweldige inhoud te tonen.

---

### **Wilhelm Weil (Weingut Robert Weil, Kiedrich, Rheingau)**

*Weil maakt de meest indrukwekkende BA en TBA van Duitsland*



Er zijn in Duitsland maar een paar wijndomeinen, die wereldwijd dé absolute topstatus of zelfs cultstatus genieten. Egon Müller heeft die status, wellicht ook Dönnhoff. Weingut Robert Weil heeft die status zeker. En alles bij Weil straalt die verheven status ook uit, van het prachtige wijngoed met het Victoriaanse huis tot het unieke etiket van de wijnen.

Die status heeft het wijngoed uiteraard aan die wijnen te danken en dan in het bijzonder aan de edelzoete rieslings uit de fantastische Kiedricher Grafenberg. Op de jaarlijkse Versteigerung van de VDP Rheingau, waarvan Wilhelm Weil voorzitter is, brengen de Beerenauslese en Trockenbeerenauslese van Weil stevast de hoogste prijzen op, zoals de wijnen van Egon Müller dat doen op de VDP Mosel Versteigerung in Trier. En dat is volkomen terecht (persoonlijke mening: in het geval van Weil nog meer terecht dan in het geval van Egon Müller), want de wijnen staan

werkelijk als een huis, jaar in jaar uit. Elke keer dat ik deze wijnen heb mogen proeven, was ik weer met stomheid geslagen.

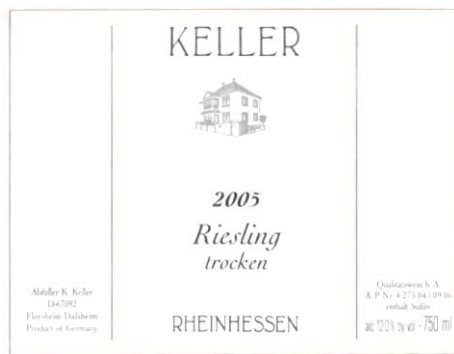
Maar veel belangrijker dan mijn mening is die van iemand als Sir Michael Broadbent MW, die in zijn boek "Vintage Wine" over Weil's 1995 Kiedricher Gräfenberg Riesling Auslese nr. 19 begint met "How do they do it?" en de wijn de maximale \*\*\*\*\* geeft. Of over de 1993 Kiedricher Gräfenberg Riesling Beerenauslese Goldkapsel: "Sheer perfection".

Wilhelm Weil's wijnen combineren op meesterlijke wijze kracht en finesse. Bij de edelzoete wijnen is de balans tussen restzoet en zuurgraad altijd perfect. Daarbij hebben de wijnen een ongelooflijke vulling en intrigerende mineraliteit. Er is maar één maar als het over deze wijnen gaat: voor velen zijn ze helaas onbetaalbaar. Maar voor mij zijn de kleine proefslokjes voorafgaand aan de Versteigerung blijkbaar genoeg.

---

### Klaus Peter Keller (Weingut Klaus Keller, Flörsheim-Dalsheim, Rheinhessen)

*De beste droge Gutsriesling van Duitsland (en nog véél meer.....)*



Het is snel gegaan met de roem van de Wonnegau, het zuidelijke deel van Rheinhessen, als het beste gedeelte voor riesling van de streek. In de 4<sup>e</sup> druk van Hugh Johnson's wijnatlas staat zelfs enkel een detailkaart van het zogenaamde *Rheinfront*, de wijngaardstrook langs de Rijn, van Nackenheim tot Oppenheim, met de beroemde *Roter Hang*. Nog geen 10 jaar later is de situatie compleet anders. Niet meer het *Rheinfront*, maar het licht glooiende landschap tussen Alzey en Worms brengt de mooiste Rieslings van Rheinhessen voort. En dat is voor een aanzienlijk deel te danken aan Weingut Keller uit Flörsheim-Dalsheim.

Wanneer je vanuit Oppenheim via Bechtheim naar Westhofen rijdt, doet weinig vermoeden dat je de grote "nieuwe" terroir van Duitsland nadert. Toch is dat wel zo. Op bepaalde lichte zuidhellingen bij Westhofen en Dalsheim liggen geweldige wijngaarden, *Erste Lagen* als Westhofener Kirchspiel, Westhofener Morstein en de Dalsheimer Hubacker. Ook als je vanaf de L442 Dalsheim binnen rijdt en na twee keer onder de spoorlijn door te zijn gereden aankomt bij Weingut Keller, krijg je niet de indruk dat dit nu één van de beste rieslingdomeinen van Duitsland is.

Maar Klaus Peter Kellers wijnen spreken voor zich. Ze zijn allemaal zéér zuiver. De *Grosse Gewächse* zijn allen bijzonder geconcentreerd, volgepakt met fruit en mineralen. Het zijn wijnen met een grootse structuur, die geweldig kunnen ouderen en tot de absolute top-Rieslings van Duitsland behoren.

Maar wellicht is dé ster van Keller's indrukwekkende collectie wijnen wel zijn ongelooflijk goede Gutsriesling trocken. De basiswijn die een perfect visitekaartje is van dit buitengewone wijndomein.

---

### Hansjörg Rebholz (Ökonomierat Rebholz, Siebeldingen, Pfalz)

*Ongelooflijk facetrijke Rieslings uit de Südpfalz*



De Duitse taal kent prachtige uitdrukkingen. *Ein Aha-Erlebnis* is er zo een. Hij houdt in dat iemand bij de eerste confrontatie met iets een plotseling helder inzicht krijgt.

Dat was wat mij overkwam toen ik bijna aan het eind van de *Erste Lage*-proeverij van maart 2007 in het Duits Consulaat in Amsterdam voor het eerst in mijn leven Hansjörg Rebholz' 2005 Birkweiler Kastanienbusch Riesling *Grosses Gewächs* proefde (zie bijlage II). De wijn bracht me van mijn stuk, nog nooit had ik zo'n Riesling geproefd, maar hij bevestigde daarmee natuurlijk direct wat ik al een tijd dacht te weten: dat riesling het boeiendste en meest veelzijdige druivenras is ter wereld.

Kastanienbusch is een beetje een cultwijn en is dat in betrekkelijk korte tijd geworden. Het is dan ook een unieke Riesling, uit een gebied dat zo'n

15 jaar terug door niemand serieus werd genomen. Het is een onwaarschijnlijk facetrijke wijn, iets dat prachtig blijkt uit allerlei proefnotities die je op internet kunt vinden.

Niet lang daarna had ik het genoegen Rebholz' 2002 Riesling Kabinett trocken "Vom Bundsandstein" te mogen drinken. Hoewel uiteraard wat eenvoudiger dan Kastanienbusch, had ook deze "simpele" Kabinett trocken een soort compacte complexiteit die de wijn fascinerend maakte.

---

### **Andreas Laible (Weingut Andreas Laible, Durbach, Baden)**

*Kracht en finesse van de unieke Plaelrain*



Baden is niet een rieslinggebied bij uitstek. Veel plekken zijn al te warm voor riesling en veel beter geschikt voor de zogenaamde *Burgundersorten*, *weiß-*, *grau-* of *spätburgunder*. Het zuidelijke deel van de Ortenau, het *Bereich* tussen Baden-Baden in het noorden en Lahr in het zuiden, is een uitzondering. Hier hebben kleine riviertjes op hun weg uit het Schwarzwald naar de Rijn dalen gecreëerd, met een aantal zéér steile hellingen. Als je vanuit het centrum van Durbach over de hoofdstraat richting Offenburg rijdt, ligt aan de rechter zijde na een paar honderd meter zo'n prachtige helling, de Durbacher Plaelrain. Onderaan de steilste gedeelten ligt Weingut Andreas Laible, wiens wijngaarden, 6 hectare bij elkaar, allemaal in deze *Erste Lage* liggen. Laible kan zich nog opwinden over de *Flurbereinigung*, die ook hier heeft plaatsgevonden en er mede debet aan is dat de Plaelrain inmiddels is uitgegroeid tot 220 hectare. "Daar zitten veel minder goede stukken bij", zegt hij, die als credo heeft: "Kwaliteit groeit in de wijngaard". En hij kan het weten, want zijn wijnen, en dan toch vooral zijn droge Rieslings, combineren op fascinerende wijze de kracht van Baden met de finesse van de Mosel en behoren tot de top van Duitsland. Zijn *Grosses Gewächs* en zijn *Spätlese trocken* "Achat" vechten wellicht ieder jaar om de hoogste eer, maar de zeer betaalbare *Spätlese trocken* "SL" is ook een weergaloos visitekaartje. De 2004 is één van de mooiste droge Duitse rieslings in zijn categorie, die ik ooit gedronken heb.

### *Hoofdstuk 7*

#### **ACTUALITEIT EN CONCLUSIE**

*Actuele thema's en het slotwoord*

#### **7.1 ACTUELE ISSUES**

Het moge duidelijk zijn dat Duitsland als wijnland, en ook zeker als Rieslingland, volop in beweging is. Veel ontwikkelingen gaan zó snel, dat het allemaal moeilijk bij te houden is, zoals bijvoorbeeld alle problematiek rondom de Wijnwetgeving, nieuwe begrippen en de wijngaardclassificatie (zie hoofdstuk 4). Daaraan wil ik hier dan ook geen aandacht meer besteden.

Ontwikkelingen, die nog wél aan bod moeten komen, hebben te maken met de klimaatverandering en de gevolgen daarvan voor Riesling in Duitsland én de discussie over wijnstijlen van Riesling in Duitsland.

##### **7.1.1 Klimaatverandering**

"Klimaatverandering", "opwarming van de aarde", het zijn veel gehoorde termen. Het is zo'n beetje hét thema van onze tijd en iedereen heeft er wel een mening over, terwijl het onderwerp enorm complex is.

Ik ga er dan ook helemaal niet diep op in, want over dit onderwerp kun je met gemak een volledig aparte scriptie schrijven. Toch volgen hier wat feiten met hun directe gevolgen, die betrekking hebben op riesling in Duitsland.

##### **7.1.1.1 Algemene veranderingen van het klimaat met betrekking tot riesling**

De vegetatieperiode van riesling in Duitsland wordt steeds korter. De plant loopt eerder uit, bloeit vroeger, rijpt sneller en eerder én moet eerder geogst worden. Op Schloss Johannisberg bijvoorbeeld is het gemiddelde

oogstmoment in de afgelopen 20 jaar met 10 dagen vervroegd<sup>44</sup>. Snellere rijping en gedwongen vervroegde oogst betekent minder én minder mooie aroma's. Hierdoor zal het karakter van Duitse Riesling langzaam veranderen.

#### 7.1.1.2 Specifieke gevolgen voor riesling

Als gevolg van het broeikas-effect neemt het aantal hete, droge dagen toe. Daarvan is het gevolg onder meer dat de bodem uitdroogt. De totale neerslag tijdens de rijpsperiode van de druif neemt weliswaar niet af, maar de aard van de neerslag verandert: de neerslag zal heftiger zijn, vaker in de vorm van stortbuien. Het directe gevolg daarvan is meer kans op schade aan rijpe druiven. En indirect: de droge bodem kan het water niet optimaal opnemen en er zal meer neerslag verloren gaan voor de wijnplant, hetgeen leidt tot meer hittestress. Dit zal weer leiden tot meer UTA in Duitse Rieslings.

Het aantal tropennachten, waarbij de temperatuur niet onder de 20° Celsius komt, neemt ook toe. Ook dit is niet bevordelijk voor de aromavorming.

#### 7.1.1.3 Maatregelen en overdenkingen

Tegen een aantal gevolgen van de opwarming van de aarde, is het mogelijk directe beschermde maatregelen te nemen. Zo worden in bepaalde zeer warme, zonnige jaren donkere wijngaardbodems met hooi bedekt, om oververhitting en totale uitdroging van de bodem te voorkomen. Ook zien we al dat men folie over de stokken spant, om zonlicht te weerkaatsen.

Als men goed nadenkt over klimaatverandering, komt men ooit wel een keer tot de conclusie dat men er enerzijds zelf alles aan moet doen om onnatuurlijke opwarming van de aarde tegen te gaan en tegelijkertijd op een verstandige en positieve manier met de werkelijkheid (de gevolgen) moet leren omgaan. Dat laatste houdt mogelijk in dat mijn hele betoog over optimale rieslingterroir in het Duitsland van nu, over een jaar of 30 helemaal niet meer opgaat. Want het klimaat in al zijn gradaties is nu eenmaal een belangrijk onderdeel van de terroir van een wijngaard. Maar de échte basisvoorwaarden veranderen waarschijnlijk nooit: om grote wijn te geven, moet terroir en druivenras goed op elkaar zijn afgestemd.

### 7.1.2 Wijntypediscussie

Er is de laatste jaren veel gedebateerd over wijntypen in Duitsland. En dan vooral in de klassieke gebieden Mosel en in mindere mate Rheingau.

De typische Moselwijnen, een op zich nogal vaag begrip, of in het algemeen de lichtere wijnen met restzoet, staan onder druk. Want de trend om steeds meer droge Rieslings te maken, zal zich ongetwijfeld voortzetten, ook in gebieden met een grote traditie op het gebied van *fruchtsüße* wijnen. Twee redenen daarvoor zijn eenvoudig aan te dragen.

Allereerst is er vanuit het buitenland, maar ook zeker vanuit Duitsland zelf, nog steeds een groeiende vraag naar droge wijnen, ook omdat deze gastronomisch beter (lees: gemakkelijker) inzetbaar zijn. Droge wijnen verkopen gewoon steeds beter. Dat merk ik in Nederland natuurlijk ook: *Spätlese trocken* is zó weg, *Fruchtsüße Kabinett* is onverkoopbaar.

Daarbij komt dat het klimaat van de laatste jaren het steeds beter mogelijk maakt om rijpe druiven te oogsten, met een mooie zoet-zuurbalans, waarvan prima wijnen gemaakt kunnen worden, die geen restsuiker meer nodig hebben om de zuurgraad te compenseren.

De omslag naar droge Rieslings wordt ook vanuit het Duits Wijninstituut (Classic en Selection) en vanuit de VDP gestimuleerd. De VDP ging daarbij ver; in 2003 werd hun classificatiepyramide doorgevoerd en deze had in de top geen plaats voor restzoete wijnen! Zoals al in hoofdstuk 4 beschreven, werd daar snel een beetje halfslachtige oplossing voor verzonden, *Erste Lage*.

Er worden in Duitsland inderdaad geweldige droge Rieslings gemaakt. Dan denk ik aan de *Grosse Gewächse* uit de Pfalz of uit Rheinhessen en aan die uit de Nahe en de Rheingau. En tegenwoordig ook aan de Mosel,

---

<sup>44</sup> Dit gegeven en veel van de informatie over klimaatverandering met betrekking tot de Duitse wijnbouw staat in een zéér recent rapport: *Veränderungen des Klimas-Auswirkungen auf den Weinbau* van Th. Kartschall, M. Wodinski, M. Stock, F-W. Gerstengarbe, P.C. Werner, H. Österle en D. Hoppmann en het Potsdam Institute for Climate Impact Research.

bijvoorbeeld aan *Grosses Gewächse* van de Bernkasteler Ring, een verband van goede wijnboeren aan de Mosel, de kleine tegenhanger van de VDP-Mosel.

Die van de Mosel echter zijn niet dé interessantste wijnen van het gebied, hoe mooi ze ook zijn; dat zijn de grote (edel-)zoete Rieslings. Dat zijn de wijnen die echt onderscheidend zijn, wijnen met karakter en authenticiteit. En die moeten beschermd worden, als er even minder vraag naar is, want ze vormen de ziel van de Mosel en deels van de Duitse wijnbouw. Mensen als Theo Haart van Weingut Reinhold Haart is zich daar terdege van bewust en staat dan ook bekend als een voorvechter van *Fruchtsüße Kabinett* of *Spätlese*. Gelukkig zijn er van dat soort mensen.

## 7.2 SLOTWOORD

Men kan met overtuiging stellen dat het weer goed gaat met het imago van Duitse wijnen in binnen- en buitenland. In de hele wereld, ook in de Nederlandse gastronomie bijvoorbeeld, wordt weer met groot respect en enthousiasme gesproken over Duitse riesling. En uit de recente cijfers blijkt ook dat het goed gaat met de verkoop van betere Duitse Riesling. En dat is niet vreemd, want Duitse Riesling staat voor een relatief licht en zuiver wijntype, dat verfrissend is en goed doordrinkbaar. En dat soort wijnen drinkt men tegenwoordig graag, want men komt een beetje terug van de liefde voor al die zware, alcoholische wijnen. Kortom, Riesling is een verademing, Riesling is terug!

Dat is vooral te danken aan de gepassioneerde producenten van Riesling uit de beste wijngaarden van Duitsland. In het bijzonder aan een zéér diverse groep topproducenten, die, ieder op zijn eigen wijze, Duitse Riesling weer terug heeft gebracht naar waar hij vroeger ook stond en hij op basis van kwaliteit en originaliteit thuishoort: aan de wereldtop.

Ik wil niet verzanden in een opsomming van producenten, maar een aantal mensen verdient het om in deze genoemd te worden, want ze zijn van heel ver gekomen en hebben in de moeilijke tijden vastgehouden aan hun principes; dat de basis van goede wijn in de wijngaard wordt gelegd. En dat was niet gemakkelijk; zoals gezegd waren de tijden niet gemakkelijk (1970-1990) en hun wijngaarden ook niet. Want veel van deze topproducenten hebben wijngaarden op steile hellingen, die bijzonder arbeidsintensief zijn en niet de goedkoopste om te bewerken. Deze mensen hebben op basis van overtuiging, kennis en bovenal passie het imago van Duitse wijn en in het bijzonder Duitse Riesling uit het slop gehaald. Daarbij denk ik aan klassieke wijndomeinen als Joh. Jos. Prüm, Fritz Haag, Egon Müller, Robert Weil en Schloss Johannisberg, die altijd aan de kwaliteitszijde zijn gebleven en de tradities hebben bewaakt. En aan mensen als Ernst Loosen, Theo Haart, Christoff Tyrell, Werner Schönleber, Helmut Dönnhoff, Bernhard Breuer en Gunter Künstler, die ieder op hun manier het echte terroir-denken hebben ingevoerd. Zij hebben de basis gelegd voor een mooie toekomst. Duitse Riesling is terug!

Toch blijft het een tikje ontvullend om langs de Moezel al de braakliggende stukken *Steillage* te zien, ook op plekken die bekend staan als zéér goed. Is er een gebrek aan opvolging, heeft de jeugd geen zin meer in het geromantiseerde bestaan van een gemiddelde wijnboer langs de Moezel of de Rijn, dat in feite gewoon keiharde, zware arbeid is? Het lijkt er wel op. De jonge heren én dames, die wel de beslissing nemen om de uitdaging aan te gaan, krijgen gelukkig veel aandacht, hetgeen zeker stimulerend werkt. Maar het feit dat alles hier met de hand moet gebeuren, maakt de toekomst van de wijnbouw op *Steillagen* wel heel onzeker.

Het is bijzonder goed voor het imago van de Duitse wijnbouw, die door het grote publiek toch nog steeds een beetje wordt geassocieerd met traditie en oubolligheid, dat er in veel gebieden tóch opvolging is. Er is een jonge garde opgestaan, die met respect voor de tradities van hun wijngebied, eigentijdse, karaktervolle wijnen maakt, die in de eerste plaats iets vertellen over hun herkomst. Mensen als Klaus Peter Keller en Philipp Wittmann in Rheinhessen, Nik Weis, Roman Niewodniczanski en Eva Clüsserath in Mosel, Florian Weingart in Mittelrhein en Tim Fröhlich in Nahe hebben geleerd van het verleden en hun voorgangers. Zij beseffen maar al te goed dat de toekomst van de Duitse wijn, hún toekomst, ligt in terroirwijnen, of deze nu droog, halfdroog of zoet zijn. En dit betekent niet dat ze alle tradities over boord gooien, juist niet.

Hun respect voor de tradities van hun wijngebied houdt in dat ze hun eigentijdse inzichten op het gebied van wijngaardmanagement en wijnopvoeding toepassen op de wijntypen, die de faam van hun gebied hebben bepaald. Om voorbeelden te noemen: Florian Weingart maakt ook gewoon *halbtrocken*, Roman Niewodniczanski weet dondersgoed dat Saarijnen restzoet nodig hebben en Klaus Peter Keller maakt zo'n beetje alle typen



Riesling, die je in Dalsheim en omgeving kunt maken, van een Kabinett trocken-achtige droge Gutsriesling tot verschillende TBA's, net zoals zijn vader deed.

Daarmee is direct een aardig punt aangesneden; de bovenstaande jonge mensen hebben bijna allemaal de verantwoordelijkheid van hun familiebedrijf overgenomen en zijn dus verweven met de traditie van hun wijngoed en de streek. En hoe hoger het aanzien is van het ouderlijk wijngoed dat wordt overgedragen, des te kleiner zullen de veranderingen vaak zijn (en daar is niets mis mee). Kijk maar naar Oliver Haag, die nog niet zo lang de verantwoordelijkheid heeft over het prestigieuze wijngoed Fritz Haag-Dusemonder Hof, zijn ouderlijk domein.

De echte revolutionairen komen vaak van buiten het gebied, zoals Sybille Kuntz in Lieser. Of ze hebben wijngaarden in een gebied dat minder bekend is of van vergane glorie, zoals Reinhard Löwenstein in Winnigen. Zij houden zich nauwelijks meer aan de vertrouwde, maar volgens hen inhoudsloze, predikaten van het Duitse *Weingesetz* en houden zich enkel bezig met het maken (en vermarkten!) van bijzonder geconcentreerde, terroirgetypeerde wijnen. Hoe men ook over deze mensen denkt, het is duidelijk dat ook zij een functie hebben binnen de toekomst van Rieslingwijnen in Duitsland. Zij hebben veel mensen wakker geschud en mede gezorgd voor de genuanceerde vernieuwing die uitgaat van de eerder genoemde groep jonge wijnmakers. En dat is voor Riesling in Duitsland de beste vernieuwing; geen revolutie, maar intelligente evolutie.

---

**VOLLEDIGE INHOUDSOPGAVE**

<b>INLEIDING</b>		<b>4</b>
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 1</b>	<b>HISTORISCH GEZIEN</b>	<b>5</b>
	<i>Herkomst van de naam en de geschiedenis van het druivenras riesling</i>	
1.1	DE HERKOMST VAN HET RAS	5
1.2	DE NAAM RIESLING	5
1.3	ECHTE EN ONECHTE RIESLING	5
1.4	KRUISINGEN	6
1.5	DE EERSTE VERMELDINGEN	6
1.6	ONTWIKKELINGEN VAN DE LATE MIDDELEEUWEN	7
1.7	DE DUURSTE WIJN TER WERELD	7
1.8	DE 20 <sup>ste</sup> EEUW	8
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 2</b>	<b>RIESLING IN DE WIJNGAARD</b>	<b>9</b>
	<i>Het karakter en de leefomgeving van een veeleisend druivenras</i>	
2.1	ALGEMENE EIGENSCHAPPEN VAN DE RIESLINGDRUIF	9
2.1.1	Laatrijpend en vorstbestendig	9
2.1.2	Wijngaardziekten en andere gevaren voor de druif	9
2.2	TERROIRASPECTEN	10
2.2.1	Voorkeur van klimaat	10
2.2.2	Voorkeuren van ligging (topografie)	10
2.2.3	Voorkeuren van bodem (geologie)	11
2.2.3.1	Basisgeologie	12
2.2.3.2	Rieslingbodem in Duitsland	12
2.2.3.3	Overzicht van bodemtypen	13
2.3	WIJNGAARDMANAGEMENT	14
2.3.1	Minder kwantiteit is meer kwaliteit	14
2.3.2	Plantdichtheid, geleiden en bodembegroeiing	14
2.3.3	Ecologische keuzes	15
2.3.3.1	Geïntegreerde wijnbouw ( <i>Integrierter Weinbau</i> )	15
2.3.3.2	Ecologische wijnbouw ( <i>Ökologischer Weinbau</i> )	16
2.3.3.3	Biodynamische wijnbouw	16
2.3.3.4	Keuze van de wijnboer	16
2.4	DE OOGST VAN RIESLING	16
2.4.1	Rijpheid algemeen	16
2.4.2	Bepalen van het oogstmoment; rijpheid bij riesling	17
2.4.2.1	Mostgewicht in graden Oechsle	17
2.4.2.2	Andere methoden om rijpheid te meten	17
2.4.3	Rijpheid en wijntype	18
2.4.4	Mostgewicht of terroir?	19
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 3</b>	<b>RIESLING IN DE KELDER</b>	<b>20</b>
	<i>Het begeleiden van een zo natuurlijk mogelijk proces</i>	
3.1	VAN DRUIVEN TOT MOST	20
3.1.1	Persen	20
3.1.2	Kneuzen	20
3.1.3	Koude inweking en natuurlijke klaring van de most	21
3.1.4	Chapitalisatie en Süßreserve	21
3.1.5	Mostconcentratie	21

3.2	DE VERGISTING	22
3.2.1	Vergisting en wijntype	22
3.2.2	Gistkeuze	22
3.2.2.1	Gecultiveerde gist	22
3.2.2.2	Natuurlijke gist	22
3.2.3	Vergistingstemperatuur en –duur	23
3.2.4	Malolactische gisting is zeldzaam	23
3.3	HET MATERIAAL VOOR VERGISTING EN RIJPING	24
3.3.1	De keuze tussen RVS en hout	24
3.3.2	RVS ( <i>Edelstahl</i> )	24
3.3.3	Hout	25
3.3.4	Rijping “op de gisten” ( <i>Feinhefelagerung</i> )	25
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 4</b>	<b><u>WIJNCLASSIFICATIE IN DUITSLAND</u></b>	<b>26</b>
	<i>De Duitse wijnwetgeving en alternatieve classificaties</i>	
4.1	DUITSE WIJNWETGEVING	26
4.1.1	Einzellige, Großlage, Bereich, Lände en Gebiet	26
4.1.2	Duitse wijnen volgens de Duitse wijnwetgeving	27
4.1.2.1	Tafelwein	27
4.1.2.2	Landwein	27
4.1.2.3	Qualitätswein bestimmter Anbaugebiete (QbA)	27
4.1.2.4	Qualitätswein mit Prädikat (QmP, vanaf 2007 kortweg Prädikatswein)	27
4.2	BETEKENIS EN GEVOLGEN VAN DE WIJNWETGEVING VAN 1971	28
4.2.1	Alternatieve inzichten	28
4.2.2	De VDP ( <i>Verband Deutscher Prädikatsweingüter</i> )	28
4.2.2.1	Erstes Gewächs	29
4.2.2.2	De classificatiepiramide van de VDP	29
4.2.2.3	Erste Lage	29
4.2.3	Initiatieven vanuit het Duits Wijninstituut: Classic en Selection	30
4.2.3.1	Classic	30
4.2.3.2	Selection	30
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 5</b>	<b><u>RIESLING IN DE DUITSE WIJNGEBIEDEN</u></b>	<b>31</b>
	<i>Een beschrijving van de belangrijke wijngaarden en hun producenten</i>	
5.1	AHR	31
5.1.1	Terroiraspecten van het Ahrdal	31
5.1.2	Riesling in het Ahrdal	31
5.2	MITTELRHEIN	32
5.2.1	Twee verschillende delen	32
5.2.2	Kleinschaligheid op vulkanische bodem	32
5.2.3	Een sprookjesachtig dal	33
5.2.4	Bochten geven ideale hellingen	33
5.2.5	Producenten met passie en kunde	33
5.3	MOSEL (MOSEL-SAAR-RUWER)	33
5.3.1	De geografische indeling van het gebied	34
5.3.2	Moseltor en Obermosel	34
5.3.3	Saar	35
5.3.3.1	Het zuidelijke deel van Saar	35
5.3.3.2	De Scharzhofberg en Egon Müller	35
5.3.3.3	Het noordelijke deel van Saar	36
5.3.3.4	Stijl van de Saarwijnen	36
5.3.4	Ruwertal	36
5.3.5	Mittelmosel	37

5.3.5.1	Mittelmosel: Schweich tot Leiwien	37
5.3.5.2	Mittelmosel: Trittenheim tot Lieser	38
5.3.5.3	Mittelmosel: Bernkastel tot Erden	40
5.3.5.4	Mittelmosel: Kinheim tot Zell	42
5.3.5.5	Untermosel of Terrassenmosel	42
5.4	NAHE	44
5.4.1	Monzingen	45
5.4.2	Schlossböckelheim tot Bad Münster am Stein	45
5.4.3	Bad Kreuznach en de Obennahe	47
5.5	RHEINGAU	48
5.5.1	Geologische tweedeling	49
5.5.2	Geografisch overzicht van de Rheingau	49
5.5.3	Lorchhausen tot Geisenheim	49
5.5.4	Geisenheim tot Walluf: het hart van de Rheingau	50
5.5.5	Hochheim	54
5.6	RHEINHESSEN	55
5.6.1	Een bedenkelijk imago	55
5.6.2	De Roter Hang	55
5.6.3	Oppenheim	56
5.6.4	Rondom Westhofen: Duitslands nieuwe rieslingparadijs	56
5.6.5	Exponenten van aangrenzende gebieden	58
5.6.6	De geboorteplek van Liebfrauenmilch	58
5.7	PFALZ	58
5.7.1	De Pfalz is booming! (maar met het accent op rood)	58
5.7.2	Indeling van noord naar zuid	59
5.7.3	De noordelijke Pfalz	59
5.7.4	De Mittelhaardt: grote droge Riesling	60
5.7.4.1	Kallstadt en Ungestein	60
5.7.4.2	Wachenheim tot Ruppertsberg ( <i>das Filetstück</i> )	60
5.7.4.3	Topproducenten van Forst, Deidesheim en Ruppertsberg	62
5.7.4.4	Königsbach, Gimmeldingen en Haardt	62
5.7.5	De <i>Südpfalz</i> : Rieslinghelden in de Melting Pot van Duitsland	63
5.8	HESSISCHE BERGSTRASSE	63
5.9	BADEN	64
5.9.1	De Ortenau	64
5.9.2	De Kaiserstuhl	64
5.9.3	Overige rieslingwijnngaarden en hun producenten	65
5.10	WÜRTTEMBERG	65
5.10.1	Remstal en Untertürkheim	65
5.10.2	Kleinbottwar en Beilstein	66
5.10.3	Overige rieslingwijnngaarden en hun producenten	66
5.11	FRANKEN	66
5.11.1	<i>Fränkisch trocken</i>	66
5.11.2	Drie Bereiche	66
5.11.3	Mainviereck	67
5.11.4	Maindreieck	67
5.11.4.1	Würzburg	68
5.11.4.2	Goede rieslingdorpen en –producenten van het Maindreieck	68
5.11.5	Steigerwald	68
5.11.6	Trias	69

<b>Hoofdstuk 6</b>	<b><u>DUITSE RIESLING IN HET GLAS</u></b>	<b>69</b>
	<i>De wijnstijlen en geur- en smaakaspecten van Duitse riesling</i>	
6.1	VARIËTALE RIESLING EN TERROIRRIESLING	69
6.1.1	Opbrengst en bodem maken het verschil	69
6.2	AROMA'S VAN RIESLING	70
6.2.1	Druifeigen aroma's	70
6.2.2	Aroma's van gisting	70
6.2.3	Aroma's van rijping en oude Riesling	71
6.2.4	Petroleumgeur en UTA	72
6.3	DUITSE BODEMTYPEN EN WIJNTYPERING	72
6.4	ZUREN VORMEN DE RUGGENGRAAT	73
6.5	EEN INDRUK VAN DUITSE RIESLING	74
	<i>Voorbeeldige Rieslings van enkele van Duitslands beste Rieslingproducenten</i>	
<hr/>		
<b>Hoofdstuk 7</b>	<b><u>ACTUALITEIT EN CONCLUSIE</u></b>	<b>77</b>
	<i>Actuele thema's en het slotwoord</i>	
7.1	ACTUELE ISSUES	77
7.1.1	Klimaatverandering	77
7.1.1.1	Algemene veranderingen van het klimaat met de betrekking tot riesling	77
7.1.1.2	Specifieke gevolgen voor riesling	78
7.1.1.3	Maatregelen en overdenkingen	78
7.1.2	Wijntypendiscussie	78
7.2	SLOTWOORD	79

**PROEFNOTITIES**

---



**Erste Lage 2005**, proeverij onder leiding van Joel Payne met medewerking van het Duits Consulaat en het Duits Wijninstituut Amsterdam, 12 maart 2007

Eerste serie: 2 x Silvaner uit Franken

**Fürst Löwenstein, 2005 Homburg Kalmuth Silvaner Grosses Gewächs**

*Glanzend medium intens goudgeel. Redelijk aromatische geur, vrij rijk, iets floraal en mineralig. Zoetig rijp wit fruit (witte pruimen). Prachtig brede, vrij rijke smaak, met naast een licht zoetje van rijpheid en concentratie van fruit, ook goede zuren. Zeer drinkbaar.*

**Horst Sauer, 2005 Escherndorf Lump Silvaner Grosses Gewächs**

*Iets meer strogelige tinten. Strakker en mineraliger, ook wat stuivend. Meer zuren, die ruik je ook. Daarna veel kracht, terroir, mooie zuren geven veel lengte. Qua type haast Bourgondisch. Een prachtwijn met nog vele jaren voor zich.*

Tweede serie: de Burgundersorten, 2 x Weisser en 1 x Grauer

**Meßmer, 2005 Burrweiler "Im goldenen Jost" Weißer Burgunder Grosses Gewächs**

*Fris, licht floraal en iets vegetaal. Wit fruit (Weinbergpflirsich), ook wat kruisbes. Smaak met vrij dik, sappig fruit, mooi vers en fris. Iets prikkelend voorop, sappige smaak met een lange, sterke afdronk.*

**Dr. Wehrheim, 2005 Kirrweiler Mandelberg Weißer Burgunder Grosses Gewächs**

*Dit is nog frisser, vegetaler qua geur. Ook witte veldbloemen. Ietsje citrus en peer. Smaak is fris en wat meer gefocust dan die van Meßmer. Veel kracht, tikje vlezig fruit, met in de afdronk een mooi bittertje. Elegante, rijk genuanceerde, mineralige wijn.*

**Salwey, 2005 Oberrotweil Henkenberg Grauer Burgunder Grosses Gewächs**

*Veel rijkere, warmere geur. Geeft indruk van lichte houtrijping. Wat geconfijte citrusgeuren. Zeer geconcentreerde smaak, rijk, met zeer veel diepgang. Ondanks hoge rijpheid veel "schoner" dan in de Elzas, en lang niet zo log zwoel en zoet. Mineraliteit houdt de wijn in balans. Indrukwekkende wijn.*

Derde serie: 2 x Nahe Riesling

**Emrich-Schönleber, 2005 Monzinger Halenberg Riesling Grosses Gewächs**

*Iets bleke, licht strogele kleur met gouden weerschijn. Bijzonder jonge, mineralige wijn, haast gesloten. Citrusfruit. Krachtige, jeugdige smaak, met prachtige pikante zuren, zéér karaktervol. Prachtige wijn, één van Duitslands beste droge Rieslings.*

**Schlossgut Diel, 2005 Dorsheim Goldloch Riesling Grosses Gewächs**

*Toaal andere wijn, van een totaal andere persoonlijkheid. Vollere kleur en geur. Rijpe, sappige zuidvruchten. Rijkere, zoetere smaak, veel minder zuren, veel fruit en kracht. Erg sappige, weelderige stijl.*

Vierde serie: 3 x Rheingau Riesling droog:

**Josef Spreitzer, 2005 Hattenheimer Wisselbrunnen Riesling Erstes Gewächs**

*Vrij bleke Rieslingkleur. Frisse, iets vegetale, mineralige geur (wat kalk in de bodem). Frisse, "knackige" vers fruitsmaak, met duidelijke, pikante zuren. Er was in de Wisselbrunnen (door de onderaardse bron) in 2005 geen gebrek aan water, in tegenstelling tot in Rudesheim.*

**Johannishof, 2005 Rüdeshheimer Berg Rottland Riesling Erstes Gewächs**

*Vollere kleur. Qua geur erg jong, maar je bespeurt de enorme inhoud van de wijn. Perzikgeur van het leisteen. Rijke smaak met super sappig fruit, veel lengte en OK zuren. Rijk maar met een goede balans. Prachtige wijn.*

**Leitz, 2005 Rüdeshheimer Berg Rottland Riesling Alte Reben**

*Geconcentreerde geur, duidelijk oude stokken, auslese-achtig. Bijzondere wijn, veel Beerenfrucht en ook mineralen, matige zuurgraad. Gastronomische wijn.*

Vijfde serie: 3 x Rheinhessen zelfs 3 x Westhofen!

**K.F.Groebe, 2005 Westhofen Kirchspiel Riesling Grosses Gewächs**

*Bleekgeel. Intense geur, mooi fris, groener dan die van Keller. Smaak met prachtige nuances, fruit, zuren, vulling. Niet zwaar. Erg goed, maar wat ouderwets.*

**Keller, 2005 Westhofen Kirchspiel Riesling Grosses Gewächs**

*Wat vollere gele kleur dan Groebe. Meer concentraat en complexiteit. Rijkere, maar ook meer terroir-getypeerde stijl. Smaak is ook rijk en complex, en heeft prachtige zuren. Topwijn met toekomst, maar reeds drinkbaar.*

**Wittmann, 2005 Westhofen Morstein Riesling Grosses Gewächs**

*Licht goudgeel. Mooie geur, primair riesling-fruit met veel erachter. Citrus, tikje vegetaal en groen, maar niets onrijps, gewoon erg jeugdig. Smaak met veel structuur en kracht. Jonge topwijn, kan heel lang mee. Wijn heeft een waanzinnige afdrank, prachtig.*

Zesde serie: 3 x Pfalz, waaronder 2 vrouwenwijnen:

**Georg Mosbacher, 2005 Forst Ungeheuer Riesling Grosses Gewächs**

*Intense geur. Vers, iets groen fruit, dan rijpheid. Smaak met meer gewicht, typerend voor de Pfalz: vol, maar met goede zuren. Vrij elegante wijn, maar mist toch tikje spanning. Opzettelijk vroeger geoogst? Later hoorden wij dat het zandsteen van Ungeheuer betere zuren geeft.*

**Dr. Bürklin-Wolf, 2005 Ruppertsberger Gaisböhl Riesling Grosses Gewächs**

*Rijkere, later geoogste stijl. Neus vol rijp sappig wit fruit, een "Beerenaroma". Gevuld, tikje breedgeschouderd middenop, daardoor ietsje zwaar. Mist ook wat zuren.*

**A. Christmann, 2005 Königsbach Idig Riesling Grosses Gewächs**

*Ook hier zéér rijp wit fruit, ook wat geconfijte citrus zelfs. Terroirtonen, vooral bodem. Geconcentreerde wijn, rijk, maar heeft toch bepaalde elegantie, is niet log. Sappig fruit, maar mist ook zuren.*

Zevende serie: 2 x Pfalz, Lagen die in 2005 het best de droogte hebben doorstaan:

**Ökonomierat Rebholz, 2005 Birkweiler Kastanienbusch Riesling Grosses Gewächs**

*Medium intens strogeel met gouden weerschijn. Prachtige geur van rijp citrusfruit en maracuja. Rijp maar goed fris. Waanzinnige smaak, bijzonder geconcentreerd, uniek, een totale A-HA-Erlebnis. Haast untypisch, maar zéér intrigerend. Fabelachtig mooie wijn.*

*(Joel Payne zei dat het rode leisteen een prachtig "Säurenspiel" geeft)*

**Geheimer Rat Dr. Von Bassermann-Jordan, 2005 Forst Pechstein Riesling Grosses Gewächs**

*Klassiekere, rijpere Mittelhaardt-geur. Sappig wit fruit, pikante mineraliteit en lengte door goede zuurgraad (deze komt mede door de vulkanische bodem van Pechstein). Een prachtige, exemplarische wijn.*

Achste serie: 2 x Spätburgunder:

**Bernhard Huber, 2004 Hecklingen Schloßberg Spätburgunder Grosses Gewächs**

*Zacht robijnrood, met een iets blauwige gloed. Rijp bosfruit, ook iets maggikruid. Indrukwekkende, geconcentreerde smaak, veel rijp fruit, goede grip, aangename tannines en OK zuren. Gastronomische wijn met diepgang.*

**Friedrich Becker, 2004 Schweigen "Sankt Paul" Spätburgunder Grosses Gewächs**

*Wat meer robijnrood, met kersenkleurige weerschijn. Warm rood fruit. Iets minder weelderig dan die van Huber. Héérlijke smaak, fruitig, met veel diepgang maar waaiert niet alle kanten op. Kan nog goed lang mee. Geweldig Spätburgunder, mijn favoriet van de twee.*

Negende serie: 3 x Mittelmosel Fruchtsüß:

**S.A. Prüm, 2005 Wehlener Sonnenuhr Riesling Erste Lage Spätlese**

*Vrij straight forward qua geur. Sappig fruit (perzik), wat honing, mooie Wehlener Sonnenuhr-geur. Bijzonder zuiver en "gradlinig", veel diepgang. Erg mooi en toegankelijk (daarom kon het geen Joh. Jos. Prüm zijn, die wijnen hebben altijd tijd nodig).*

**Dr. Loosen, 2005 Ürziger Würzgarten Riesling Erste Lage Spätlese**

*Iets minder fruitig, wat kruidig en een andere mineraliteit. Vrij volle, sappige/vlezige stijl, die indruk maakt en wil overweldigen. Mooie wijn.*

**Reinhold Haart, 2005 Piesporter Goldtröpfchen Riesling Erste Lage Spätlese**

*Eerste geurimpressie: stinkt, wijn is "spontan vergärt", er is natuurlijke gist gebruikt. Als je er doorheen ruikt komt de rijkdom van Goldtröpfchen je tegemoet. Smaak is enorm diep, rijk en toch verfijnd. Wordt prachtig, grote wijn.*

Tiende serie: 2 x Riesling Spätlese, de top van 2005:

**Schäfer-Fröhlich, 2005 Bockenau Felseneck Riesling Spätlese**

*Ook deze stinkt wat, Naturhefe? Prachtig frisse smaak, mooi zoet-zurenspeel. Elegant en zinneprikkelend. (Joel Payne zei dat Schäfer-Fröhlich samen met Egon Müller (Scharzhofberg) en Joh. Jos. Prüm (Wehlen) de beste collectie van 2005 had)*

**Robert Weil, 2005 Kiedrich Gräfenberg Riesling Spätlese**

*Goed ruiken, dan komt de rijkdom. Aristocratisch en elegant, maar met veel kracht. Zeer rijpe Spätlese, Auslese-niveau. Tonen van honing en marmelade. Smaak heeft ongelooflijke lengte, wat een balans tussen rijpheid en frisheid, tussen zoet en zuur. Ik kan hier (en voor andere wijnen van Weil ook) maar één ding over zeggen: dit is de quintessence van een late oogst stijl die uniek is voor Duitsland.*

Tot slot:

Het was een eer en een enorm genoegen bij deze prachtige presentatie aanwezig te zijn.

Voor mij persoonlijk zijn dit de boeiendste witte wijnen ter wereld, samen met de beste witte Bourgognes.

Waarom? Terroir en naast rijpheid ook een zuurgraad, die balans en spanning brengt.

Lars Daniëls.



**Proefnotities Versteigerung Bernkasteler Ring, 21 september 2006**

Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Chr. Karp-Schreiber (Brauneberg)</b>
Naam vd wijn:	2005 Brauneberger Juffer-Sonnenuhr riesling spätlese trocken
Omschrijving:	hele fijne fruitigheid, mooie florale toon, hint van bloemenhoning, vrij droge smaak met veel structuur
Cijfer:	16,5
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Dr. Pauly-Bergweiler (Bernkastel-Kues)</b>
Naam vd wijn:	2005 Bernkasteler alte Badstube am Doctorberg riesling spätlese feinherb
Omschrijving:	behoorlijk geconcentreerd, wat gesloten, perzik en mineralen, volle, fijne smaak, vrij dichte structuur
Cijfer:	17



Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Kees-Kieren (Graach)</b>
Naam vd wijn:	2005 Erdener Treppchen riesling kabinet
Omschrijving:	Aromatische geur van sappig wit fruit. Zeer schone smaak, veel sap en een prachtige afdrank. Super mooi.
Cijfer:	18
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Alfred Merkelbach (Ürzig)</b>
Naam vd wijn:	2005 Ürziger Würzgarten riesling spätlese
Omschrijving:	Heel andere stijl, wat ouderwets. Een groenige toon, weinig complex.
Cijfer:	12
Proefdatum:	21.09.2006 Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Heribert Kerpen (Wehlen)</b>
Naam vd wijn:	2005 Wehlener Sonnenuhr riesling spätlese*
Omschrijving:	Nog wat gesloten. Rijp wit fruit met iets honing. Geconcentreerd zoet met prachtige, levendige zuren. Zéér verkwikkend.
Cijfer:	17,5
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Kanzlerhof (Pölich)</b>
Naam vd wijn:	2005 Pölicher Held riesling spätlese
Omschrijving:	ook nog iets gesloten. Lijkt een lichtere, mineraligere stijl dan WS. Frisse, sappig zoete smaak met voldoende zuur.
Cijfer:	16,5
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Markus Molitor (Wehlen)</b>
Naam vd wijn:	2005 Zeltinger Sonnenuhr riesling spätlese
Omschrijving:	De forse stijl van Molitor dringt zich direct aan je op. Wat botrytis, citruszest en perzik. Volle, zoete smaak. Erg verleidelijk, maar wat zwaar.
Cijfer:	16,5
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Reinhold Franzen (Bremm)</b>
Naam vd wijn:	2005 Bremmer Calmont riesling auslese
Omschrijving:	Prachtige aromatische neus van geconfijt citrusfruit, honing en bloemen. Wauw, wat een smaak! Zéér flimend, het zoet is zeer zuiver. Goede frisheid.
Cijfer:	17,5
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Kees-Kieren (Graach)</b>
Naam vd wijn:	2005 Graacher Domprobst riesling auslese***
Omschrijving:	Ruikt geweldig. Fraaie botrytistonen. Exotische, haast decadente fruitigheid. Smaak is goddelijk lekker, zonde om uit te spugen! Concentraat, balans en lengte. De beste wijn van vandaag.
Cijfer:	19
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Dr. Pauly-Bergweiler (Bernkastel-Kues)</b>
Naam vd wijn:	2005 2005 Bernkasteler alte Badstube am Doctorberg riesling auslese
Omschrijving:	Doctorwijnen geven zich blijkbaar niet zo snel, wijn heeft complexiteit. Neus is mineralig/floraal. Heeft echt tijd nodig. Smaak nu iets muf en vlak.
Cijfer:	16
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Paulinshof (Kesten)</b>
Naam vd wijn:	2005 Brauneberger Juffer-Sonnenuhr riesling auslese

Omschrijving:	Ook dit is héél mooi, ik ben verliefd aan het worden op Brauneberger! Botrytis, zoet, zuur, frisheid, het is er allemaal. Zeer fraai filmend. Top.
Cijfer:	18,5
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Heribert Kerpen (Wehlen)</b>
Naam vd wijn:	2005 Wehlener Sonnenuhr riesling auslese***
Omschrijving:	Helemaal des Kerpens, die eerste impressie: direct verleidelijk. Mooie balans tussen botrytis-fruit, florale en mineralige elementen. Super samenspel van zoet en zuur, dat is Kerpen erg goed in.
Cijfer:	18
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Reinhard &amp; Beate Knebel (Winnigen)</b>
Naam vd wijn:	2005 Winninger Uhlen riesling auslese
Omschrijving:	Anders dan de Mittelmoselwijnen. Komt krachtig over, met dik fruit. Botrytis. Intens, geconcentreerd zoet met onverwacht mooie zuren.
Cijfer:	18
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Clüsserath-Eifel/Galerie Riesling (Trittenheim)</b>
Naam vd wijn:	1986 Trittenheimer Apotheke riesling auslese
Omschrijving:	Prachtig gerijpte riesling, lijkt wel malo te hebben gehad (maar natuurlijk niet!), zó caramelachtig en nootachtig is de geur. Smaak is nog fris, met duidelijke zuren. Goed, maar niet groots.
Cijfer:	17,5
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Albert Gessinger (Zeltingen)</b>
Naam vd wijn:	1976 Zeltinger Sonnenuhr riesling beerenauslese
Omschrijving:	Hemelse boterbabbelaars, nectarinejam en honing uit het topjaar 1976! Prachtig zoet met prima zuren en een eindeloze afdrank.
Cijfer:	19

#### **Proefnotities Première Grosses Gewächs Bernkasteler Ring, 21 september 2006**

Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Erben von Beulwitz (Mertesdorf (Ruwer))</b>
Naam vd wijn:	2005 Kaseler Nies'chen riesling GG
Omschrijving:	frisse, elegante geur. Citrusfruit, florale tonen. Iets branderige afdrank, nog geen harmonie. Sterke Saar-zuren geven veel lengte en toekomst.
Cijfer:	16
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Reinhold Franzen (Bremm)</b>
Naam vd wijn:	2005 Bremmer Calmont riesling GG
Omschrijving:	veel kleur (oxidatief uitgebaut), licht goudgeel. Intrigerende neus; mineralig, compact rijp zoet rijp, iets botrytis. Gefocusde, intense smaak met veel fruit en prachtige zuren. Zeer goed.
Cijfer:	18
Proefdatum:	21.09.2006 Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Heribert Kerpen (Wehlen)</b>
Naam vd wijn:	2005 Wehlener Sonnenuhr riesling GG
Omschrijving:	Boeiende geur. Wijnbergperzik, wat citrus, würzig ook. Hoog concentraat, haast schillig. Heeft tijd nodig.
Cijfer:	17,5

Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Werner &amp; Sohn (Leiwen)</b>
Naam vd wijn:	2005 Schweicher Annaberg riesling GG
Omschrijving:	een heel andere stijl dan Kerpen. Zacht fruit, bodemtonen. Brede, volle smaak, krachtig zelfs. Zeer geslaagd.
Cijfer:	17
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Kees-Kieren (Graach)</b>
Naam vd wijn:	2005 Graacher Domprobst riesling GG
Omschrijving:	hoewel gesloten nog, komt de wijn mooi en complex over. Opvallend is de prachtige, stralende kleur, licht goud geel met zweem van groen. Veel concentraat, wit fruit en mineralen, prachtige harmonieuze smaak.
Cijfer:	18
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>F.J. Regnery (Klūsserath)</b>
Naam vd wijn:	2005 Klūsserather Bruderschaft riesling GG
Omschrijving:	Frisse rieslinggeur, vrij spontaan en primair. Citrusfruit en bloemen. Volle, sappige smaak, goed fris door goede zuren. Erg lekker.
Cijfer:	17,5
Proefdatum:	21.09.2006 (Bernkasteler Ring)
Producent:	<b>Dr. Pauly-Bergweiler (Bernkastel-Kues)</b>
Naam vd wijn:	2005 Bernkasteler alte Badstube am Doctorberg riesling GG
Omschrijving:	Weer de typische dichtheid van geur van Doctorberg. Zéér rijp wit fruit met een hint van honing. Klassiek en geconcentreerd. Vol, krachtig en diep. Klassieke, mooie wijn.
Cijfer:	17,5



### VDP Grosser Ring Mosel-Saar-Ruwer Weinversteigerung, Vorverkostung

Trier, 22 september 2006

Proefnotities (wijnen staan per producent, dan pas op predikaat):

#### **Von Hövel, 2005 Oberemmeler Hütte Riesling Auslese Goldkapsel**

*Lichte, elegante geur. Mineralig, met een fijne druivengeur. Iets honing. Brede, zoete smaak met hele mooie zuren. 18 punten.*

#### **Von Hövel, 2005 Oberemmeler Hütte Riesling Auslese lange Goldkapsel**

*Fantastische heldergele kleur, met gouden weerschijn. Zéér rijke botrytisgeur. Exotisch, complex, vol zoet met prima zuren. Enorm geconcentreerd. Haast onmogelijk om uit te spugen. Eén van de absolute toppers van de proeverij en voor mij een ware ontdekking. 19 punten.*

#### **Von Othegraven, 2005 Kanzem Altenberg Riesling Spätlese**

*Elegante wijn, mooi zoet, licht kruidig, mineralig en fris. 17,5 punten.*

#### **Le Gallais (Egon Müller), 2005 Wiltinger Braune Kupp Riesling Auslese Goldkapsel**

*Fraaie botrytis, zeer vol maar fijn en elegant. Het zoet-zuur is zinneprikkelend. Afdronk bijzonder fraai en lang. 18,5 punten.*

**St. Urbans-Hof, 2005 Ockfener Bockstein Riesling Auslese Goldkapsel**

*Stralend gezonde kleur. Prachtig druivige wijn, met een fijne mineraliteit, typisch Saar. Grote wijn met een harmonieuze smaak. Van één van de grote jongere wijnmakers in Duitsland, Nik Weis. 19 punten.*

**Egon Müller, 2005 Scharzhofberger Riesling Spätlese**

*Aanvankelijk lijkt de wijn iets simpel, maar de wijn is zó verfijnd. Grote elegantie, schitterend zoet-zuur. Dit is Egon Müller's "gewone" spätlese! 18 punten.*

**Egon Müller, 2005 Scharzhofberger Riesling Auslese lange Goldkapsel**

*Hochedel, zéér verfijnd. Botrytis, honing, licht kruidig, geconfit citrusfruit. Superlange afdronk, de wijn laat een fantastische smaak na. Het was uiteraard dringen bij de tafel van Egon Müller, de Eiswein was helaas al op. 19 punten.*

**Karthäuserhof, 2005 Eitelsbacher Karthäuserhofberg Riesling Spätlese Nr. 38**

*Strakke, pikante wijn, met zeer zuivere fruitaroma's, typerend voor Tyrell's reductieve Ausbau. 17 punten.*

**Karthäuserhof, 2005 Eitelsbacher Karthäuserhofberg Riesling Auslese lange Goldkapsel Nr. 37**

*Wijn met een geweldige frisheid en zuiverheid, volgepakt met zéér geconcentreerd "knackig" druivig fruit. Geweldig elegant. 19 punten.*

**Dr. Loosen, 2005 Ürziger Würzgarten Riesling Spätlese**

*Verleidelijke, licht kruidige spätlese, rijk zoet met mooie, pikante zuren. 17,5 punten.*

**Dr. Loosen, 2005 Erdener Prälat Riesling Auslese lange Goldkapsel**

*Nog zéér gesloten, maar je bespeurt de verholen kracht. Wat een structuur en kracht heeft deze wijn. Haast dik en super geconcentreerd. Wijn met een grote toekomst. Misschien niet typisch Mosel, maar misschien wel erg Prälat! Een zeer boeiende wijn. 19,5 punten.*

**S.A. Prüm, 2005 Graacher Himmelreich Riesling Spätlese**

*Frisse, toegankelijke spätlese, met citrusfruit en groene kruiden. 16,5 punten.*

**S.A. Prüm, 2005 Graacher Himmelreich Riesling Auslese Goldkapsel Nr. 21**

*Weer die schone frisheid. Heldere, licht kruidige en florale geur. Frisse, zoet-zure smaak. Prachtige nahang. 18 punten.*

**Joh. Jos. Christoffel Erben, 2005 Ürziger Würzgarten Riesling Auslese lange Goldkapsel**

*Zeer viscoos. Mooie frisse kruidigheid van de Würzgarten. Zéér geconcentreerd en gesloten, wijn met grote toekomst. 18 punten.*

**Willi Haag, 2005 Brauneberger Juffer Sonnenuhr Riesling Auslese Goldkapsel**

*Fijn fruitig, fris, iets kruidig en mineralig. Licht exotische fruitgeur (guave). Dat exotische fruit komt mooi terug in de smaak. Smaak is dicht, maar fris. Fantastische afdronk. Eén van de beste Ausleses, zeker qua prijs-kwaliteit. 18,5 punten.*

**Wwe. Dr. H. Thanisch, Erben Thanisch, 2005 Berncasteler Doctor Riesling Auslese Goldkapsel**

*Klassieke geur met mooie fraîcheur. Grote wijn met veel structuur. Kan waarschijnlijk zéér lang ouderen. 18 punten.*

**Reichsgraf von Kesselstatt, 2005 Josephshöfer Riesling Auslese lange Goldkapsel**

*Exotische geur met iets van marsepein. Zéér geconcentreerd en krachtig, met mooi zoet en zurenspel. 18 punten.*

**Geheimrat J. Wegeler Erben, 2005 Wehlener Sonnenuhr Riesling Auslese Goldkapsel**

*Iets ingetogen voor WS. Mineralig, mooi fris, elegant, sappig en fijn. 17 punten.*

**Geheimrat J. Wegeler Erben, 2005 Berncasteler Doctor Riesling Auslese Goldkapsel**

*De enorme kracht van de Doctor openbaart zich zéér langzaam in deze wijn. Intens zoet-zuur, klassieke wijn met een lange afdronk. 18 punten.*

**Willi Schaefer, 2005 Graacher Domprobst Riesling Spätlese**

*Wat een verfijning! Prachtig fris en haast speels en frivol in de neus, maar je voelt de concentratie en structuur eronder. De mooiste spätlese van allemaal. 18 punten.*

**Willi Schaefer, 2005 Graacher Domprobst Riesling Auslese Goldkapsel**

*Fantastische fruitigheid. Stralende, frisse Auslese. Compact, mineralig. Geweldige frisheid, zéér levendig. Waanzinig mondgevoel. Deze wijn overdonderde mij totaal, maar niet door zijn dikte, maar door zijn elegantie. Brilljante prijs-kwaliteitverhouding. 19 punten.*

**Joh. Jos. Prüm, 2005 Wehlener Sonnenuhr Riesling Spätlese**

*Qua fruit nog terughoudend, wel zéér mineralig, met wat botrytis. Rijk zoet. 16,5 punten.*

**Reinhold Haart, 2005 Piesporter Goldtröpfchen Riesling Auslese lange Goldkapsel**

*Een wijn om verliefd op te worden! (toonde zich al zéér verleidelijk, dat is met Haarts jonge wijnen weleens anders) Zeer exotische geur, vol zoet fruit, met ook marsepein en nougat. Wat een balans tussen zoet, zuur en mineralen. Een wereldwijn, voor mij de allermooiste van de ochtend. 19,5 punten.*

**Schloss Lieser, 2005 Brauneberger Juffer Sonnenuhr Riesling Auslese lange Goldkapsel**

*Klassieke riesling-met-botrytis-geur. Fijn fruitig, licht floraal. Brauneberger elegantie, erg fraai. 18 punten.*

**Fritz Haag, 2005 Brauneberger Juffer Sonnenuhr Riesling Spätlese**

*Enorme verfijning in fruitigheid, elegante, lichte stijl spätlese. 17,5 punten.*

**Fritz Haag, 2005 Brauneberger Juffer Sonnenuhr Riesling Auslese Goldkapsel**

*Zeer verfijnd, fruitig, met mooie frisse florale tonen. Zachte, lange afdronk. 18 punten.*

**Fritz Haag, 2005 Brauneberger Juffer Sonnenuhr Riesling Auslese lange Goldkapsel**

*Meer kracht en vulling dan de "gewone" Goldkapsel, maar wel duidelijk Fritz Haags elegante stijl. Wijn van grote klasse. 19 punten.*

**Heymann-Löwenstein, 2005 Winger Uhlen Roth Lay Riesling Auslese lange Goldkapsel**

*Anders dan de Mittelmosel, totaal anders dan Saar of Ruwer. Meer dichtheid en kracht. Rijke botrytismaak. Mooie mineraliteit, echt terroir-betont. Lange, krachtige afdronk. 18 punten.*

**Karthäuserhof, 2004 Eitelsbacher Karthäuserhofberg Riesling Eiswein Nr. 48**

*Bonbonvulling in zijn meest verfijnde vorm. Zeer helder en zuiver, het toppunt van zoet-zuurbeleving. 19 punten.*

**Wwe. Dr. H. Thanisch, Erben Thanisch, 2003 Berncasteler Doctor Riesling Trockenbeerenauslese**

*Een top TBA, super viscoos, dik en geconcentreerd. Honing, marmelade, florale tonen. Smaak vol zoet en prachtig zuiver. Eindeloze afdronk. 19 punten.*

Lars Daniëls.



**Weingut Robert Weil, Rheingau**

Proeverij op het wijngoed in Kiedrich, 02.04.2007

Robert Weil is zonder enige twijfel één van de meest geroemde wijnproducenten van Duitsland. Enkel Egon Müller (Scharzhofberg, Saar) staat wat (inter-)nationale erkenning betreft op gelijke hoogte en kan dezelfde buitengewoon hoge prijzen voor zijn wijnen vragen.

Eerst de Gutsriesling, QbA:

**2006 Rheingau Riesling trocken**

*zéér bleke, licht geel-groene kleur. Geur nog wat gesloten (hetgeen trouwens bij alle wijnen het geval was, niet verwonderlijk), lichte toon van citroen en meloen, ook iets kruidig. Smaak slank en fris, de juiste balans moet nog komen.*

3 x QmP 2006 droog naast elkaar:

**2006 Rheingau Riesling Kabinett trocken**

*licht geel met groene weerschijn. Vrij neutrale geur, fris met een tikje citroen en perzik. Erg jonge smaak, met strakke zuren. Zit wel goed in elkaar, heeft tijd nodig.*

### **2006 Kiedricher Gräfenberg Riesling Kabinett trocken**

*Kleur iets intenser, maar vooral veel meer geur hier, deels door het gebruik van 20% Naturhefe en doordat de wijn is afgemaakt in oude eikenhouten vaten van 1200 liter, van Duitse herkomst. Ook hele andere mineraliteit, meer leesteenachtig en daardoor ook wat perzik. In de smaak een prachtige kabinett, met een speelse én een strakke kant.*

### **2006 Rheingau Riesling Spätlese trocken**

*Ook weer vrij licht van kleur. Geur verradert hogere Oechsle-grad, maar nog zeer gesloten verder. Vrij volle, sappige smaak, met mooi spel tussen zoet fruit en zuren. Ook weer een wijn voor later (2 à 3 jaar).*

Over deze serie: zéér interessant om de wijnen zo naast elkaar te proeven, maar alles is nog zó jong... De wijnen bevestigden op dat moment al wel mijn "voordeel" over de wijnen van Robert Weil: zijn droge wijnen, op de Erstes Gewächs na, zijn minder dan zijn zoete; bij edelzoet begint het écht!

Dan:

### **2006 Rheingau Riesling Spätlese halbtrocken**

*de 17,6 gram restsuiker in deze wijn haalt de druivengeur mooi omhoog. Verder rijpe perzik, licht tropisch fruit en ook Würze. Héérlijke wijn, een optimale Rheingau riesling halbtrocken.*

### **2006 Rheingau Riesling Kabinett**

*Bleke kleur, haast zilver/gelig met wat groenigs. Kleine vegetale toon, friszoetige geur, met tonen van perzik en lychee. Héérlijk lieflijke smaak, prachtig zoet-zurenspeel met veel sappig tropisch fruit en een exotische "spicyness" van kardamon. Echt een prachtige Kabinett!*

Tot slot 4 edelzoete wijnen naast elkaar:

### **2006 Kiedricher Gräfenberg Riesling Spätlese**

*Wijn heeft 114 gram RZ. Zéér jong qua kleur én geur, heeft nog zeker 5 jaar nodig om zich te tonen. Wel al tonen van honing en acaciabloesem. Smaak heeft een enorme lengte en een prachtbalans.*

### **2006 Kiedricher Gräfenberg Riesling Auslese**

*Wijn heeft 130 gram RZ. Hier ruik je meer botrytis, het is dan ook een wijn van 100% gebotryseerde druiven (de Spätlese had 80%). Ook meer honing, maar de geur zit totaal op slot. Er is een tikje marsepein. De smaak begint prachtig fris, met naast het zoet ook mooie zuren. Dan komt het zoet sterk terug. De enorme afdronk is absolute klasse.*

### **2006 Kiedricher Gräfenberg Riesling Beerenauslese**

*Wijn heeft 180 gram RZ. Kleur vol goudgeel. De geur zit boordenvol zoetige rijkdom, van honing vooral, en ook caramel, koffie en citruszest. Verder een echte rozijnige druivengeur. Smaak is eindeloos complex en véél te jong. Prachtig zoet met honing, caramel en rozijnen. Een ongelooflijke wijn, de top van de top, die aantoont waarom Robert Weil zó geroemd wordt.*

### **2006 Kiedricher Gräfenberg Riesling Trockenbeerenauslese**

*Wijn heeft 335 gram RZ. Wat moet ik hier van zeggen, de wijn is zó indrukwekkend! Volle gouden-amberkleurige wijn, stralend, niet dof. Geur is zéér complex, een haast onbeschrijflijke geur waarin allerlei aroma's om voorrang vechten: rozijnenmarmelade, honing, caramel, nootmuskaat, kaneel. Een ongelooflijke geur, nog zó jong, maar al zó mooi. De smaak is enkel omschrijfbaar als Godennectar, met naast het mooiste, meest intense druivenzoet voorstelbaar toch ook nog een zuurgraad die spanning geeft. Een fabelachtig mooie TBA, de top van de top in het kwadraat. Kon ik dit maar betalen, dan zou ik zeker 12 flesjes willen kelderden (dat zou dan wel zo'n € 3000,00 kosten!).*

Conclusie:

Alhoewel zijn droge en zeker ook zijn halbtrockene wijnen de moeite waard zijn, moet je bij Robert Weil zijn voor zijn (edel-)zoete wijnen, en dan vooral die van de bijzondere Kiedricher Gräfenberg. Vanaf de Spätlese tot en met de TBA zijn de wijnen van een ongekend niveau en behoren wat mij betreft terecht tot de absolute elite in Duitsland. Sterker nog, persoonlijk vind ik deze wijnen, door hun surplus aan kracht ten opzichte van vergelijkbare wijnen uit MSR, het summum van Duitse Edelsüße Weine, en daarmee van de wereld. Maar let wel, er zijn in de Rheingau maar zéér weinigen die het niveau en de stijl van Weil benaderen.

Lars Daniëls, 02.04.2007 in Kloster Eberbach, Duitsland

Diverse proefnotities Duitse riesling:

**Keller, 2006 Riesling trocken (Gutsriesling)**

*Gekocht op het wijngoed Keller zelf, april 2007, gedronken in mei 2007  
Helder bleekgele kleur. Frisse, aromatische geur van rijpe gele appels en heel licht wat maracuja. Ondanks jeugdige, primaire geur, ook wat mineraliteit. Smaak is fris en fruitig, met héérlijk sap. Opwekkend en boeiend, van een zéér hoog niveau voor een droge Gutsriesling. Geeft de klasse van Keller aan.*

**Dreissigacker, 2005 Bechtheimer Riesling trocken**

*Gekregen van Chiel Kuiper, wijnkoper uit Katwijk, gedronken in mei 2007.  
Vrij rijke geur van rijp wit fruit en rijp citrusfruit. Smaak is ook vrij rijk, maar heeft een goede harmonie door balans tussen rijp, zoetig fruit, zuren en mineralen. Een heerlijke, goed typische wijn uit Rheinhessen.*

**Weingart, 2005 Bopparder Hamm Riesling Spätlese halbtrocken**

*Gekocht bij Weingut Florian Weingart in Spay, gedronken in april 2007.  
Ik moet toegeven dat deze wijn niet mijn eerste keus was, maar vrijwel alle andere wijnen waren al uitverkocht. Achteraf ben ik blij dat ik deze wijn heb gekocht, want het is een uitstekende wijn, met een heerlijke, sappige smaak en een perfecte balans tussen zoet en zuur. Een ideale wijn voor bij een lunch met asperges of zomaar, als aperitief.*

**Fürst Löwenstein, 2005 Homburger Kallmuth Riesling Spätlese trocken "Coronilla"**

*Gekocht bij Imperial Wijnkoperij, na gezellig gesprek met Regina Meij en de unieke Albert de Jong. Juni 2007.  
Medium licht goud geel, waarschijnlijk traditioneel (oxidatief) ausgebaut. Jeugdige geur, nog licht vegetaal, nog lang niet geopend, wel zeer rijk en distinct, licht rokerig. Rijpe appels, wat citrus en mango. Typische mineraliteit, toch al een Muschelkalkgeur (hoewel er ook Bundsandstein is in Kallmuth). Smaak is ook droog, rijk, mineralig, met citrusfruit en goede zuren. In de afdronk een mooi bittertje, dat super reageert met eten.*

**Heribert Kerpen, 2005 Bernkasteler Bratenhöfchen Riesling Spätlese**

*Gekregen van Martin Kerpen, voor mijn verjaardag op 21 september 2006.  
Kerpen's wijnen zijn een genot om te drinken! Op een bepaalde manier weerspiegelen ze het karakter van Martin Kerpen zelf, een altijd opgetogen, charmante man, maar wel met veel diepgang. Ook dit Bratenhöfchen van 8,5% vol. is zo'n echte Kerpenwijn: prachtig zoetig fruit met héérlijke pikante zuren, een genot op zondagmiddag.*

**Heymann-Löwenstein, 2003 Winninger Uhlen Roth Lay Riesling (droog)**

*Cadeautje van restaurant Vlees & Vis, Oud Zevenaer, gedronken op 22 juni 2007.  
Stralend goud geel, rijke kleur. Licht ontwikkelde geur, met kleine Firmeton (v/h warme jaar?). Rijk bouquet boordenvol zéér rijp exotisch fruit en mineralen. Smaak is buitengewoon diep en weelderig, rijp zoetig, iets ontwikkeld, met duidelijke terroirelementen en voldoende zuren. Structuur van de wijn is echt groots. Afdronk is waanzinnig; zéér lang en bijzonder fraai. (die etiketten van Reinhard Löwenstein zijn toch ook niet de oplossing!)*

**Johann-Peter Reinert, 2003 Kanzemer Altenberg Riesling Spätlese**

*Gekocht bij Henri Bloem's.  
Zéér heldere, héél licht goudgele kleur. Mooie spätlese-geur, met daarin allerlei fruit uit blik en iets van mint. Smaak is behoorlijk rijp en rijk, wijn heeft duidelijk minder zuren dan normaal, waardoor hij nogal zoet is. Goede, schone afdronk, klassieke stijl uit een heet jaar.*

**Schäfer-Fröhlich, 2005 Bockenauer Felseneck Riesling Kabinett trocken**

*Gekocht bij de vader van Niels Ypenburg.  
Lichte, stralende kleur, zéér licht geel met een kleine groene weerschijn.  
Zuivere, lichte geur, mineralig met een toon van vuursteen. Geur werd steeds mooier. Smaak is echt mooi Kabinett: vrij licht (11,5% vol.), met met goede vulling, ragfijn en met prachtige pikante zuren.*

**Müller-Catoir, 2004 Haardter Bürgergarten Riesling Kabinett trocken**

*Gekocht bij Regina Meij (Imperial Wijnkoperij), op aanraden van Duitslandexpert Albert de Jong.*

*Helder licht geel. Levendige, frisse geur, met tonen van citrusfruit en iets fris kruidigs.*

*Vrij volle smaak voor een Kabinett, maar dit is dan ook de Pfalz. Vrij klassieke, elegante smaak, met prachtige zuren.*



## BIJLAGE IV

### LITERATUURLIJST EN OVERIGE BRONVERMELDING:

#### Boeken:

Friedrich von Bassermann-Jordan, **Geschichte des Weinbaus** (1<sup>e</sup> druk, Frankfurt, Keller, 1907)

Jancis Robinson, **Vines, Grapes & Wines** (1<sup>e</sup> druk, London, Mitchell Beazley, 1986)

Hugh Johnson, **Spectrum Wijnatlas**, (4<sup>e</sup> druk, Utrecht, Het Spectrum, 1995)

Hugh Johnson, Jancis Robinson, **The World Atlas of Wine** (5<sup>e</sup> druk, London, Mitchell Beazley, 2001)

André Dominé, **Wijn** (1<sup>e</sup> druk, Köln, Könemann, 2000)

Christina Fischer, Ingo Swoboda, **Riesling, die ganze Vielfalt der edelsten Rebe der Welt** (München, Hallwag, 2005)

Daniel Deckers, **Zur Lage des Deutschen Weins** (2<sup>e</sup> druk, Stuttgart, Klett-Cotta, 2003)

Claudia Schweikard, Matthias Stelzig, David Schildknecht, **Spitzenweingüter Deutschlands** (Neuer Umschlag Buchverlag, Neustadt an der Weinstrasse, 2007)

Stuart Pigott, **Die grossen Weißweine Deutschlands** (München, Hallwag, 2001)

Stuart Pigott, **The Mosel & Rheingau** (London, Mitchell Beazley, 1997)

Gerhard Eichelmann, **Eichelmann Deutschlands Weine 2007** (Heidelberg, Mondo, 2007)

Armin Diel, Joel Payne, **Gault Millau Weinguide Deutschland 2007** (München, Christian Verlag, 2007)

Michael Broadbent, **Vintage Wine** (London, Little, Brown, 2002)

#### Wijntijdschriften:

Vinum, Wine Spectator, Decanter, Wine & Spirits, Perswijn

#### Websites:

[www.riesling.de](http://www.riesling.de)

[www.deutscheweine.de](http://www.deutscheweine.de)

[www.vdp.de](http://www.vdp.de)

[www.schneider-oenologie.de](http://www.schneider-oenologie.de)

---